

Управління освіти і науки
Хмельницької облдержадміністрації
Славутський обласний спеціалізований ліцей – інтернат
поглибленої підготовки учнів в галузі науки



Ліцейний альманах

*(енциклопедія передового педагогічного
досвіду ліцею-інтернату)*



Славута 2013

ЗМІСТ

1. О. В. Ставнський. Використання інтерактивних та інформаційно-комунікативних технологій на уроках історії у старших класах ліцею-інтернату як умова формування компетентісної особистості.....	3
2. Гаврилюк Т. М. Особистісно-мотиваційний підхід в нтерактивних формах навчання.....	78
3. Познахівська С. Г. Ситуативний підхід до вивчення англійської мови.....	88
4. С. В. Тарасюк. Мова – культура мовлення.....	112
5. С. В. Гандзюк. Опис досвіду роботи.....	122
6. С. Ю. Попчук. Семінарські заняття у процесі вивчення української літератури в ліцеях та гімназіях.....	134
7. Л. І. Ющук. Вивчення літератури рідного краю у школі.....	153

1. О. В. Ставнський. Використання інтерактивних та інформаційно-комунікативних технологій на уроках історії у старших класах ліцею-інтернату як умова формування компетентісної особистості

Вступ

Орієнтованість процесу навчання історії на формування компетентісної особистості потребує і відповідних змін в організації навчання. Поняття «методична організація навчання» включає форми, методи, методичні прийоми та засоби навчання. Провідна роль, безумовно, належить методам навчання, які вчитель використовує на уроці. У сучасній психолого-педагогічній та методичній літературі існує багато класифікацій методів навчання, які виходять із розуміння методу як упорядкованого засобу взаємодії учасників навчального процесу, спрямованого на досягнення цілей і завдань шкільної освіти. Практикуючи використання інтерактивних методів навчання історії, погоджуюся з класифікацією, яку запропонували О.Пометун і Г.Фрейман: «Критерієм для класифікації методів навчання ... може бути характер цієї взаємодії насамперед між учителем і учнями. Виходячи з цього критерію, ... розподіляю методи навчання ... на пасивні (умовно-пасивні), активні та інтерактивні» [1].

При використанні пасивних методів учні є «об'єктами» навчання. Вони засвоюють та відтворюють матеріал, що передається педагогом – джерелом історичної інформації (інколи такі методи називають пояснювально-ілюстративними і репродуктивними (за І.Лернером)). Як правило, це відбувається шляхом застосування лекції-монологу, читання, демонстрації, опитування учнів щодо вивченого змісту. Учні між собою не спілкуються і не виконують творчих завдань.

Якщо ж мова йде про активні методи, учні стають «суб'єктами» навчання, беруть участь у діалозі з учителем. Такі методи пов'язані з виконанням творчих завдань, що розвивають творче мислення. За І.Лернером, до таких методів відносять частково-пошуковий чи евристичний, проблемний і дослідницький. Хоча учні в цьому випадку більш активні, основною формою взаємодії часто залишається монолог. Тобто вчитель у монологічній формі здійснює передачу

знань учням, які згодом повертають йому ці знання через монологічні відповіді. Інколи навчання відбувається через діалог учителя й учня (шляхом бесіди), при якому викладач є своєрідним полюсом, навколо якого концентрується вся комунікація учасників навчального процесу.

Сутність, на мою думку, інтерактивних методів полягає в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх учасників навчального процесу: і тих, хто навчається, і тих, хто навчає. У такому співнавчанні (навчання у взаємодії та співпраці) і вчитель, і учні є суб'єктами навчання. Основний принцип інтеракції - постійна взаємодія учнів між собою, їх співпраця, спілкування, співробітництво, на відміну від «активних» та «пасивних» методів, коли спілкування відбувається між учнями і вчителем. Учитель-предметник є тільки організатором і координатором інтерактивної взаємодії. На відміну від активних методів навчання, які будуються на односторонній взаємодії (її організовує і постійно стимулює учитель), інтерактивні методи принципово змінюють схему взаємодії учасників навчального процесу. Інтерактивні методи надзвичайно впливають на самореалізацію учня у навчанні і найбільше відповідають особистісно орієнтованому підходу. Інтерактивні методи орієнтовані на реалізацію пізнавальних інтересів і потреб особистості, тому мною особлива увага приділяється організації процесу ефективної комунікації, коли учасники процесу взаємодії більш мобільні, відкриті й активні. Основою інтеракції є принцип багатосторонньої взаємодії, яка характеризується відсутністю полярності і мінімальною сконцентрованістю на точці зору вчителя [2].

Організації процесу такої взаємодії сприяє використання відповідних методів навчання. Такими методами є: груповий (взаємодія між учасниками процесу; навчання реалізується через співпрацю у малих групах); колективний (багатостороння взаємодія є полілогом, в якому бере участь кожен учень класу); колективно-груповий (коли робота малих груп поєднується із роботою всього класу). Не заперечуючи використання «умовно-пасивних» та активних методів навчання, найбільш ефективними для вирішення поставлених нами завдань дослідження є інтерактивні методи навчання. У відповідності до них

застосовуються індивідуальні, групові та колективні форми організації навчання.

Інтерактивної модель потребує технологічного підходу до навчання. Технологія навчання, по суті, означає таку організацію процесу навчання, що передбачає певну систему дій і взаємодій усіх, але насамперед активних елементів навчального процесу (його учасників). При цьому важливо виокремити два моменти. По-перше, технологія навчання детально розглядає систему дій не тільки вчителя, але й насамперед того, хто навчається – учня. По-друге, вона забезпечує та гарантує при коректному застосуванні досягнення певного результату. Дослідження свідчать, що структура технології навчання, або технологічна структура процесу навчання, є системою певних операцій, технічних дій і функцій учителів та учнів, згрупованих за основними етапами процесу навчання.

Інтерактивна технологія навчання - це така організація навчального процесу, за якої неможлива неучасть школяра у колективному взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії всіх його учасників процесі навчального пізнання: або кожен учень має конкретне завдання, за яке він повинен публічно прозвітуватись, або від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою та перед усім класом завдання. Інтерактивні технології навчання передбачають чітко спланований очікуваний результат навчання, окремі інтерактивні методи і прийоми, що стимулюють процес пізнання, та розумові і навчальні умови й процедури, за допомогою яких можна досягти запланованих результатів. На відміну від інших методик, інтерактивні навчальні технології не вибираються для виконання певних навчальних завдань, а самою своєю структурою визначають кінцевий результат.

Кооперативна навчальна діяльність (навчальне співробітництво) - це організація навчання об'єднаних спільною навчальною метою учнів у малих групах. За такої організації я керую роботою кожного учня опосередковано, через завдання, якими він спрямовує діяльність малої групи. У межах спільної діяльності кожен індивідуум прагне досягти результатів, що є вигідними для нього самого і для всіх інших членів групи. Ідея проста: одержавши інструкції від учителя, учні об'єднуються в невеликі групи. Вони розглядають отримане

завдання доти, доки всі члени групи не зрозуміють і не виконають його успішно. Жоден член групи наодинці не володіє всією інформацією, вміннями чи можливостями, необхідними для того, щоб забезпечити успіх групової діяльності. Спільні зусилля призводять до того, що всі члени групи прагнуть реалізувати кінцеву мету. Організувати урок таким чином, щоб учні дійсно працювали в режимі співробітництва, можна, якщо чітко зрозуміти, які компоненти запускають механізм співробітництва.

До них відносяться: 1) організація ефективного міжособистісного спілкування в малих групах; 2) позитивна взаємозалежність між членами групи; 3) створення умов для особистісної взаємодії, що стимулює діяльність; 4) організація поточної й підсумкової індивідуальної та групової звітності про результати роботи. Систематичне включення перерахованих вище основних елементів у ситуацію навчання дає змогу сподіватися, що група буде застосовувати саме спільні зусилля, а вчитель зможе без проблем, успішно і надовго впровадити кооперативне навчання. Кооперативне навчання може здійснюватися не тільки в групах, але й в парах. Взаємодія учнів у парі, порівняно з групою, має свої особливості, які відбиваються на організації діяльності, але за механізмами впливу на розвиток учнів вони подібні до групової діяльності. Робота в парах застосовується і як окрема самостійна технологія навчання, і як підготовчий етап до роботи в групах, який допомагає розвинути в учнів комунікативні та інші вміння і навички.

Основними технологіями кооперативного навчання, які найчастіше застосовуються у навчанні історії, є робота у малих групах, парах, трійках, «ротаційні трійки», «два-чотири-всі-разом», «акваріум», «карусель», «ажурна пилка» та ін. Кооперативне навчання орієнтує учнів на можливість співпраці зі своїми ровесниками, дає змогу реалізувати природне прагнення кожної людини до спілкування, сприяє досягненню учнями більш високих результатів засвоєння знань та формування вмінь. Така модель легко і ефективно поєднується з традиційними формами і методами навчання і може застосовуватися на різних етапах навчання. Саме реалізація змісту шкільної освіти через кооперативні технології навчання надає вчителю можливість більш ефективно формувати риси громадянськості старшокласників. За колективною формою організації

навчання весь клас обговорює ідеї чи події, що стосуються певної теми. Вчителю при цьому необхідно уникати «закритих» питань, на які можна відповісти лише «так» чи «ні», потрібно ставити якомога більше «відкритих» запитань, які починаються зі слів «як», «чому», аби заохотити учнів висловлювати свої ідеї, почуття. Крім того, педагогу потрібно демонструвати увагу до всіх учнів, дякуючи кожному за запитання та висловлювання. Якщо у ході дискусії з'являється кілька дуже активних учасників, а інших не чути, вчитель може допомогти їм активізуватися. Дуже важливо на уроках залучати до роботи всіх учнів і в цьому вчителю можуть допомогти такі форми роботи, як «коло» та «уявний мікрофон».

«Коло» – учні сидять колом, по черзі кожен має можливість висловити свою думку або обґрунтувати позицію стосовно певного питання. «Уявний мікрофон» – учитель, вручаючи учню мікрофон, дає змогу висловитися. Інші учні при цьому не мають права говорити чи викрикувати будь-що з місця, оскільки таке право має тільки той, у кого символічний мікрофон. Більшість завдань виконуються в малих групах або парах. Це пояснюється тим, що така форма організації сприяє формуванню навичок участі в дискусії. Більшості учням легше висловитися в невеликій групі, робота в малих групах дає можливість заощаджувати час, адже зникає потреба вислуховувати кожного, як це зазвичай відбувається у великій групі. Заняття в малих групах дає змогу учням набути навичок, що необхідні для спілкування та співпраці. Пізнавальна діяльність у малих групах стимулює командну роботу. Ідеї, які виробляються в групі, допомагають учасникам бути корисними одне одному, розвивають почуття терпимості та поваги до думки інших. Кожна з форм організації навчання передбачає відбір методичних прийомів, які обираються, виходячи з мети, навчального змісту, специфіки предмета та вікових особливостей школярів.

На формування рис громадянськості особистості ефективно впливають й інтерактивні технології опрацювання дискусійних питань та ситуативного моделювання [5]. Тільки завдяки впровадженню цих технологій учень дійсно перетворюється на активно діючий суб'єкт навчання, без чого неможливо ефективне формування рис громадянськості особистості. Отже, когнітивна

складова формування рис громадянськості реалізується через інформаційний компонент історичного змісту. Операційна складова повинна бути сформована через відповідні методи, форми, технології навчання. Мотиваційна складова за умови відповідної взаємодії вчителя і учнів формується за умови, якщо емоційно-оцінювальна діяльність пронизує всі елементи навчання й безпосередньо передбачена у результатах навчання. Таким чином, наведені міркування дозволяють мені стверджувати, що формування компетентісної особистості у процесі навчання історії України в старших класах може бути ефективним, якщо: результати навчання орієнтовані на формування когнітивної, операційної та мотиваційної складових рис громадянськості; навчальний зміст курсу історії України містить необхідні громадянознавчі знання, способи діяльності, цінності, ставлення; організація навчального процесу забезпечує постійну активну позицію учнів у навчанні.

Застосування інтерактивних технологій навчання на сучасному уроці історії у ліцеї сприяє підвищенню ефективності такого уроку і кращому засвоєнню знань, формуванню умінь і навичок учнів.

Наукова новизна та теоретичне значення представленої роботи полягає в тому, що сформульовано та обгрунтовано принципи побудови дидактичної моделі інтерактивного уроку історії на фоні процесів модернізації шкільної освіти в Україні; показана роль інтерактивного уроку у створенні ситуації розвитку особистості старшокласників, їх рефлексивної функції та розвитку мислення при вивченні історії.

Ще однією проблемою сьогодення є проблема використання наочності на уроках історії є "вічною", бо учні при вивченні далекого минулого мають справу з об'єктами, які в більшості своїй можна тільки уявити або уявити у своєму первозданному вигляді.

Використання ІТО допомагає забезпечити тісну взаємодію між викладачем і учнем навіть в умовах дистанційної освіти. ІТО надають найширші можливості. Опис творчого процесу, його результати можуть бути представлені та обговорені на електронній конференції, опубліковані в електронному виданні, розміщені на Web-сайті ліцею-інтернату. Наприклад, на зміну рукописним тематичним журналів (історичні, літературні та ін) «приходять» електронні

журнали, для яких немає проблем з тиражуванням та розповсюдженням. Кожен бажаючий може ознайомитися з їх матеріалами через Internet, а при відсутності у навчального закладу свого Web-сайту - через локальну мережу.

Інформаційно-комунікативні технології розширюють можливості освітнього середовища як різноманітними програмними засобами, так і методами розвитку креативності учнів. До таких програмних засобів відносимо моделюючі програми, пошукові, інтелектуальні навчальні, експертні системи, програми для проведення ділових ігор. Фактично в усіх сучасних електронних підручниках робиться акцент на розвиток творчого мислення. З цією метою в них пропонуються завдання евристичного, творчого характеру, ставляться питання, на які неможливо дати однозначну відповідь, і т.д. Комунікаційні технології дозволяють по-новому реалізовувати методи, що активізують творчу активність. Навчають, можуть долучитися до дискусій, які проводяться не тільки в класі, але й віртуально, наприклад на сайтах періодичних видань, навчальних центрів. У виконанні спільних творчих проектів можуть брати участь учні різних навчальних закладів.

Новий зміст освітнього середовища створює і додаткові можливості для стимулювання допитливості учня. Одним з таких стимулів є можливість задовольнити свою цікавість, завдяки широким можливостям глобальної мережі Internet надається доступ до електронних бібліотек (науково-технічних, науково-методичних, довідкових і т.д.), інтерактивним баз даних культурних, наукових та інформаційних центрів, енциклопедій, словників. Через Internet учень може звернутися з питанням не тільки до свого наставника, а й до провідних вітчизняних і зарубіжних фахівців, винести його на обговорення в електронній конференції або чаті. Саме різноманітність інформації, що пропонуються в освітньому середовищі, інтегрованої у світовий інформаційний простір, допомагає педагогові підвести учнів до пошуку власного погляду на суть досліджуваної проблеми. Розвитку допитливості учнів, прищепленню їх інтересу до пошуково-дослідницької діяльності допомагає також можливість роботи у віртуальних наукових лабораторіях, проведення комп'ютерних експериментів за допомогою моделюючих програм.

Створювані на сайтах навчальних закладів персональні web-сторінки педагогів надають додаткові можливості і для того, щоб відкрити учням «двері» у свою творчу майстерню. На таких сторінках можна показати не лише навчальні матеріали, а й свої наукові публікації, проспекти проведених досліджень, найкращі роботи «учнів, які перевершили вчителя». Вихід у світовий інформаційний простір дозволяє побачити безліч зразків креативності: на сайтах, що розповідають про діяльність науково-дослідних центрів і окремих науково-дослідних інститутів; в матеріалах електронних наукових журналів та конференцій; результати конкурсів творчих проектів і дистанційних олімпіад; на персональних web-сторінках учнів, студентів, викладачів, вчених усього світу.

Персональний комп'ютер можна використовувати як універсальний технічний засіб навчання (ТЗН), що дозволяє впорядковано зберігати величезну кількість матеріалу і готових розробок уроків. Систематичне використання персонального комп'ютера на уроках призводить до цілого ряду цікавих наслідків:

1. Підвищення рівня використання наочності на уроці.
2. Підвищення продуктивності праці.
3. Встановлення міжпредметних зв'язків з інформатикою.
4. З'являється можливість організації проектної діяльності учнів по створенню навчальних програм під керівництвом вчителів інформатики та історії.
5. Вчитель, який використовує інформаційні технології, змушений звертати величезну увагу на подачу навчального матеріалу. Що позитивним чином позначається на рівні знань учнів.
6. Змінюється на краще взаємини з учнями далекими від історії, особливо з захопленими комп'ютерами. Вони починають бачити у вчителі "споріднену душу".

Використання нових інформаційних технологій здатне суттєво поглибити зміст матеріалу, а застосування нетрадиційних методик навчання може зробити помітний вплив на формування практичних умінь і навичок учнів в освоєнні історичного матеріалу.

РОЗДІЛ І. Науково-методичні основи використання інтерактивних технологій навчання на уроках історії у старших класах ліцею-інтернату.

1.1. Теоретичні засади організації інтерактивного уроку.

Основною формою організації навчальної діяльності практично у всіх країнах світу є сьогодні класно-урочна система. Будучи прогресивною протягом чотирьох століть поспіль, сьогодні, в умовах науково-технічного прогресу, вона перестала задовольняти потреби суспільства в освіті і потребує вдосконалення. Причиною цього стало як закономірне і неминуче зростання обсягу загальноосвітніх знань, що підлягають обов'язковому засвоєнню, так і зміна вимог суспільства до освіти. Критика класно-урочної системи найчастіше пов'язана з пасивністю учнів на уроках та відсутністю інтересу до навчання, зниженням якості знань, перевантаженням дітей домашніми завданнями й уроками, з тим, що навчальні заняття шкідливо впливають на здоров'я школярів.

Уроки мають захоплювати учнів, пробуджувати у них інтерес та мотивацію, навчати самостійному мисленню та діям. Ефективність і сила впливу на емоції і свідомість учнів у великій мірі залежать від умінь і стилю роботи вчителя. Тому, сучасна освіта вимагає трансформації старих законів та порядків, але не лише для того, щоб удосконалити навчальний процес, але й підвищити культурний рівень учнів.

Застосування інтерактивних технологій висуває певні вимоги до структури уроку, яка зазнала певної видозміни, а саме:

- а) мотивація;
- б) оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів;
- в) надання необхідної інформації;
- г) інтерактивна вправа — центральна частина заняття;
- д) підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку.

Розглянемо кожен з цих елементів ґрунтовніше, аналізуючи методику його відтворення в рамках уроків з історії України та Всесвітньої історії.

Мотивація

Мета цього етапу — сфокусувати увагу учнів на проблемі й викликати інтерес до обговорюваної теми. Мотивація є своєрідною психологічною паузою,

яка дає можливість учням насамперед усвідомити, що вони зараз почнуть вивчати інший (після попереднього уроку) предмет, що перед ними інший учитель і зовсім інші завдання. Крім того, кожен тему, яку ми засвоюємо з учнями, відповідно до фундаментальних положень теорії психолого-філософського пізнання, можна реально вважати засвоєною, якщо вона (тема) стала основою для розвитку в особистості суб'єкта пізнання власних новоутворень: у його свідомості, в емоційно-ціннісній сфері тощо. Отже, суб'єкт навчання має бути налаштований на ефективний процес пізнання, мати в ньому особистісну, власну зацікавленість. Усвідомлювати, що і навіщо він зараз робитиме. Без виникнення цих внутрішніх підвалин: мотивів учіння і мотивації навчальної діяльності - не може бути ефективного пізнання.

З цією метою можуть бути використані прийоми, що створюють проблемні ситуації, викликають у дітей здивування, подив, інтерес до змісту знань та процесу їх отримання, підкреслюють парадоксальність явищ та подій. Це може бути і коротка розповідь учителя, і бесіда, і демонстрування наочності, й нескладна інтерактивна технологія («мозковий штурм», «мікрофон», тощо). Мотивація чітко пов'язана з темою уроку, вона психологічно готує учнів до її сприйняття, налаштовує їх на розв'язання певних проблем. Як правило, матеріал, вербалізований (словесно оформлений) учнями під час мотивації, наприкінці підсумовується і стає «місточком» для представлення теми уроку.

Цей елемент уроку має займати не більше 5% часу заняття.

Оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів.

Мета - забезпечити розуміння учнями змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони повинні досягти на уроці і чого від них чекає вчитель. Часто буває доцільно долучити до визначення очікуваних результатів усіх учнів.

Щоб визначити для себе майбутні результати уроку, учні інколи мають озвучити своє особисте ставлення до суті та структури вибраних способів навчальної діяльності та спланувати свої дії по засвоєнню та застосуванню знань, передбачених темою. Без чіткого і конкретного визначення й усвідомлення учнями навчальних результатів їхньої пізнавальної діяльності, особливо на уроках з використанням інтерактивних технологій, учні можуть сприйняти навчальний процес як ігрову форму діяльності, не пов'язану з

навчальним предметом. Формулювання очікуваних результатів уроку (які по суті є тим, що ми традиційно називаємо дидактичною метою уроку) є іншим, аніж ми можемо побачити це у багатьох існуючих методичних чи дидактичних посібниках.

Формулювання результатів інтерактивного уроку для сприяння успішності навчання учнів має відповідати таким вимогам:

- висвітлювати результати діяльності на уроці учнів, а не вчителя, і бути сформульованими таким чином: *«Після цього уроку учні зможуть...»*;

- чітко відображати рівень навчальних досягнень, який очікується після уроку. Тому воно має передбачати: обсяг і рівень засвоєння знань учнів, що буде забезпечений на уроці; обсяг і рівень розвитку навичок і вмінь, який буде досягнуто після уроку; розвиток (формування) емоційно-ціннісної сфери учня, яка забезпечує формування переконань, характеру, вплив на поведінку тощо. Останній компонент навчальних результатів, до якого можна прагнути на окремому уроці, це - визначення, усвідомлення або формування емоційно-наповненого ставлення учнів до тих явищ, подій, процесів, що є предметом вивчення на уроці. Отже, результати мають бути сформульовані за допомогою відповідних дієслів, наприклад знання: пояснювати, визначати, характеризувати, порівнювати, відрізняти... тощо; уміння і навички: дискутувати, аргументувати думку, дати власну оцінку, проаналізувати тощо; ставлення: сформувати та висловлювати власне ставлення до..., пояснювати своє ставлення до...;

- щоб було зрозуміло, як можна виміряти такі результати, коли вони будуть досягнуті, наприклад: якщо після Вашого уроку учні вмітимуть «пояснювати суть явища та наводити приклади подібних явищ» — це легко перевірити і виміряти в оціночних балах, врахувавши, наприклад, точність і повноту пояснення і кількість прикладів, що наведено;

- бути коротким, ясным і абсолютно зрозумілим і для учнів, і для самого учителя, і для батьків учнів, і для інших вчителів, і для директора навчального закладу або завуча, який має перевіряти Ваш урок з огляду на те, чи досяг він очікуваних результатів. Таким чином, формулювання результатів вчителем під час проектування уроку є обов'язковою і важливою процедурою. В інтерактивній моделі навчання це надзвичайно важливо, оскільки, як уже

зазначалось, побудування технології навчання неможливе без чіткого визначення дидактичної мети.

Однак досягти результатів у інтерактивній моделі ми можемо, тільки залучивши учнів до діяльності. Отже, вони теж повинні розуміти, для чого вони прийшли на урок, до чого їм треба прагнути і як будуть перевірятись їхні досягнення.

Для того щоб почати з учнями спільний процес руху до результатів навчання, у цій частині інтерактивного уроку потрібно:

- назвати тему уроку або попросити когось з учнів прочитати її;
- якщо назва теми містить нові слова або проблемні питання, звернути на це увагу учнів;
- попросити когось з учнів оголосити очікувані результати за текстом посібника або за записом на дошці, зробленим заздалегідь, пояснити необхідне, якщо йдеться про нові поняття, способи діяльності тощо;
- нагадати учням, що наприкінці уроку буде перевірено, наскільки вони досягли таких результатів. Якщо це важливо, треба також пояснити учням, як будуть оцінюватися їхні досягнення в балах.

Цей елемент уроку має займати не більше 5% часу заняття.

Надання необхідної інформації

Мета цього елементу, етапу уроку - дати учням достатньої інформації, для того щоб на її основі виконувати практичні завдання, але за мінімально короткий час. Це може бути міні-лекція, читання роздаткового матеріалу, виконання домашнього завдання, опанування інформацією за допомогою технічних засобів навчання або наочності. Для економії часу на уроці і для досягнення максимального ефекту уроку можна подавати інформацію для попереднього домашнього вивчення. На самому уроці вчитель може ще раз звернути на неї увагу, особливо на практичні поради, якщо необхідно прокоментувати терміни або: організувати невеличке опитування.

Ця частина уроку займає близько 10-15% часу.

Інтерактивна вправа

Центральна частина заняття, її метою є засвоєння навчального матеріалу, досягнення результатів уроку. Інтерактивна частина уроку має займати близько

50-60% часу на уроці. Обов'язковою є така послідовність і регламент проведення інтерактивної вправи:

- інструктування - вчитель розповідає учасникам про мету вправи, правила, послідовність дій і кількість часу на виконання завдань; запитує, чи все зрозуміло учасникам (2-3 хв).
- об'єднання в групи і (або) розподіл ролей (1-2 хв).
- виконання завдання, при якому вчитель виступає як організатор, помічник, ведучий дискусії, намагаючись надати учасникам максимум можливостей для самостійної роботи і навчання у співпраці один з одним (5-15 хв).
- презентація результатів виконання вправи (3-15 хв).
- рефлексія результатів учнями: усвідомлення отриманих результатів, що досягається шляхом їх спеціального колективного обговорення або за допомогою інших прийомів (5-15 хв). Рефлексія є природним невід'ємним і найважливішим компонентом інтерактивного навчання на уроці.

Вона дає можливість учням і вчителю:

- усвідомити, чого вони навчилися;
- пригадати деталі свого досвіду й отримати реальні життєві уявлення про те, що вони думали і що відчували, коли вперше раз зіткнулись з тією чи іншою навчальною технологією. Це допомагає їм чіткіше планувати свою подальшу діяльність вже на рівні застосування технологій у подальшій пізнавальній діяльності та у житті;
- оцінити власний рівень розуміння та засвоєння навчального матеріалу і спланувати чіткі реальні кроки його подальшого опрацювання;
- порівняти своє сприйняття з думками, поглядами, почуттями інших й інколи скоригувати певні позиції;
- як постійний елемент навчання привчати людину рефлексувати в реальному житті, усвідомлюючи свої дії та прогнозуючи подальші кроки;
- учителям - побачити реакцію учнів на навчання та вносити необхідні корективи.

Рефлексія здійснюється в різних формах: у вигляді індивідуальної роботи, роботи в парах, групах, дискусії, в письмовій та усній формі. Вона завжди

містить кілька елементів: фіксація того, що відбулось, визначення міркувань та почуттів щодо отриманого досвіду, плани на майбутній розвиток.

Рефлексія застосовується після найважливіших інтерактивних вправ, після уроку, після закінчення певного етапу навчання.

Підбиття підсумків (рефлексія) уроку

Підбиття підсумків - це дуже важливий етап інтерактивного заняття.

Заняття доходить кінця. На цьому етапі багато вчителів схильні розслабитися і провести коротке, нечітко структуроване обговорення; усі погоджуються, що все було цікаво (наприклад, рольова гра удалася, вправу виконали просто здорово тощо), і цим справа закінчується. Учитель йде з почуттям виконаного боргу; учні розходяться з почуттям, що спробували щось новеньке.

На жаль, вони не врахували, що підсумки є найважливішою частиною інтерактивного уроку. Саме тут проясняється зміст виконаного; підводиться риска під знаннями, що повинні бути засвоєні, і встановлюється зв'язок між тим, що вже відомо, і тим, що знадобиться їм у майбутньому.

Функції підсумкового етапу уроку:

- прояснити зміст опрацьованого;
- порівняти реальні результати з очікуваними;
- проаналізувати, чому відбулося так чи інакше;
- зробити висновки;
- закріпити чи відкоригувати засвоєння;
- намітити нові теми для обміркування;
- установити зв'язок між тим, що вже відомо, і тим, що потрібно засвоїти, навчитись у майбутньому;
- скласти план подальших дій.

Під підсумками уроку ми маємо на увазі процес, зворотний інструктажу. Іншим терміном для цього етапу є «рефлексія»; у даному випадку підкреслюється можливість для учасників навчально-виховного процесу оглянутися на події, що відбувалися; третій термін - «дискусія», що означає розгляд чи обговорення спірних питань. Його достоїнством є також підкреслений зв'язок первісних цілей з оглядом остаточних результатів.

Навчання в рамках традиційного уроку не потребує переосмислення ні від учителя, ні від учнів, у ньому немає місця рефлексійним видам діяльності. Замість цього застосовується так зване закріплення та узагальнення отриманих знань, яке майже не передбачає наступного коригування вчителем мети та змісту навчання.

Технологізація навчання передбачає обов'язкову рефлексію, під якою в педагогіці розуміють здатність людини до самопізнання, вміння аналізувати свої власні дії, вчинки, мотиви й зіставляти їх із суспільно значущими цінностями, а також діями та вчинками інших людей. Мета рефлексії: згадати, виявити й усвідомити основні компоненти діяльності — її зміст, тип, способи, проблеми, шляхи їх вирішення, отримані результати тощо.

Методика проведення рефлексії на уроці включає такі етапи:

1. Зупинка дорефлексійної діяльності. Всяка попередня діяльність має бути завершена чи призупинена. Якщо виникли труднощі в розв'язанні проблеми, то після рефлексії її розв'язання може бути продовжене.

2. Відновлення послідовності виконаних дій. Усно чи письмово відтворюється все, що зроблено, в тому числі і те, що на перший погляд здається дріб'язковим.

3. Вивчення відтвореної послідовності дій з точки зору її ефективності, продуктивності, відповідності поставленим завданням тощо. Параметри для аналізу рефлексійного матеріалу вибираються із запропонованих учителем.

4. Виявлення і формулювання результатів рефлексії. Таких результатів може бути виявлено кілька видів:

- предметна продукція діяльності - ідеї, пропозиції, закономірності, відповіді на запитання тощо;
- способи, які використовувались чи створювались в ході діяльності;
- гіпотези щодо майбутньої діяльності.

5. Перевірка гіпотез у наступній діяльності.

Важливим фактором, що впливає на ефективність рефлексії в навчанні, є різноманітність її форм і прийомів, їх відповідність віковим та іншим особливостям дітей. Рефлексія не повинна бути лише вербальною - це можуть бути малюнки, схеми, графіки тощо.

Рефлексія тісно пов'язана з іншою важливою для технологічного уроку дією - постановкою мети. Формулювання учнем мети свого навчання передбачає її досягнення і наступну рефлексію - усвідомлення способів досягнення поставленої мети. В цьому випадку рефлексія не лише підсумок, а й старт для нової освітньої діяльності і її нової мети.

Можлива рефлексія стосовно самої рефлексії, спрямована на вдосконалення процесу самопізнання.

Очевидно, що ключовою функцією підсумків буде повернення до результатів навчання і можливість переконатися, що учні їх досягли.

Розглянемо стадії підсумкового етапу уроку:

- 1) установлення фактів (що відбулося?);
- 2) аналіз причин (чому це відбулося?);
- 3) планування дій (що нам робити далі?).
- 4) установлення фактів (що відбулося?);
- 5) аналіз причин (чому це відбулося?);
- 6) планування дій (що нам робити далі?).

Технологія проведення підсумкового етапу

На першій стадії:

- Використовуйте відкриті запитання: як? чому? що?
- Виражайте почуття.
- Наполягайте на описовому, а не оціночному характері коментарів.
- Говоріть про зроблене, а не про те, що могло бути зроблене.

На другій стадії:

- Запитуйте про причини. Чому? Як? Хто?
- Вникніть у відповіді. Чому цього немає? Що було б, якщо?
- Шукайте альтернативні теорії. Чи є інша можливість?
- Підберіть інші приклади. Де ще відбувалося щось подібне?
- Наведіть думки незалежних експертів.

На третій стадії:

- Домагайтеся, щоб учні взяли на себе зобов'язання щодо подальших дій.

Для підсумків уроку та оцінювання його результатів у балах доцільно залишати до 20% часу.

Таким чином, ми теоретично розглянули усі елементи інтерактивного уроку, тому можна зробити висновок, що найголовнішим аспектом такого уроку є вибір та проведення інтерактивної вправи, за допомогою якої ми формуємо та перевіряємо знання, уміння та навички учнів, які є основними підвалинами сучасної освіти.

2.2. Технології інтерактивного навчання: загальна характеристика та особливості.

При використанні інтерактивних методик важливим є те, що учитель і учень є рівноправними учасниками навчання. Обов'язок учителя - бути першим серед рівних. Тільки демократичний стиль управління учнівським колективом застосовується при використанні інтерактивного навчання. Це, у свою чергу, позначається на стосунках між учителем і учнем, між самими учнями. Під час організації різних видів роботи на уроці також важливо порізно розташовувати учнівські столи (в ряд, підковою, декілька столів поряд), що сприятиме створенню творчої атмосфери в процесі пізнавальної діяльності учнів.

Використання цих форм і прийомів роботи дозволяє зробити уроки цікавими і творчими, підвищити коефіцієнт корисної дії учнів на уроці. Але водночас ця методика вимагає від учителя більшої віддачі, ширшого використання методичних новинок, що, у свою чергу, потребує напруження розумових і духовних сил. Традиційний урок провести легше, ніж із використанням інтерактивних методик. Але результативність інтерактивного навчання доведена педагогічним досвідом більшості європейських країн. Це не значить, що вони не використовують комбіновані уроки. Вони є, але ці уроки складають лише маленьку частину від загальної кількості шкільних уроків. І тільки вчитель вирішує, як йому вчити дітей у новому тисячолітті.

Найпоширенішою є класифікація за формами навчання, у яких реалізуються інтерактивні технології, запропонована діячами педагогічної науки – *О.І.Пометун* та *Л.В.Пироженко*. Згідно із запропонованою класифікацією відповідно до мети та організації навчальної діяльності, виділяють наступні чотири групи:

- ❖ Інтерактивні технології кооперативного навчання.

- ❖ Інтерактивні технології колективно-групового навчання.
- ❖ Технології ситуативного моделювання.
- ❖ Технології опрацювання дискусійних питань.

На нашу думку, дана робоча класифікація запропонована *О.І.Пометун* та *Л.В.Пироженко* є більш кращою, оскільки характеризує розподіл інтерактивних вправ саме на основі співвідношення їх до мети, етапу уроку, а також чітко проведена межа між методиками кооперативного та колективно-групового навчання, виділені окремі види робіт ситуативного моделювання та опрацювання дискусійних питань.

Інтерактивні технології кооперативного навчання

Парна і групова робота організовується як на уроках засвоєння, так і на уроках застосування знань, умінь та навичок. Це може відбуватися одразу ж після викладу вчителем нового навчального матеріалу, на початку нового уроку замість опитування, на спеціальному уроці, присвяченому застосуванню знань, умінь та навичок, або бути частиною повторювально-узагальнюючого уроку.

Далі розглянемо сучасні інтерактивні навчальні технології в тих моделях, які доцільно застосовувати у викладанні історії у школі.

Робота в парах. Ця технологія особливо ефективна на початкових етапах навчання учнів роботі у малих групах. Її можна використовувати для досягнення будь-якої дидактичної мети. За умов парної роботи всі діти в класі отримують рідкісну за традиційним навчанням можливість говорити, висловлюватись. Робота в парах дає учням час подумати, обмінятись ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед класом. Вона сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватись, критичного мислення, вміння переконувати й вести дискусію.

Використання такого виду співпраці сприяє тому, що учні не можуть ухилитися від виконання завдання. Під час роботи в парах можна швидко виконати вправи, які за інших умов потребують великої затрати часу.

Ротаційні (змінювані) трійки. Діяльність учнів у цьому випадку є подібною до роботи в парах. Цей варіант кооперативного навчання сприяє активному, ґрунтовному аналізу та обговорюванню нового матеріалу з метою його осмислення, закріплення та засвоєння.

Два–чотири – всі разом. Ще один варіант кооперативного навчання, що є похідним від парної роботи, ефективний для розвитку навичок спілкування в групі вмінь переконувати та вести дискусію.

Карусель. Цей варіант кооперативного навчання найбільш ефективний для одночасного включення всіх учасників в активну роботу з різними партнерами зі спілкування для обговорення дискусійних питань.

Робота в малих групах. Роботу в групах варто використовувати для вирішення складних проблем, що потребують колективного розуму. Використовуються малі групи тільки в тих випадках, коли завдання вимагає спільної, але не індивідуальної роботи.

Важливими моментами групової роботи є опрацювання змісту і подання групами результатів колективної діяльності. Залежно від змісту та мети навчання можливі різні варіанти організації роботи груп.

1. “Діалог”. Суть його полягає в спільному пошуку групами згодженого рішення. Це знаходить своє відображення у кінцевому тексті, переліку ознак. Діалог виключає протистояння, критику позиції тієї чи іншої групи. Всю увагу зосереджено на сильних моментах у позиції інших.

2. “Синтез думок”. Дуже схожий за метою та початковою фазою на попередній варіант групової роботи. Але після об’єднання в групи і виконання завдання учні не роблять записів на дошці, а передають свій варіант іншим групам, які доповнюють його своїми думками, підкреслюють те, з чим не погоджуються.

3. “Спільний проект”. Має таку саму мету та об’єднання в групи, що й діалог. Але завдання, які отримують групи, різного змісту та висвітлюють проблему з різних боків.

4. “Пошук інформації”. Різновидом, прикладом роботи в малих групах є командний пошук інформації (зазвичай тієї, що доповнює раніше прочитану вчителем лекцію або матеріал попереднього уроку, домашнє завдання), а потім відповіді на запитання. Використовується для того, щоб оживити сухий, іноді нецікавий матеріал.

5. “Коло ідей”. (Раунд робіт, кругова система). Метою “Кола ідей” є вирішення гострих суперечливих питань, створення списку ідей та залучення

всіх учнів до обговорення поставленого питання. Технологія застосовується, коли всі групи мають виконувати одне і те саме завдання, яке складається з декількох питань (позицій), які групи представляють по черзі, а потім доповняють думку попередників. Цей метод є ефективним у вирішенні гострих суперечливих питань та базовим для створення списку загальних ідей. Він дозволяє уникнути ситуації, коли перша група, що виступає, подає всю інформацію з проблеми.

Порядок проведення:

1. Учитель висуває дискусійне питання та пропонує його обговорити в кожній групі.
2. Після того як вичерпано час на обговорення, кожна група доповідає всьому класу лише один аспект того, що вони обговорювали.
3. Групи висловлюються по черзі, поки не будуть заслухані всі доповіді.
4. Під час обговорення теми складають список запропонованих ідей та записують його на дошці.

Акваріум. Ще один варіант кооперативного навчання, що є формою діяльності учнів у малих групах, ефективний для розвитку навичок спілкування в малій групі, вдосконалення вміння дискутувати та аргументувати свою думку. Може бути запропонований тільки за умови, що учні вже мають добрі навички групової роботи. Після того як учитель розподілив учнів на дві-чотири групи й запропонував їм завдання для виконання та необхідну інформацію, одна з груп сідає в центр класу, утворивши внутрішнє коло («Акваріум»). Всі учасники цієї групи починають обговорювати запропоновану вчителем проблему. Всі інші учні мовчки спостерігають за обговоренням. Групі, що працює, для виконання завдання необхідно:

- прочитати вголос ситуацію;
- обговорити її в групі, використовуючи метод дискусії;
- дійти спільного рішення.

На цю роботу групі дають 3—5 хвилин. Усі інші учні класу мають тільки слухати, не втручаючись у хід обговорення. Після закінчення часу група займає свої місця, а вчитель ставить класу запитання:

- Чи погоджуєтесь ви з думкою групи ?
- Чи була ця думка достатньо аргументованою, доведеною?
- Який з аргументів ви вважаєте найбільш переконливим?

Після цього місце в «Акваріумі» займає інша група, яка обговорює наступну ситуацію (проблему). Всі групи по черзі мають побувати в «Акваріумі», і результати роботи кожної з них мають бути обговорені в класі.

Технології колективно-групового навчання

До цієї групи належать інтерактивні технології, що передбачають одночасну спільну (фронтальну) роботу всього класу.

Обговорення проблеми в загальному колі. Це загальновідома технологія, яка застосовується, як правило, в комбінації з іншими. Її метою є прояснення певних положень, привертання уваги учнів до складних або проблемних питань учнів до складних або проблемних питань у навчальному матеріалі, мотивація пізнавальної діяльності, актуалізація опорних знань тощо.

Мікрофон. Різновидом загально групового обговорення є технологія “Мікрофон”, яка надає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

Правила проведення «Мікрофону»:

- говорити має право тільки той учень, у кого «символічний» мікрофон;
- відповіді не коментують і не оцінюють;
- коли хтось висловлюється, інші мають дотримуватися тиші.

Мозковий штурм. Відома інтерактивна технологія колективного обговорення, що широко використовується для вироблення кількох вирішень конкретної проблеми. Мозковий штурм спонукає учнів проявляти уяву та творчість, дає можливість їм вільно висловлювати свої думки.

Мета “мозкового штурму” чи “мозкової атаки” в тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо проблеми від усіх учнів протягом обмеженого періоду часу.

Учитель на уроці називає тему «Мозкового штурму». Його організовують за такими правилами:

1. Всі учасники «штурму» пропонують ідеї щодо розв'язання висунутої проблеми (ідеї можуть бути будь-якими, навіть фантастичними).

2. Один учень («секретар») записує на дошці всі пропоновані ідеї. Коли група вважає кількість поданих ідей достатньою, переходять до наступного етапу.

3. Ідеї групують, аналізують, розвивають групою. Можна вдосконалювати чужі ідеї.

4. Обирають найкращі рішення.

Правила поведінки під час «мозкового штурму»:

1. Намагатися висунути якомога більше ідей щодо вирішення проблеми.

2. Включити свою уяву: не відкидати ніякої ідеї тільки тому, що вона суперечить загальній думці.

3. Ви можете подавати скільки завгодно ідей або розвивати ідеї інших учасників.

4. Не можна критикувати висловлювання інших та давати оцінку запропонованим ідеям.

Навчаючи – учусь. Цей метод використовується при вивченні блоку інформації або при узагальненні та повторенні вивченого. Він дає можливість учням взяти участь у передачі своїх знань однокласникам. Використання цього методу підвищує інтерес до навчання.

Ажурна пилка («Мозаїка», «Джиг-со»). Дана технологія використовується для створення на уроці ситуації, яка дає змогу учням працювати разом для засвоєння великої кількості інформації за короткий проміжок часу. Ефективна і може замінити шкільну лекцію у тих випадках, коли початкова інформація повинна бути донесена до учнів перед проведенням основного (базисного) уроку або доповнює такий урок. Заохочує учнів допомагати один одному вчитися, навчаючи. Метод дозволяє учням працювати разом, щоб вивчити значну кількість інформації за короткий проміжок часу, а також заохочує учнів допомагати одне одному «вчитися навчаючи». Під час роботи за допомогою методу «Ажурна пилка» учні працюють в різних групах.

- Спочатку вони працювали в «домашній» групі.
- Потім в іншій групі учні виступають в ролі «експертів» з питання, над яким працювали в «домашній» групі, та отримують інформацію від представників інших груп.

- Потім учні повертаються в свою «домашню» групу, для того щоб поділитися тією новою інформацією, яку їм надали учасники інших груп.
«Домашні» групи:

- Кожна група отримує завдання, вивчає його та обговорює свій матеріал.

Бажано обрати в групі головуючого, тайм-кіпера (той, хто стежить за часом) та особу, яка ставить запитання, щоб переконатися, що кожен учасник розуміє зміст матеріалу. *«Експертні» групи:*

- Після того як учитель об'єднав учнів у нові групи, вони стають експертами з тієї теми, яку вивчали в «домашній» групі;

- Учні по черзі намагаються за визначений учителем час якісно і в повному обсязі донести інформацію до членів нових груп та сприйняти нову інформацію від них.

Аналіз ситуації. На уроках історії зміст деяких понять учні засвоюють, аналізуючи певні ситуації. Такі ситуації можуть аналізуватись учнями індивідуально, в парах, в групах або піддаватись в загальному колі. Такий аналіз потребує певного підходу, алгоритму. Технологія вчить учнів ставити запитання, відрізняти факти від думок, виявляти важливі та другорядні обставини, аналізувати та приймати рішення.

Вирішення проблем. Метою застосування такої технології є навчити учнів самостійно вирішувати проблеми та приймати колективне рішення.

Дерево рішень. Як варіант технології вирішення проблем можна використати “дерево рішень”, яке допомагає дітям проаналізувати та краще зрозуміти механізми прийняття складних рішень.

Технології ситуативного моделювання

Модель навчання у грі – це побудова навчального процесу за допомогою включення учня в гру.

Використання гри в навчальному процесі завжди стикається з протиріччям: навчання є завжди процесом цілеспрямованим, а гра за своєю природою має невизначений результат (інтригу). Тому завдання педагогів при застосуванні гри у навчанні полягає у підпорядкуванні гри, визначеній дидактичній меті.

Ігрова модель навчання покликана реалізувати ще й комплекс цілей: забезпечення контролю виведення емоцій; надання дитині можливості самовизначення; надихання і допомога розвитку творчої уяви; надання можливості зростання навичок співробітництва в соціальному аспекті; надання можливості висловлювати свої думки.

Учасники навчального процесу, за ігровою моделлю, перебувають в інших умовах, ніж у традиційному навчанні. Учням надається максимальна свобода інтелектуальної діяльності, яка обмежується лише означуваними правилами гри. Учні самі обирають власну роль у грі, висувуючи припущення про ймовірний розвиток подій, створюють проблемну ситуацію, шукають шляхи її розв'язання, беручи на себе відповідальність на обране рішення. Вчитель в ігровій моделі виступає як: інструктор, суддя, тренер, головуючий, ведучий.

Арсенал інтерактивних ігор досить великий, але найбільш поширений з них є моделюючий.

Стимуляційні або імітаційні ігри. Імітаційні ігри розвивають уяву та навички критичного мислення, сприяють застосуванню на практиці вміння вирішувати проблеми, а стимуляція дає можливість учням глибоко вжитися в проблему, зрозуміти її із середини.

Розігрування ситуацій за ролями. (“Рольова гра”, “програвання сценки”). Мета рольової гри – визначити ставлення конкретної життєвої ситуації, набути досвіду шляхом гри, допомогти навчитися через досвід.

На уроці обговорюються ті чи інші проблеми, учні вчаться доводити правильність своєї думки і робити висновки.

Для першої гри готують кольорові фішки розміром 12х12 см з нанесеними на них відповідними історичними термінами.

Потім пропонують учням обрати собі умовну професію історика, економіста і т. ін. А тепер з точки зору обраної професії треба пояснити проблему. (Учні пояснюють.) Після відповідей роблять висновок.

Такі ігри розвивають пізнавальний інтерес, активізують розумову діяльність.

Наступна гра розвиває спостережливість, вчить робити висновки, зіставляти окремі факти.

Для гри готують "Лото". На картках розміром 22х22 см наклеюють картинки із зображенням різних подій. Під час гри учні беруть зі столу 1-2 картинки і намагаються визначити, яких подій вони стосуються. Потім учні аргументують свої висновки. Після того, як весь клас погодиться з правильністю відповіді, учень показує на карті ті місця, де відбувалася ця подія. Під час гри учні краще засвоюють матеріал, вчаться застосовувати набуті знання у нових ситуаціях.

Рольова гра вимагає від дітей прийняття конкретних, рішень у проблемній ситуації в межах ролі. Кожна гра має чітко розроблений сценарій, головну частину якого необхідно доопрацювати учням. Отже, пошук вирішення проблеми залишається за учнями. Прикладом можуть бути міжнародні відносини напередодні Першої світової війни. Клас ділять на п'ять груп, кожна з яких докладно вивчає зовнішню політику однієї з країн (Німеччини, Англії, Франції, США, Японії). На уроці моделюють ситуацію умовної зустрічі представників цих країн з метою підписання колективного договору про дружбу. Але його підписання повинно здійснюватися, виходячи з історичних реалій часу, не супроводжуватися територіальними поступленнями, контрибуціями, тобто тим, що суперечить політиці цих країн.

Результатом гри є висновок учнів про можливість чи неможливість запобігання Першій світовій війні.

Розігрування правової ситуації в ролях. Мета розігрування ситуації в ролях — визначити ставлення до конкретної життєвої ситуації, набуті досвіду шляхом гри.

Рольова гра імітує реальність та дає можливість діяти «як насправді». Учень може розігравати ситуації зі свого особистого досвіду.

Правила участі у рольовій грі:

- чітко дотримуватися своєї ролі;
- намагатися слухати партнерів по грі та вчителя;
- не коментувати дії інших;
- намагатися поставитися

до своєї ролі як до реальної життєвої ситуації, вжитися в роль;

- вийти з ролі по закінченні сценки;

- взяти участь в обговоренні розіграної ситуації та поділитися своїми відчуттями під час перебування в ролі.

Суд від свого імені. Цей метод дозволяє учням отримати уявлення про спрощену процедуру приймання судового рішення та провести рольову гру — судовий процес за участю 3-х осіб: судді, який слухатиме обидві сторони і прийматиме рішення, позивача та відповідача.

Після того як учитель поділив учнів на три однакові групи: судді, позивачі та відповідачі, він дає кожній групі завдання:

- а) суддям - підготовку запитань;
- б) позивачам - підготовку вступної промови-обвинувачення та викладу аргументів;
- в) відповідачам - підготовку промови-відповіді на захист.

Для ефективної роботи необхідно з'єднати в групи: одного суддю, одного позивача та одного відповідача. Тепер можна починати суд у кожній групі за таким порядком або сценарієм:

1. Вступні заяви учасників судового процесу.
2. Позивач викладає аргументацію, суддя ставить йому запитання.
3. Відповідач викладає суть захисту, суддя ставить йому запитання.
4. Суддя ухвалює рішення.

Після того як весь клас знову об'єднується, судді оголошують свої рішення.

Гра "Що? Де? Коли?". Група заздалегідь поділена на три команди, обрано капітанів, роздані домашні завдання, підготовлені номери команд, картки обліку з прізвищами капітанів.

Для проведення уроків використовують прилади, з якими учні працювали під час вивчення розділу, таблички з формулюваннями для розмітки, кодоскоп, гонг, емблема клубу "Що? Де? Коли?" (Сова - символ мудрості.) Гра проходить у 6 етапів.

- I. Вступне слово вчителя.
- II. Розминка. Повторення всіх ключових питань теми, в яких враховуються міжпредметні зв'язки.

III. Визначення часу на обдумування запитання і кількості балів за відповідь. Арбітрів обирають з-поміж учасників гри.

IV. Гра "Що? Де? Коли?"

V. Підведення підсумків. Підраховують бали з урахуванням виконаного домашнього завдання, картки обліку кожної команди заповнюють арбітри. Капітани команд і вчитель підводять підсумки.

VI. Заключне слово вчителя.

Ток-шоу. Метою такої форми роботи є отримання навичок публічного виступу та дискутування. Вчитель на такому уроці є ведучим.

Роботу він організовує так:

1. Оголошує тему дискусії.
2. Запрошує висловитися із запропонованої теми «запрошених гостей».
3. Надає слово глядачам, які можуть виступити зі своєю думкою протягом 1 хв. або поставити запитання «запрошеним».
4. «Запрошені» мають відповідати лаконічно та конкретно.
5. Ведучий теж має право поставити своє запитання або перервати виступаючого.

Ця форма роботи допоможе учням навчитися брати участь у загальних дискусіях, висловлювати та захищати свою позицію.

Гра "Поле чудес". Готуючись до уроків, учні вчаться складати кросворди і ребуси.

Гру "Поле чудес" можна провести для повторення нового матеріалу, при перевірці домашнього завдання, на повторювально-узагальнювальному уроці. В грі використовують різні слова, поняття, визначення.

Клас ділять на дві-три команди (скільки рядів, парт у класі). Представники кожної з команд по чергово називають букви у слові, схованому під клітинками. Відгадавши букву, команда одержує бал, а не відгадавши - 0.

У грі використовується вовчок і цупкий папір, на якому намальовано коло. Воно поділене на такі сектори: "Підказка теми" (якщо стрілка зупиниться у цьому секторі, то вчитель-ведучий може підказати, якої теми це слово стосується), "Пропусти хід", "Підказка букви" (у цьому випадку гравцеві пощастило, він отримує підказку на будь-яку букву, навіть, якщо першу назвав

неправильно). Незаповнений чистий сектор дає право учасникові назвати свою букву чи слово.

Можна провести гру як телевізійне капітал-шоу. Краще всього проводити такі уроки як підсумкові з теми чи розділу.

Треба підбирати слова, найбільш важливі поняття, визначення, пов'язані з вивченням теми. До початку гри малюють на дошці рамку для слова, що відповідає кількості букв. Учні починають відгадувати букви. Ті, що сидять за першою партою першого ряду (якщо їх сидить двоє), самі вирішують, хто буде називати перший. Бали одержують обоє. Якщо букву не відгадали, то хід переходить до учнів, що сидять за першою партою другого ряду і т. д.

Якщо хто-небудь відгадає букви два рази підряд, то він може одержати 6 балів, і хід передати іншому учневі. Якщо хтось хоче відгадати все слово відразу, то йому надається таке право. При неправильній відповіді учень вибуває з гри (без оцінювання), а при правильній отримує можливість заробити 8 балів. 9-10 балів ставиться тоді, коли учень може розповісти, що означає відгадане слово, а при необхідності й показати на карті. При підказці замінюють слово. Але, як правило, підказок не буває, кожен хоче одержати високі бали.

Фестиваль. Така форма уроку сприяє розвиткові навчальних здібностей і адаптуванню учнів до реалій сьогодення. Урок має ігровий характер, і гра максимально наближена до реалій сучасного життя. Можна організувати "кінофестиваль". Це буде свято шкільної творчості, учнівського інтелекту, урочистий огляд творчих практичних робіт дітей.

"Кінофестиваль" краще провести таким чином: весь клас на початку уроку ділять на групи: лауреати, кінокритики, незалежна преса, бізнесмени, незалежний реєстратор, рекламні агенти, глядачі, журі. Кожен з учасників повинен мати чітко визначену функцію.

Головний зміст і завдання даного практичного заняття полягає не тільки в тому, щоб більш ґрунтовно засвоїти матеріал попереднього уроку, а й представити свою практичну роботу, свої знання у вигляді твору і спробувати продати його за всіма законами і правилами цивілізованої ринкової економіки. Коли учень починає презентувати свою роботу, він потрапляє у світ, хай і штучно створений, сучасного культурного економічного життя, у світ

конкуренції і кон'юнктури. Необхідно ретельно продумати механізм взаємодії між учасниками туру з тим, щоб всі вони були предметно зацікавлені у результатах співпраці. Реальним їхнім "заробітком" повинна стати оцінка знань, зароблена напруженою розумовою працею.

Лауреати мають перед собою чітке завдання: не тільки грамотно презентувати свою роботу, а й переконати всіх учасників у тому, що кращої роботи просто не існує в природі. їхня кінцева мета - продати свою роботу бізнесменам. Для цього вони наймають рекламних агентів, можуть сформувати групу підтримки, використати найрізноманітніші прийоми менеджменту і маркетингу для того, щоб журі присудило високу оцінку їхнім роботам, щоб вони користувалися попитом.

Кінокритики свою роботу на конкурсі спрямовують на виявлення недоліків, хиб у роботах лауреатів. Вони повинні розкритикувати ті роботи, які не мають цінності в історичному жанрі, певних художніх норм, мають концептуальні помилки або відхилення. їхнє завдання полягає в тому, щоб аргументовано і професійно переконати журі знизити бал лауреатові.

Незалежна преса повинна за допомогою правильно поставлених питань найбільш повно розкрити зміст роботи, її ідейну спрямованість, художній стиль, особливості творчого процесу автора, а також якісь цікавинки з власного життя автора, найбільш цікаві риси його характеру, що виявилися завдяки його роботі.

Бізнесменам належить особлива роль. Вони повинні вміло зорієнтуватися у цінностях презентованих на конкурсі робіт, добре вивчити і знати кон'юнктуру, володіти знаннями з менеджменту та маркетингу. Уважно спостерігати, як формується в процесі конкурсу імідж автора, його робота. Бізнесмен повинен зробити правильний вибір і купити ту «кінострічку», подальший прокат якої принесе йому найбільший касовий збір.

Рекламні агенти працюють, як правило, на замовлення лауреатів. Робота може бути організована або за контрактом, або у складі кінокомпанії, яка презентує свою роботу. Під час своєї роботи рекламні агенти самі обирають форми і прийоми рекламної діяльності. Головне їхнє завдання - так розрекламувати «кінострічку», щоб її купили.

Глядачі - це всі, хто є присутніми на цьому конкурсі. Звичайно, якщо вони виступають з позицій особистих інтересів, а не корпоративних, то мають право давати запитання, висловлювати свої думки, у тому числі через пресу. Думка глядачів може позначитися на прийнятті рішення журі.

Журі оцінює представлені на конкурсі роботи, вміння конкурсантів презентувати їх, поводитися перед публікою, дотепно відповідати на каверзні та провокаційні питання, вміння бути толерантним, інтелігентним, оригінальним. Також журі визначає по одному кращому представникові від кожної категорії учасників, тобто серед журналістів, критиків, бізнесменів, глядачів.

Як краще оцінити участь учнів у фестивалі?

Це можна зробити досить легко. Але перед цим учитель мусить покласти в основу своєї системи оцінювання один головний принцип: оцінюються в першу чергу участь учня в роботі, його активність, а потім уже знання. Досвід практичної роботи доводить, що, по-перше, такий підхід суттєво змінює психологічний клімат у класі, по-друге, учні все ж таки намагаються виявити поряд з активністю справжні знання. Щоб учитель не відволікався від процесу такого інтенсивного уроку, він призначає серед учнів незалежного реєстратора, який фіксує участь учнів у роботі на уроці. Можна завчасно визначити, яка кількість активного виявлення своїх знань учнями заслуговує 12, 11, 10 і т. д. балів. У кінці уроку незалежний реєстратор знайомить учнів із результатами їхньої роботи.

КВК. КВК дуже популярний серед учнів. Такий вид роботи можна використовувати на повторювально- узагальнювальних уроках.

У процесі підготовки учні вчаться творчо мислити, «добувати» знання, швидко знаходити правильну відповідь і подавати її винахідливо. Вчаться уважно вислуховувати і розуміти своїх товаришів, допомагати їм.

Організація і проведення КВК

Результат залежить від правильної організації і підготовки. КВК - це гра, змагання і неможливо збирати команду напередодні змагання. Тому команди формують за один - два тижні до КВК. Діти обирають капітана і розподіляють обов'язки художника, кореспондента, історика, картографа і т. д. Учитель дає домашнє завдання: повторити параграфи, хронологію, відповісти на питання для

узагальнювального повторення теми. Підготувати суперникам кросворди із 5-6 питань і творче завдання-подорож. Завдання вчителя на підготовчому етапі - залучити всіх учнів, перевірити знання кожного, оцінити їхню діяльність на уроці і при підготовці до нього. Адже мета гри - розвивати потребу в дітей готуватися разом з товаришами, самостійно і допомагати всім членам команди.

Для емоційного настрою має значення й обстановка. Можна переставити столи, використати музику, слайди, оформити клас плакатами, газетами, гаслами.

Урок починає учитель, він же ведучий КВК, він же старший суддя. КВК триває урок (45 хв.) Кожна правильна відповідь оцінюється балами. За порушення дисципліни, шум, підказку бали знімаються. Діти ознайомлені з правилами гри заздалегідь, тому почувають себе впевнено.

Умови конкурсу

Привітання. Команди складають і готують його заздалегідь. Привітання - це візитна картка команди. Воно у великій мірі сприяє створенню дружньої атмосфери. У привітанні мають бути відображені назва, емблема і гасло команди. Привітання повинно бути пов'язане з темою КВК, із зверненням до команди-суперниці.

Конкурс-розминка. Вчитель пропонує визначити, що означають цифри, назви, записані на картках. Це конкурс для всіх учасників команд. Темп, в якому пройде розминка, і визначить темп всієї гри.

Конкурс-естафета. Кожна команда отримує указку - естафетну паличку. Представники команд по черзі підходять до карти і показують об'єкти, що вивчались. Учні передають один одному указку. Кожен повинен показати будь-який об'єкт на карті. Вчитель робить для себе помітки: за кожну правильну відповідь - 1 бал. Якщо об'єкт був показаний або названий неправильно, то бал не зараховується. Але якщо його названо повторно, то за неправильність знімається попередній бал. У підсумку вчитель оголошує кількість балів, одержаних кожною командою.

Конкурс картографів. На картках або на плівці кодоскопу нанесені контури певних об'єктів, які вчитель пропонує одному-двом членам команди визначити і показати на карті.

Конкурс художників. У художній формі передати певні історичні події.

Конкурс істориків. Учасники відповідають на питання з історії.

Конкурс знавців. Усім членам команди вчитель пропонує питання з теми, яку вивчали.

Конкурс "Історичний бій". Один із членів команди ставить запитання іншій команді, називаючи при цьому прізвище того, хто має відповідати. Якщо прозвучить правильна відповідь, то команда отримує можливість задавати питання. Якщо питання залишиться без відповіді, то учень, який має відповідати, стає умовно "вбитим". Якщо відповідь наполовину правильно, то він вважається "пораненим". Бій продовжується доти, поки не будуть вичерпані всі питання. У кінці конкурсу вчитель визначає, скільки залишилося "живих" (по 1 балу) і скільки "поранених" (по півбала).

Конкурс міжнародників. Команди отримують картки із збільшеними контурами вивчених країн. Треба назвати їх і показати на карті.

Аукціон. «Товаром» на уроці-аукціоні є знання учнів. «Товар» на аукціоні - це «лот», продавець «купець». Ведучим бажано бути вчителів.

Підготовка до уроку здійснюється за 2 тижні. Призначаються 4 «купці», які готують лоти, а також «банкір», який відповідає за підготовку аудиторії і зведеної таблиці результатів аукціону. Аудиторія - учні, які добре встигають з предмета.

Інші учні утворюють 4 «акціонерні товариства» (АТ) по 6 учнів у кожному. Товариства обирають своїх «президентів». «Президентам» видають перелік питань для повторення, список рекомендованої літератури. Вони організовують повторення матеріалу в своїх АТ і підготовку своїх емблем і гасел.

Кожний «купець» готує 2-3 лоти (завдання) під керівництвом і контролем учителя. Оцінку відповідей учнів дають «купці», тому вони повинні бути дуже добре підготовленими до виконання своїх обов'язків. Перед уроком розставляють столи в аудиторії, а на початку уроку ведучий оголошує відкриття аукціону, представляє «купців», «банкірів», «президентів». Потім АТ представляють свої емблеми і гасла.

Максимальна оцінка - 2 бали. Цей конкурс оцінюють 4 «купці».

«Банкір» визначає середній бал кожного АТ, записує в таблицю результатів аукціону. Потім ведучий по черзі надає слово «купцям» для представлення «лотів» (завдань).

ЛОТ №1 - перевірка АТ на «платоспроможність», тобто підготовленість учнів із даної теми. Лот - це 10 запитань, на які треба дати відповідь «так» чи «ні». Перший «купець» повільно і чітко читає запитання лота. Члени АТ за відповідь «так» піднімають руки, за відповідь «ні» - не піднімають. Облік кількості піднятих рук з кожного запитання ведуть у підготовлених першим «купцем» картках «президенти» АТ, але не в своєму товаристві, а в сусідньому (перед початком цього конкурсу «президенти» переходять до сусідів).

Облік кількості правильних відповідей і середнього балу по картках, зібраних у «президентів», здійснює перший «купець» і передає «банкіру» відомості для зведеної таблиці, виконаної на цупкому папері.

ЛОТ №2 - знання умов, причин, визначень. Другий «купець» вивішує цей лот, виконаний у вигляді таблиці на аркуші формату А1, на штативі для загального огляду, а також дає на кожний стіл АТ аркуш (формат А4) з індивідуальним завданням. Завдання для товариств різні, а запитання - однакові. Оголошуються умови конкурсу: час на підготовку - 5 хв. Максимальна оцінка - 4 бали (за кількість запитань). За правильне доповнення або виправлення інше товариство може одержати заохочення у вигляді 1 бала. Оцінку відповідей здійснює другий «купець» і передає «банкіру» для заповнення зведеної таблиці (облік ведуть за лотами у зростаючому порядку).

ЛОТ №3 - перевірка знань історичної хронології. Кожному АТ дається по три історичні дати. Треба вказати на правильність запису дат, якщо записані неправильно - виправити помилку. Цей лот готує і представляє третій «купець». Час на обговорення - 5 хв. Максимальна кількість балів - 3. За правильне доповнення чи виправлення інше АТ одержує заохочення - 1 бал. Третій «купець» оцінює відповіді та передає результати «банкіру» для зведеної таблиці.

ЛОТ №4 - для емоційного розвантаження і зміни виду діяльності – «чорна скринька». АТ повинні мати опис, зроблений третім «купцем», визначити, що за проблема схована у «чорній скриньці». Час на обдумування - 2 хвилини. АТ, яке перше відгадає запитання «чорної скриньки», одержує 2 бали, решта - 0.

ЛОТ №5 - розшифровка ребуса. Представляє себе четвертий «купець». Кожне АТ протягом 3 хвилин повинно розшифрувати ребус, написати розшифрований вираз (слово) на аркуші паперу і здати «купцеві». За кожну зекономлену хвилину додають 1 бал. Через 3 хвилини «купець» оголошує результати.

Ведучий підводить підсумок:

- за активну участь у підготовці і проведенні аукціону «купцям» і «банкірам» виставляють по 11-12 балів.
- членам АТ, яке зайняло перше місце, виставляють 11 балів, за друге - 9, за третє і четверте - 7-6.

Зведена підсумкова таблиця результатів аукціону дозволяє вчителю проаналізувати рівень підготовки класу з теми.

При підготовці до уроку «купцям» і вчителю необхідно врахувати:

1. Обов'язково на цупкому папері (формат А1) повинна бути заготовлена загальна картка лота. Для загального огляду її вивішують біля дошки на штативі. Це дозволяє підтримувати високу активність та інтерес учнів протягом усього уроку, а членам АТ слідкувати за правильністю відповідей сусідів, вносити поправки, доповнення і «заробляти» додаткові бали.

2. Запитання на кожному лоті повинні бути однаковими для всіх АТ, а завдання - різними.

3. Кількість балів за лот повинна дорівнювати кількості запитань, щоб «купець» міг оцінити відповідь АТ з кожного питання.

Загальна оцінка за лот складається з суми балів, одержаних товариством за кожне запитання лота. Це полегшить "купцям" зробити підсумки конкурсу і оцінити відповіді.

Під час проведення уроку-аукціону ведучому необхідно змінювати черговість відповідей АТ і слідкувати за тим, щоб кожний член АТ давав відповідь тільки на один з лотів (не «торгував» за інших). Необхідними реквізитами уроку є гонг, дерев'яний молоток, секундомір.

Брейн-ринг. Брейн-ринг - відома телевізійна гра, де стартом є складне цікаве запитання, а фінішем - правильна відповідь. Необхідно швидко зреагувати, адже час прийняття рішення обмежений.

Організаційні питання:

1. Наявність спеціально обладнаного приміщення (класу), кількість ігрових столів відповідає кількості команд.

2. На кожному столі сигнальний пристрій або дзвінок, який сповіщає ведучого про готовність команди відповідати.

3. Згідно з умовами гри потрібно одного ведучого, який одночасно буде організатором і арбітром гри (як правило, це вчитель).

4. У 1-му турі брейн-рингу команда повинна дати правильну відповідь на три запитання, лише тоді вона може зайняти стіл лідера.

5. Команда, яка найдовше втримається за столом лідера, вважається переможцем гри.

6. Підготовка запитань для брейн-рингу. *Аналіз результатів*

За результатами гри можна зробити висновок щодо рівня підготовки учнів класу з даної теми, їхнього вміння логічно мислити, швидко приймати рішення. Урок-бесіда за "круглим столом"

У класі повинна бути група людей (учнів, ведучих), які могли б на себе взяти роль відповідачів на поставлені питання з теми заняття.

Решта учнів становлять аудиторію, їхня роль зводиться в основному до постановки питань ведучим. Негативним є те, що клас ділять на дві половини - активну і пасивну.

Підготовку до уроку проводять заздалегідь. Учням дають список рекомендованої літератури і теми, які треба повторити.

Четверо учнів за допомогою вчителя готують виступ (на 5-8 хв). Ведучий — учитель.

Урок починають зі вступного слова вчителя.

Далі виступають учні з певних проблем, над якими вони працювали.

На дошці вивішують чи записують питання для обговорення, або школярі задають питання учням, які виступають.

Обговорення повинно відбуватися коректно. У кінці уроку робиться висновок з відповідної проблеми. Дається оцінка роботи класу і окремих учнів.

Технології опрацювання дискусійних питань

Дискусії є важливим засобом пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання. Вони значною мірою сприяють розвитку практичного мислення, дає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювати свою думку, поглиблює знання з обговорюваної проблеми. Сучасна дидактика визнає велику освітню і виховну цінність дискусій.

Метод ПРЕС. Метод навчає учнів виробляти й оформлювати аргументи, висловлювати думки з дискусійного питання у виразній і стилістичній формі, переконувати інших. Метод «Прес» використовують у випадках, коли виникають суперечливі думки з певної проблеми і учневі потрібно зайняти чітко визначену позицію з обговорюваної суспільної проблеми та аргументувати її. Метод дає можливість навчитися формулювати та висловлювати свою думку з дискусійного питання аргументовано, чітко та стисло.

Конкурс капітанів. Учитель дає питання, які потребують додаткових знань з теми.

Конкурс «Домашнє завдання». Команди зображають будь-яку історичну подію. Суперники повинні відгадати її. Можна виступ зробити музичним, костюмованим, з танцями, піснями, з приготуванням національних страв.

Конкурс мандрівників. На початку КВК два учасники отримують завдання скласти цікаві історії за заданим маршрутом подорожі. Учасники самі визначають найцікавішу розповідь. При підведенні підсумків учитель вказує, що учням вдалося, а на що потрібно звернути увагу. В основному урок КВК - це повторення теми і розділу. Змагання складаються з шести конкурсів - етапів.

1. Привітання команд. Домашнє завдання.
2. Розминка: команди задають одна одній питання, на які члени команди повинні відповісти.
3. Домашнє завдання. Перевірка домашнього завдання.
4. Члени команд виконують по три завдання.
5. Завдання капітанам і членам команд.
6. Заключний етап - підведення підсумків.

Прес-конференція. Така форма уроку розвиває активність, пошукові здібності, вміння розкривати стисло і коротко висвітлювати її, конкретно відповідати на поставлені питання, здобувати знання.

Підготовка до такого уроку починається за 10-17 днів.

Підготовчий етап уроку полягає у тому, що заздалегідь оголошується тема, конференції.

Потім учитель і учні розподіляють ролі. Визначаються учасники прес-конференції. Решта учнів класу діляться на групи, що представляють кореспондентів газет і телебачення. Всі учні отримують випереджальні завдання з теми.

Урок починається зі вступного слова вчителя, де він висвітлює історичну обстановку, що стосується теми, оголошує її, мету і проблему, над якою працюватимуть школярі. Потім учитель представляє учасників конференції.

Обов'язковим для присутніх на прес-конференції є ведення конспектів, адже у кінці уроку всі матеріали необхідно здати. Потім виступають доповідачі, а кореспонденти дають запитання. Після виступів слово надається експертам, які рецензують виступи за такими показниками:

- а) готовність;
- б) активність;
- в) наявність наочності;
- г) реклама;
- т) політична грамотність.

Висновок робить один з учнів або вчитель, підсумовуючи вищесказане. Далі йде обговорення проблеми. Заключним етапом може бути бесіда, складання таблиці.

Займи позицію. Цей метод демонструє різноманіття поглядів на проблему, що вивчатиметься, або після опанування учнями певною інформацією з проблеми й усвідомлення ними можливості протилежних позицій щодо їх вирішення.

Зміни позицію. Така технологія є подібною до попередньої. Вона також дає можливість обговорити дискусійні питання за участі всіх учнів. Метод

дозволяє стати на точку зору іншої людини, розвивати навички аргументації, активного слухання.

Неперервна школа думок (Нескінчений ланцюжок). Одна з форм обговорення дискусійних питань, метою якої є розвиток в учнів навичок прийняття особистого рішення та вдосконалення вміння аргументувати свою думку.

Дискусія. Дискусія – це широке публічне створення якомусь спірному питанню. Вона є важливим засобом пізнавальної діяльності, сприяє розвитку критичного мислення учнів, дає можливість визначити власну позицію, формує навички аргументації та відстоювання своєї думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми. Дискусія виникає внаслідок спілкування вчителя і учнів, один з одним, у процесі вирішення проблемної ситуації.

Механізм виникнення дискусії: проблемна ситуація, що характеризує психологічний стан учнів, поряд з інтелектуальними труднощами супроводжується підвищенням пізнавальної активності і бажанням розібратися у проблемі. Будь-яка дискусія включає три компоненти:

1. *Пізнавальний.*

Пізнавальний включає знання про предмет, що викликає суперечку і проблемну ситуацію, яка виникла.

2. *Операційно-комунікативний.*

Операційно-комунікативний означає вміння вести суперечку, відстоювати свою точку зору, володіти способами здійснення логічної операції.

3. *Емоційно-оціночний.*

Емоційно-оціночний включає емоційні переживання, потреби, цінності, відносини, мотиви, оцінки. Дискусія повинна бути частиною навчального процесу. Є декілька видів дискусії:

1) спонтанна дискусія, що виникає в ході спільного вирішення проблеми всіма учнями чи групою учнів. Це буває тоді, коли проблема учням дуже близька;

2) заздалегідь запланована дискусія. Для цього учнів попередньо ознайомлюють з предметом суперечки. Вони опрацьовують відповідну літературу. Учні мають достатньо знань для розв'язання проблеми.

Для дискусії характерні такі поняття: *знання, вміння, навички, досвід творчої діяльності*. Необхідно назвати мету уроку. Може бути попередньо даний учням текст і після його прочитання висувається проблема. Поділяють дискусії і за кількістю учасників. Коли в дискусії беруть участь два учні, то це дискусія-діалог. Є групові дискусії, де задіяні групи, і є масова дискусія, в якій залучені всі учні.

Етапи підготовки і проведення:

Мотивація, пов'язана з підготовкою до дискусії. Треба стимулювати інтерес учнів до проблеми, суперечки. Для цього готують яскраві уривки або цитати з книг, які викладають зміст суперечки чи позицію обох сторін. Для дискусії можна скористатися глобальними проблемами з екології. Наприклад:

а) вичерпані всі природні ресурси на Землі, природа забруднена, неминуча екологічна катастрофа;

б) чи вирішиться екологічна проблема при скороченні потреб людини?

в) світ врятує комп'ютерна революція з найновішою технологією.

Єдиний вихід - не гальмувати її, а сприяти її розвитку.

Запитати учнів, з якою точкою зору вони згодні. Дискусію проводять на тему, що цікавить учнів, близька їм.

Вимоги до дискусії:

1. Проблема повинна відповідати віковій і накопиченому досвідові.
2. Учням необхідно володіти темою, яка спирається на знання, вміння, досвід.

3. Дискусія повинна розвиватися з основних питань, нести в собі суть протиріччя. Дискусія - суперечка по суті, в ході якої учні отримують важливі цінності.

При підготовці вчитель повинен чітко сформулювати завдання, бажано з поясненнями, що розкривають суть проблеми, і питання про можливі шляхи її вирішення. Доцільно з цього приводу звернутися до думок учених.

При підготовці учнів ознайомлюють з відповідною літературою, список якої треба дати заздалегідь.

Дебати. Один з найбільш складних способів обговорення дискусійних проблем. Дебати можна проводити лише тоді, тоді коли учні навчились

працювати в групах та засвоїли технології вирішення проблем. У дебатах поділ на протилежні точки зору набуває найбільшої гостроти, оскільки учням необхідно довго готуватись і публічно обґрунтовувати правильність своєї позиції. Важливо, щоб учасники дебатів не переносили емоції один на одного, а спілкувалися спокійно.

Ми перерахували досить багато різноманітних інтерактивних вправ, які можна використати у викладанні історії України та історії Всесвітньої, але їх кількість ще більша, тому готуючись до уроку вчитель має досить потужний арсенал засобів, методів навчання, хоча все залежить саме від педагога, рівня професійної підготовки, творчого підходу до викладання власного предмету.

Залік. Такі уроки допоможуть учителеві зрозуміти і розкрити індивідуальні здібності учнів, які, в свою чергу, покажуть начитаність, ерудицію. Підготовку до таких уроків треба починати вже з 5-го класу. А в наступних класах необхідно вдосконалювати вміння і навички читання серйозного тексту, роботи з картою; зіставляти та аналізувати прочитане; працювати з каталогами, довідниками. Без цих умінь провести такий урок неможливо.

Перш, ніж планувати такі уроки, треба визначити, що ми ставимо собі за мету. Про залік повідомляємо учнів за три тижні. Треба вказати, з яких тем і розділів він буде проводитися, які питання потрібно опрацювати.

Залік допомагає перевірити знання учнів, вміння працювати з літературою і виконувати практичні завдання.

Залік проводять лише на уроці. Учні мають бути готові працювати за 4 пунктами:

1. Знати матеріал залікової теми.
2. Уміти працювати з документами, додатковою літературою.
3. Уміти працювати з картами (у т. ч. контурною).
4. Уміти виконувати графічні роботи, аналізувати історичні факти. До

заліку на кожного учня готують

Номер завдання	1	2	3	4
Бали				

До 4 пункту пропонуються завдання двох типів. Наприклад:

1. Побудуйте графіки, діаграми, сформулюйте висновки.
2. Проаналізуйте статистичні дані та зіставте їх. (Користуються додатковою літературою, пресою.) До 3 пункту можна дати такі завдання.

Наприклад:

1. Нанесіть на контурну карту об'єкти по пам'яті.
2. Покажіть їх на карті.

- Підготовка завдань до 2 пункту вимагає значно більшої затрати часу.

Підбираючи завдання та питання, потрібно так сформулювати їх, щоб робота була перш за все навчальною, а лише потім перевіркою.

Завдання формують так:

II. У матеріалах документів знайдіть відповідні визначення, дані.

2. У документах знайдіть відповідні історичні дані.
3. Знайдіть відповідну інформацію у художній літературі.
4. Знайдіть відповідну інформацію у книгах (підручниках, посібниках)".

При підготовці завдань до цього пункту в учнів з'являється можливість творчо проявити свою індивідуальність.

Завдання до 1 пункту можна скласти на основі тексту підручника, планів уроку і т. д. Головне - вони повинні бути конкретними, висвітленими або при поясненні вчителя або в тексті підручника. Наприклад:

1. Назвіть основні положення, причини.
2. Проаналізуйте відносини між країнами.
3. Наведіть приклади.
4. Розкажіть про боротьбу і суперечки.

Кожна картка повинна мати свій індекс. На повторювально-узагальнювальних уроках за програмою проводять залік. На першому уроці перевіряють знання і вміння учнів-консультантів (їх восьмеро). Вони беруть картки, готують питання і відповідають. Учні складають короткий конспект відповідей і оцінюють їх.

На наступному уроці працюють Усі учні за чотирма пунктами. Відповіді перевіряють консультанти. На дошці та стінах висять карти, схеми. Учням надається можливість вибору першого пункту і почерговості відповіді.

Робота проходить у швидкому темпі: за урок опитані всі учні. Вони віддають учителеві залікові картки, і він виставляє бали.

Проводити залік можна різними способами:

1. Екзаменаторами стають вільні від уроків учителі.
2. У ролі екзаменаторів виступають більш ерудовані учні, які добре засвоїли тему. У кінці уроку підводять підсумки.

На уроках бажано використати колективний метод навчання. Наприклад, розв'язування завдань з наступною перевіркою. Клас ділять на 6 підгруп, призначають консультанта. Кожна підгрупа одержує різні картки із завданнями. Перше завдання розв'язує і пояснює консультант, решту завдань учні виконують самостійно. Консультанти координують і ведуть облік, а учитель слідкує за роботою учнів. Наприкінці уроку консультант оголошує результати.

2.3. Психолого-педагогічні умови реалізації інтерактивного навчання.

Учні за період навчання пристосовуються, звикають до традиційних методів навчання, до інтер'єру класної кімнати, до постійних форм і способів власної діяльності й діяльності вчителя, їм знайомі «правила гри», усі «закони» звичайного навчального заняття, в якому все зрозуміло та передбачено і немає місця для чогось невідомого. Кожен учень таким чином створює в цій моделі навчального простору певну зону комфорту, де відчуває себе у відносній безпеці. Вихід за рамки цієї зони породжує спочатку стан непевності, тривоги, почуття дискомфорту, бажання повернутись до звичного. Це вимагає від учителя певних дій, спрямованих на адаптацію учнів до ситуації, що змінилась.

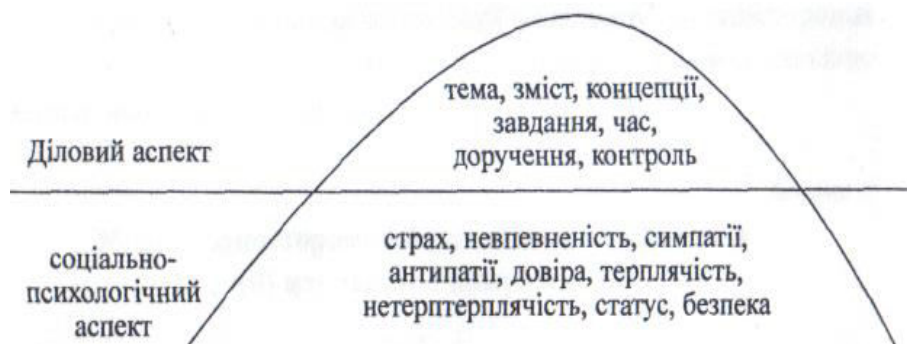
Але сьогоднішні учні є продуктом інформаційного суспільства, що відрізняється різноманітністю, рухливістю, мінливістю. До того ж кожен з учнів є яскравою особистістю, яка характеризується, крім статі, етнічною, релігійною належністю й особливим індивідуальним рівнем інтелектуального розвитку, стилем учіння (сприйняття, запам'ятовування, дослідження). Інтерактивне

навчання необхідне насамперед для забезпечення саме індивідуальних потреб дитини у навчанні.

Застосування педагогом інтерактивних технологій навчання також змінює звичну для учня ситуацію навчання, характер його діяльності, ставить його в іншу позицію: учень перестає бути «пасивним глечиком», в який «вливають чергову порцію знань», а стає активним учасником навчання.

Для того щоб процес адаптації до нових технологій розпочався і пройшов успішно, учню необхідно вийти за ті межі «зони комфорту», що була раніше, розширити її, відчувати себе в безпеці у новій ситуації. Подолання страхів, невпевненості перед новою ситуацією, розуміння і прийняття учнями нових вимог будуть, у свою чергу, впливати на ефективність навчальної діяльності.

В діяльності будь-якої групи під час навчання можна виділити два аспекти (діловий і соціально-психологічний), які тісно пов'язані та впливають на навчальний процес.



Діловий аспект навчання містить:

- опрацювання учнями змісту навчального матеріалу;
- виконання ними різноманітних навчальних завдань;
- отримання і запам'ятовування інформації.

Цей аспект, так би мовити, знаходиться «на поверхні», його можна легко спостерігати і керувати ним. Тому у своїй діяльності педагог найчастіше й орієнтується на нього: чи вивчено учнем навчальний матеріал, чи виконано завдання, чи дисципліновано поводить себе учень тощо. Якщо викладач враховуватиме у своїй діяльності тільки цей аспект, це загрожує перерости у вимогу досягнення дитиною навчального результату «за будь-яких умов» і «будь-якою ціною».

У зв'язку з цим розглянемо *соціально-психологічний* аспект навчання, що включає:

- бажання та страхи учнів і вчителя;
- почуття й переживання;
- симпатії та антипатії;
- атмосферу довіри чи недовіри;
- відчуття безпеки.

Отже, ефективність діяльності на діловому рівні залежить насамперед від благополуччя в соціально-психологічному аспекті.

Учень буде активним, якщо його не лякає атмосфера заняття, що складається з різних аспектів його власної діяльності та діяльності вчителя. Учень є активним, якщо на занятті відсутня критика його особистості з боку педагога або однокласників, а зауваження носять конструктивний характер і стосуються, насамперед, результатів його діяльності. Він відчуває себе в безпеці, якщо будь-який його внесок у навчальний процес цінується.

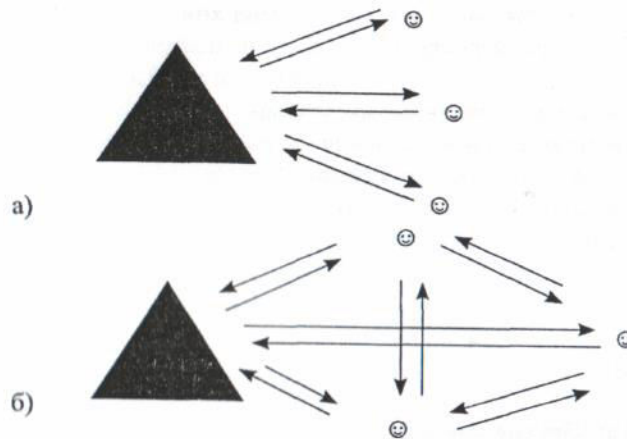
Таким чином, для досягнення балансу між діловим і соціально-психологічним аспектами навчальної діяльності необхідно створення атмосфери комфорту і безпеки. Тільки сприятлива психологічна атмосфера, поступово дозволить учням адаптуватись до нової для них ситуації, що створюється застосуванням інтерактивних технологій.

Реалізація інтерактивного навчання потребує від учителя створення певних умов, що надають інші можливості для організації навчального процесу. До таких *умов* відносяться:

1. Багатосторонній тип комунікації, що відтворюється у навчальному процесі.

Інтерактивне навчання потребує багатостороннього типу комунікації, коли комунікаційні зв'язки виникають не тільки між учителем і учнями, а й між усіма учнями, а педагог стає рівноправним учасником навчальної діяльності.

Моделі односторонньої(а) та багатосторонньої(б) навчальної комунікації:



У процесі такої комунікації в учнів з'являється можливість поділитися своїми думками і почуттями в рамках певної теми, розповісти про свої висновки, вислухати думку не тільки вчителя, а й однокласників. Застосування багатосторонньої комунікації дозволяє включати в процес навчання всіх учнів класу.

Процес взаємодії між учнями на основі багатосторонньої комунікації є можливим, з одного боку, за умов опанування ними навичками міжособистісного спілкування (уміння слухати себе й інших, відтворювати те, що почуто, пояснювати, задавати питання тощо); з іншого — за умов зміни вчителем основ, на яких будується така взаємодія.

2. *Сприятлива, позитивна психологічна атмосфера в класі під час уроку.*

Розпочати створення в класі сприятливої психологічної атмосфери педагог може вже з представлення учням програми майбутньої діяльності. Учителі по-різному подають учням таку програму з нового конкретного предмету, курсу тощо. Вони можуть обмежуватися назвою теми і переліком того, чим будуть займатись учні, а можуть розкрити зміст майбутніх уроків, визначити завдання учнів і очікувані результати їхньої діяльності, розповісти про передбачувані методи і норми роботи та оцінювання її результатів. Важливо, щоб, представляючи програму діяльності, учитель торкався не одного уроку, а показував перспективу при вивченні теми чи розділу. Якщо застосувати і в цьому місці уроку спеціальні технології, то це допоможе зробити процес представлення змісту матеріалу, що буде вивчатися, не тільки більш цікавим, але й більш наочним.

3. *Норми спільної праці, що виробляються вчителем разом із*

учнями; спеціальне розташування меблів.

Подоланню деяких побоювань сприятиме встановлення правил поведінки чи норм роботи на уроці. Наприклад, деякі учні не висловлюються на занятті, оскільки відчувають страх перед критичними зауваженнями своїх товаришів. Цю проблему допоможе подолати визначення правил подачі зворотного зв'язку і норм сумісної діяльності.

Норми спільної групової роботи (за Г.Андрєєвою) - *«це певні правила, які вироблені групою, прийняті нею і яким повинна підкорятися поведінка її членів, щоб їхня спільна діяльність була можлива»*. У традиційній педагогіці викладач знайомить учнів з правилами, за якими будуватиметься робота на заняттях, з тими вимогами, які він висуває. Вимоги стосуються дотримання тиші та відсутності розмов учнів між собою, порядку ведення записів і виконання різних письмових, контрольних робіт. Такі норми створюють умови для ефективної роботи вчителя, адже шум, наприклад, заважає йому говорити, а учням - його слухати, і найменше торкаються організації діяльності учнів, відводячи їм роль пасивних спостерігачів.

Реалізація моделі інтерактивного навчання вимагає інших правил роботи й інших способів їхнього визначення. Перш за все необхідно встановити такі норми, які дозволили б організувати спільну діяльність учнів, створити атмосферу комфорту і безпеки.

Так, Г.Токмань пропонує дотримуватись таких норм роботи:

- діють (тією чи іншою мірою) всі учасники навчального процесу;
- мають певну психологічну підготовку (самообмеженість, скутість, традиційність поведінки заважає);
- беруть участь не більше, як 30 чоловік (найкраще працювати в малих групах);
- готують приміщення (наприклад, столи поставити «ялинкою», щоб кожний учень сидів боком до ведучого і мав змогу спілкуватися в малій групі);
- дбають про необхідні для творчої роботи матеріали (вони розробляються автором);
- налаштовують учасників на серйозне ставлення до питань процедури й регламенту;
- ділять клас на групи.

Запитайте в учнів, навіщо необхідні правила в житті. Запропонуйте присутнім встановити правила для роботи на уроці. За допомогою мозкового штурму нехай учні запропонують перелік правил, які вони вважають необхідними. Занотуйте кожне правило й запитуйте, як розуміють його учні, чи погоджуються вони з ним.

Домовтеся про жест (наприклад, відкриті долоні на рівні обличчя), а слова (наприклад, слово «правила»), які ви застосовуватимете у випадку порушення правил. Вивісіть аркуш з переліком правил в аудиторії і звертайтеся до нього в разі потреби.

Багато, щоб учитель приділив увагу процесу визначення норм спільної діяльності вже на перших заняттях з курсу чи з предмету. Це дозволить йому спиратися на них протягом всього навчального часу.

Правила поведінки і роботи, вивішені в кабінеті, також є частиною педагогічних умов для реалізації моделі інтерактивного навчання. Усе, що знаходиться в учбовій аудиторії (обладнання, меблі тощо), може допомогти викладачу організувати простір для інтерактивної діяльності учнів.

Це дозволить учням побачити перспективи власної діяльності, позбутися почуття невпевненості і страху перед майбутнім.

Для реалізації такої позиції учителю бажано:

- на початку уроку ознайомити учнів з його цілями (тими результатами, яких він очікує від учнів наприкінці). Учні мають чітко зрозуміти, що від них вимагається. Це дозволить педагогу повернутись до результатів діяльності наприкінці уроку й проаналізувати разом з учнями рівень їхніх досягнень;
- ознайомити із завданнями використання кожної технології. Це необхідно для того, щоб в учнів не виникало почуття маніпуляції ними. У такому випадку учні ставляться до навчальної діяльності більш свідомо;
- розповісти учням, чому для вивчення цієї теми були обрані такі методи чи технологія. Важливо, щоб учні розуміли, що ця технологія слугує не для розваги, а допомагає їм краще розібратися в матеріалі, що вивчається, звернути увагу на деякі важливі аспекти, сприятиме набуттю потрібного досвіду;
- акцентувати увагу учнів на особливостях цієї чи іншої технології та тих ефектах, яких вони можуть досягти при правильній роботі. Деякі інтерактивні технології мають особливості при застосуванні. Наприклад, інколи дуже

важливим є початковий етап індивідуальної роботи, тому в цей час не можна розмовляти і ділитися своїми думками з однокласниками. Або вчитель пропонує класу виконати завдання мовчки, знаходячи відповідні способи взаємодії між собою. Це не тільки забезпечує тишу на уроці, але й надає учням досвід, який потім аналізується. Тому вчителю варто спеціально зауважити на цих особливостях до початку роботи, щоб потім розпочати обговорення, дискусію, бесіду навколо отриманих результатів, враховуючи отриманий досвід і знання;

- розкрити алгоритм проведення технології і розповісти про послідовність дій (надати пам'ятку діяльності). Не варто думати, що в такому випадку учням не буде цікаво, їм необхідно бачити перспективу власної діяльності, знати її етапи і готуватися до них;

- відповісти на запитання учнів. Часто технологія передбачає різноманітну діяльність учнів, яка регламентується певними правилами, які учням важко утримати у своїй увазі. Бажано після знайомства з алгоритмом відповісти на всі їхні питання. Це дозволяє уникнути непорозумінь безпосередньо в момент роботи в технології. У цьому моменті навчання можна застосувати й прості інтерактивні технології.

Наступним етапом у діяльності вчителя, що допомагає йому дізнатись про імена учнів (або пригадати, якщо клас знайомий), а їм, у свою чергу, краще впізнати один одного, створити сприятливу атмосферу, є знайомство. Прийоми проведення знайомства, що побудовані на інтерактивних технологіях сприяють включенню учнів у спільну роботу, дають можливість згуртування колективу. Якщо перше враження від початку праці буде пов'язано з позитивними емоціями, учителю буде легше забезпечити ефективну роботу в класі. А це дозволить уникнути розподілу класу на «ми» і «вони», проявів неповаги учнів один до одного.

Використання знайомства в класі, наприклад, після канікул, допоможе учням швидше включитись у спільну працю.

Прикладом прийому, що забезпечує знайомство учнів, є прийом «Візитки», який полягає в тому, що учні на невеличких заздалегідь розданих викладачем різнокольорових або білих клаптиках паперу малюють і підписують

свою візитку. Для цього можна використовувати стандартні бейджі або виготовити їх самим (картон і англійська шпилька або прищіпка).

Для учнів так важливо, щоб учитель звертався до них за іменами, а не прізвищами.

Враховувати ж емоційний стан - і свій, і учнів - вчитель повинен постійно.

На ефективність навчальної діяльності впливають різні чинники, у тому числі і емоційне благополуччя учнів та педагога.

На заняттях найчастіше не прийнято говорити про свої переживання, відчуття, емоції, хоча і педагог, і учні постійно їх фіксують. Учитель обговорює свої переживання з колегами, рідними, учні розповідають один одному і домашнім про ті емоції та відчуття, які викликали в них зміст заняття, дії учителя тощо. Відбувається це найчастіше після уроку, коли змінити ситуацію і вплинути на його результати неможливо.

Діагностика емоційного стану учнів допоможе вчителю виявити проблеми і труднощі в соціально-психологічному аспекті, вибудувати свою діяльність з урахуванням її результатів. Педагог може використовувати методи діагностики до заняття, попросити учнів (якщо вимагає ситуація) розповісти про свої відчуття, переживання, емоційний стан після застосування тієї чи іншої технології. Знаючи, які емоції, відчуття переважають у учнів, педагог вибудовує свою діяльність. Можна значно поліпшити психологічну атмосферу в аудиторії, поговоривши з учнями і налаштувавши їх на виконання завдання.

Іноді погане емоційне самопочуття учнів пов'язане з побоюваннями, які вони можуть отримати від майбутніх занять. Тому важливо перед початком заняття попросити їх розповісти про свої очікування, що дозволить учителю краще розуміти свої дії.

Успішність досягнення мети заняття багато в чому залежать від ступеня реалізації очікувань і не підтвердження побоювань учнів та вчителя. У традиційній освітній практиці, на жаль, відсутні методи роботи з очікуваннями й побоюваннями учнів і педагога.

Фіксація побоювань від майбутніх занять дозволить педагогу зробити певні кроки, щоб зняти напруженість і дискомфорт у соціально-психологічному аспекті.

Для виявлення очікувань і побоювань учнів можна використовувати різні прийоми, спеціально присвятивши цьому час на першому уроці з предмета.

Для того щоб виявити очікування і побоювання учнів, учитель може розпочати урок з того, що учні й він сам знаходяться на початку важливого шляху, і щоб шлях був успішним, треба визначити, чого очікують від роботи на цьому занятті присутні.

Потрібно відзначити, що виявлення очікувань і побоювань є тільки початком роботи вчителя зі страхами і бажаннями учнів. Важливо постійно повертатися у своїй діяльності до даних, одержаних у ході виявлення очікувань, аналізуючи хід освітнього процесу і зачіпаючи такі моменти, як:

- чи відповідають стиль викладу та зміст того матеріалу, що вивчається, очікуванням і потребам учнів;
- чи відповідає зміст заняття на питання, задані учнями на початку заняття;
- чи не сприяють дії вчителя на занятті виникненню в учнів відчуття страху і недовіри.

Тому пропонуємо розглянути ще одну умову, як педагог може створювати цей простір, використовуючи матеріально-технічне забезпечення кабінету, навчального закладу.

4. Це обладнання навчальної аудиторії і різноманітні матеріали, які педагог та учні можуть використовувати під час занять.

Щоб краще пояснити значення «матеріального аспекту», звернемося до давно вже реалізованої в середній школі ідеї створення кабінетів з різних навчальних предметів. Ідея організації навчальних кабінетів за предметами мала на меті не тільки полегшити працю педагога, але і створити певні умови для організації навчального простору, який дозволяє педагогу й учням використовувати різноманітні можливості у виборі форм і методів діяльності. Дидактичні матеріали, експонати, репродукції, прилади й устаткування, карти, наочні посібники, саме приміщення, результати творчої праці учнів, матеріали занять допомагають створенню цього навчального простору.

Цей простір можуть конструювати як педагоги, так і учні, використовуючи різні засоби, які забезпечують освітню діяльність або є її результатами (плакати з програмою з предмета; листи з результатами групової роботи або мозковою

штурму; навчальні матеріали, зроблені педагогом; різні речі, предмети, листівки, виготовлені учнями, колір стін). Коли учні потрапляють до аудиторії, в якій багато створених ними на попередніх заняттях матеріалів, вони мов би «занурюються» у цей простір, поступово включаються у навчальну діяльність.

Крім традиційної форми розташування меблів, є ще декілька варіантів їх розташування в класі.

На даний час у навчальних закладах домінує традиційна форма розташування меблів у кабінеті, назвемо її «Клас»: декілька рядів поставлених один за одним парт, перед якими знаходяться стіл педагога і дошка для записів. Ця форма дуже зручна для пануючих зараз методів навчання, але ми зупинимось детальніше на її обмеженнях.

Перш за все, через фізіологічні особливості увага педагога звернута в основному на середину аудиторії, а перші й останні партії частіше за все випадають з його поля зору. Така розстановка меблів дуже добре сприяє організації процесу «списування» на контрольних і самостійних роботах, розмов «по секрету» між учнями. Столи і партії обмежують активність учнів, перш за все рухову, створюють відчуття меж, бар'єрів.

Застосування технологій інтерактивного навчання припускає наявність різних способів розміщення меблів у класі. Педагог, готуючись до заняття, вибирає технологію, метод навчання і визначає форму розташування меблів. Перед початком заняття йому буде досить попросити учнів розставити столи і стільці відповідно до певної схеми.

Кожний з варіантів має свої специфічні особливості і припускає використання певних технологій. Наприклад, традиційна форма розстановки меблів зручна для перегляду кінофільму або організації роботи в парах і не підходить для проведення дискусії.

Також, велике значення має використання наочності під час лекції. Це збільшує запам'ятовування матеріалу. Коли ж до роботи залучаються слуховий і зоровий канали сприйняття інформації, є більше шансів задовольнити потреби різних учнів, чий спосіб (стиль) навчання можуть суттєво відрізнятися. Проте, просто чути (слухати) дещо і бачити, це ще не є достатнім для того, щоб чогось навчитись.

Інформація, яка поступає до мозку, не просто записується, а й аналізується.

Щоб ефективно обробити інформацію, необхідно задіяти як зовнішні, так і внутрішні чинники.

Ще краще, якщо ми можемо щось «зробити» з інформацією, щоб отримати зворотній зв'язок, чи добре ми її зрозуміли, наприклад, з цією метою можливо: викласти інформацію своїми словами; навести свої приклади; показати певні подібні прояви, подібні ознаки в інших явищах і процесах; знайти зв'язок з іншими процесами або явищами, уже відомими раніше; передбачити деякі наслідки; знайти протилежності. Наш мозок схожий на комп'ютер, а ми – його користувачі. Щоб комп'ютер працював, його потрібно ввімкнути. Так само потрібно «ввімкнути» і мозок учня. Коли навчання пасивне, мозок не вмикається. Наш мозок повинен зв'язати те, що нам викладають, з тим, що ми вже знаємо і як ми думаємо.

Що відбувається, коли викладачі тільки повідомляють учням власні думки або використовують переважно такі методи, як демонстрація і пояснення до неї? Таке навчання абсолютно не формує в учнів умінь і навичок. Сприйняття матеріалу може здійснювати безпосередній вплив на мозок, проте без механічної пам'яті така інформація не може зберігатись протягом тривалого часу. Зрозуміло, що навчання не можна звести до запам'ятовування. Тільки учні здатні поєднати те, що чують і бачать, у значуще ціле. Без можливості обговорювати, задавати питання, опрацьовувати і навіть навчати іншого реальне засвоєння не відбувається.

Сьогодні вже доведено, що учні по-різному сприймають навчання. Вони отримують інформацію за допомогою органів слуху, органів зору й органів почуттів. Досить часто один із способів одержання інформації домінує, і людина використовує його постійно.

Наприклад, учнів, в яких слух є основним способом сприйняття інформації, можна назвати *аудіалами*. Вони спираються на свою здатність запам'ятовувати почуте. Досить часто такі учні не ведуть конспектів. Під час заняття вони можуть багато розмовляти й читати письмові завдання вголос.

Вони бажають навчатися, прослуховуючи лекції, беручи участь у дискусіях і сесіях з питаннями й відповідями.

Візуали сприймають інформацію за допомогою зору й запам'ятовують краще, коли вона подається за допомогою додаткових засобів, що демонструють сказане: малюнків, схем, наочного матеріалу, карт. Вони люблять вести конспекти, зазвичай вони мовчазні. Найбільш вдалимими методами для них є показ відео, слайдів або безпосередня демонстрація сказаного.

Юнестетики навчаються за рахунок особистої участі в процесі. Вони досить імпульсивні й не проявляють достатнього терпіння. Під час занять можуть бути неспокійними і метушливими доти, поки вони не зможуть порухатись або самотійно щось зробити. Їхній підхід до навчання досить безсистемний. Найвдалішими методами для них є емпіричні вправи – ділові ігри та групові вправи.

Також, варто зазначити, що є учні, які мають орієнтацію не на вивчення теорії, а на практичні аспекти змісту. Це ще раз свідчить, що активний режим навчання є найбільш бажаним і виправданим для сучасних учнів.

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної, активної взаємодії усіх учнів.

Ми повинні бути готовими до того, що деякі учні будуть скаржитися, що інтеракція – це зайва витрата часу, оскільки їм потрібна гарно організована, від структурована й ефективно подана вчителем порція інформації. Проте, якщо ви вводите інтеракцію поступово, учні звикатимуть і згодом зможуть оцінити переваги саме такого навчання. Однак, спроби застосувати великий обсяг інтерактивної діяльності в невідповідній аудиторії завжди викликають значний опір тих, хто навчається.

Як тільки ви набуватимете навичок підготовки до інтерактивних уроків, ваш творчий потенціал буде весь час знаходитись у збудженому стані. Творчість, якої потребують підготовка і проведення інтерактивного заняття від учителя, стане для вас звичайним явищем. Ваше захоплення проведенням таких уроків буде зацікавлювати й активізувати ваших учнів. Це буде тоді, коли для вас інтерактивне навчання стане дійсно потрібним, коли, готуючись до викладання кожної теми, ви зможете відразу побачити, як можна зробити це

навчання інтерактивним. Зрозуміло, що вам потрібний деякий час для того, щоб навчитись застосувати інтеракція при викладанні свого предмета. Однак, інтеракція підходить для будь-якого змісту, оскільки жоден предмет не можна викладати, залишаючи дитину в пасивній позиції у процесі навчання. Чим скоріше ви станете активним користувачем даної інформації, у подумах накладаючи її на різні навчальні ситуації, тим скоріше відбудеться ваше перетворення на інтерактивного вчителя.

Результати інтерактивного навчання можуть бути досягнутими тільки за умови проведення рефлексії як завершення будь-якої інтерактивної технології. Рефлексія як найважливіший принциповий момент інтерактивного навчання передбачає, що активні дії учнів уже завершені, й учень розмірковує про спосіб їхнього виконання, про результати діяльності, про можливість подальшого застосування набутих знань і навичок.

Розділ II Можливості використання інформаційно-комунікативних технологій у навчанні історії у старших класах ліцею-інтернату

У своїй педагогічній діяльності я прагну змінити практику своєї роботи, щоби сприяти активному навчанню учнів і розвитку в них критичного мислення. Я спряю тому, щоб учні не просто запам'ятовували навчальний матеріал, а ставили запитання, досліджували, творили, вирішували, інтерпретували та дебатували за його змістом. Саме таке навчання, на мою думку, сьогодні вважається «найкращою практикою». Практика роботи доводить, що саме на таких заняттях – якщо їх орієнтовано на досягнення конкретних цілей і добре організовано – учні засвоюють матеріал найбільш повно і з користю для себе. Фраза «найбільш повно і з користю для себе» означає, що учні думають про те, що вони вивчають, застосовують знання в ситуаціях реального життя або для подальшого навчання та можуть продовжувати вчитися самостійно. Навчання, результати якого можна використовувати, причому протягом значного часу, - це набагато ефективніший шлях використання часу, ресурсів педагога й суспільства, аніж навчання, що залишає учнів пасивними, стомлює вчителя одноманітністю і результати якого швидко забуваються, оскільки вони не оновлюються та не використовуються на практиці.

Костянтин Дмитрович Ушинський зазначав: *«Педагог має подбати про те, щоб якомога більше органів чуття – око, вухо, голос, чуття мускульних рухів... взяли участь в акті запам'ятовування. За такого дружнього сприяння всіх органів в акті засвоєння ви переможете найлінівішу пам'ять»*.

Сучасне життя досить складно уявити без використання комп'ютерної техніки. В умовах значного зростання кількості нової інформації традиційний навчально-методичний супровід не спроможний забезпечити виконання таких освітніх завдань, як оновлення змісту освіти, забезпечення особистісно орієнтованого навчання, активізації процесу розвитку творчих здібностей, умінь та навичок учнів, застосування набутих знань для розв'язування нетрадиційних завдань. Сучасні комп'ютерні технології дають можливість учителю у процесі підготовки до уроку якісно поліпшити процес викладання матеріалу. Насамперед, актуальним є питання реалізації ідеї «педагогіки співпраці». Об'єднання зусиль учнів і вчителів надає можливість якнайкраще розкрити індивідуальні особливості кожної дитини, зацікавити її, визначити сутність досліджуваної проблеми, досягти взаєморозуміння.

Взявши за основу дослідження багатьох вчених, можна виділити такі форми організації роботи з використанням комп'ютера на уроках суспільствознавчих дисциплін і, зокрема, історії у старших класах:

1) *вивчення теми уроку учнями самостійно або в парах з допомогою певного програмного забезпечення*. Це ж стосується і виконання певного завдання. Роль учителя при цьому – спрямування роботи, корекція діяльності учнів. Складність цієї форми полягає у тому, що не завжди вчителі-предметники мають вільний доступ до комп'ютерної техніки для одночасної роботи принаймні половини учнів класу;

2) *використання на уроці мультимедійних можливостей комп'ютера, що слугує наочним посібником*. Це найпоширеніша форма організації навчання із застосуванням комп'ютера на уроці історії. Ефективність і доступність цього напряму полягає у тому, що у процесі запам'ятовування беруть участь усі органи чуття: дитина бачить зображення на екрані – картинку, чує до нього пояснення, говорить – аналізує отриману інформацію;

3) форма використання Інтернету, компакт-дисків для виконання проекту, написання реферату, виконання будь-якого творчого завдання;

4) проведення різноманітних опитувань, тестувань, тематичного оцінювання.

Погоджуюся, що програмного забезпечення, придатного для систематичного використання у процесі навчання предметами суспільно-гуманітарного циклу в Україні недостатньо. Необхідно відзначити, що комп'ютерна підтримка підручника як засобу посилення функціональності змісту і забезпечення мотивації навчання є вкрай необхідною на сьогоднішній день. Електронний підручник чи посібник виконує такі ж дидактичні завдання, як і традиційний. Але водночас він має низку переваг. Головною з них є застосування мультимедіа, що дає можливість відтворювати візуальну та аудіоінформацію (кінохроніку, уривки з художніх та документальних кінофільмів, анімаційні діаграми, карти та схеми, інтерактивні таблиці, а також музику, будь-який звуковий супровід). Зрозуміло, що такий навчальний матеріал учень сприймає з більшим зацікавленням, що активізує навчальний процес, заохочує школярів до поглиблення знань і набуття нових умінь.

Водночас варто зазначити, що існує проблема у використанні таких посібників: майже всі комп'ютерні навчальні програми з історії розраховані на індивідуальне опрацювання. Відео та фотодокументи, розміщені у таких електронних підручниках, неможливо використовувати на уроках у предметних кабінетах, обладнаним особистим ноутбуком вчителя та декількома демонстраційними моніторами – вони мають малий формат, а система захисту не дозволяє вилучити їх з електронного носія для збільшення на весь екран. Саме це є проблемним моментом у систематичному використанні ІКТ на уроках суспільних дисциплін. Вважаю, що систематичне використання ПК на уроці сприяє :

- підвищенню рівня використання наочності на уроці;
- покращенню продуктивності уроку;
- встановленню міжпредметних зв'язків з інформатикою та іншими науками;

- організації проектної діяльності учнів щодо створення навчальних програм та електронних посібників з курсу під керівництвом учителів інформатики та історії;
- логічності подавання навчального матеріалу, що позитивно позначається на рівні знань учнів;
- зміні на краще взаємин з учнями, далекими від історії, особливо тими, які із захопленням ставляться до ПК;
- зміні ставлення школярів до ПК як до захоплюючої іграшки;
- сприйманню його, як універсального інструмента для роботи в будь-якій галузі людської діяльності.

У процесі навчання важлива не інформаційна технологія сама собою, а те, наскільки її використання сприяє досягненню освітніх цілей. Тому, на мою думку, необхідно також розв'язати психолого-педагогічні проблеми комп'ютерного навчання, а саме:

- уроки у комп'ютерному класі викликають емоційне піднесення в учнів, що не завжди сприяє ефективності процесу навчання. Тому один-два уроки протягом семестру носитимуть лише показове навантаження, а не навчальне. Для оптимізації процесу навчання історії необхідне систематичне використання комп'ютерних технологій;
- комп'ютерні уроки вимагають від учнів організованості, швидкості мислення, вміння переключати увагу протягом всього навчального часу. Ураховуючи, наскільки це важко для сучасної гіперактивної дитини, необхідно ретельно продумувати хід навчального заняття, чітко розподіляти види діяльності учнів на різних етапах, щоб не перетворити урок на скупчення мультимедійних матеріалів, а учнів – на глядачів у кінотеатрі.

Але використання мультимедійного комплексу як демонстраційного з великими можливостями, – це лише перший крок. ІКТ дозволяє робити значно більше, зокрема – активізувати пізнавальну діяльність учнів. З використанням відомих методів проектної роботи можна залучити їх до створення під керівництвом учителя різноманітних допоміжних матеріалів, презентацій, тематичних підбірок тощо. В ідеалі можна навіть доручати окремим учням створення мультимедійних посібників, залучати їх до консультаційної і навіть

викладацької діяльності, що є показником нового якісного рівня навчальних досягнень.

Використовуючи мультимедійну систему, як на уроці, так і позаурочний час, учні вчилися демонструвати свої наробки у вигляді учнівських презентацій. Виступаючи перед класом з цим матеріалом, діти вчилися презентувати свої пошуки однокласникам, розвивали ораторське мистецтво.

2.1. Мультимедійні презентації

Однією з причин використання нових інформаційних технологій в освітньому процесі є те, що викладачі змушені постійно вирішувати дилему - як «укласти» зростаючий обсяг навчального матеріалу в невелике число годин, яке має тенденцію до скорочення.

Комп'ютер реально стає сьогодні незамінним помічником вчителя та учня в опануванні інформаційними потоками, допомагає моделювати та ілюструвати процеси, явища, об'єкти та події. Більшість вчителів зазначають, що учні часто випереджають багатьох освітян в використанні комп'ютерів і телекомунікаційних технологій. Особливо важливим є те, що, сучасні комп'ютерні технології в поєднанні з новітніми освітніми технологіями стають ефективними для підготовки учнів з визначеним набором освітніх компетенцій, які мають підготувати молодь до майбутнього життя в сучасному інформаційному суспільстві.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є створення навчальних презентацій, які на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій є одним з найефективніших методів представлення та вивчення будь-якого матеріалу. Мультимедійні презентації дозволяють підійти до процесу навчання творчо, урізноманітнити способи подачі матеріалу, поєднувати різні організаційні форми проведення занять з метою отримання високого результату, при мінімальних витратах часу на навчання

Підготовка презентацій - серйозний, творчий процес, кожен елемент якого має бути продуманий і осмислений з точки зору сприйняття учня. На підготовку однієї презентації до конкретного уроку з використанням засобів анімації, графіки, аудіозасобів, фрагментів тих же мультимедійних енциклопедій витрачається близько 2-2,5 годин. Зате готова продукція дозволяє відмовитися

від всіх інших видів наочності і максимально зосередити увагу викладача на ході уроку, так як управління програмою зводиться до простого натискання на ліву клавішу миші. Програма Power Point дає можливість використовувати на уроці карти, малюнки, портрети історичних діячів, відеофрагменти, діаграми.

Інформативність електронних презентацій набагато вище традиційних за рахунок мультимедійності – наявності не лише тексту і графіки, але й анімації, відео та звуку. Мультимедійні презентації надають можливості здійснювати віртуальну взаємодію користувача з об'єктами або процесами пізнання, які знаходять своє відображення на екрані. Іншими словами, використання мультимедіа-презентацій дозволяє створювати інформаційний і візуальний образ об'єкту, який досліджується.

Використання презентацій дозволяє вчителю зручно й ефективно візуалізувати статичну й динамічну інформацію, самостійно готувати завдання, підбирати навчальний матеріал, що відповідає змісту конкретної теми з будь-якої базової дисципліни, і з історії зокрема. У традиційному навчанні підготовка уроку викликає низку труднощів, які пов'язані з необхідністю продемонструвати учням статичні та динамічні елементи. З цього приводу слід відзначити, що підготовані і методично продумані слайдові презентації – це найкращий вид унаочнення (карти, таблиці, схеми, фото, документи, завдання, шаблони виконання завдань), який не потребує матеріальних затрат (звичайно потрібен проектор) та може швидко змінюватися за бажанням вчителя.

Для підготовки мультимедіа-презентації вчитель може скористатися як добре відомим програмним засобом – Microsoft PowerPoint, так і спеціалізованими редакторами: Macromedia Flash, Picasa, Photodex ProShow та ін. Зокрема, програма Picasa (Google, Inc.), дозволяє легко виокремлювати статичні й динамічні зображення з Інтернету; зручно, швидко проектувати як слайд-шоу, так і навчальні фільми; додавати до проекту текстові й звукові коментарі; створювати колажі із статичних зображень тощо.

Розмова викладачів різних дисциплін про варіанти використання мультимедійних презентацій закономірна. Адже багато хто з нас переросли первинну ейфорію від нових можливостей і дозріли до серйозної розмови про те, яке місце презентації на сучасному уроці.

Звичайно, найефективніший вплив на людину здійснює та інформація, яка діє на кілька органів чуття, і запам'ятовується вона тим краще й міцніше, чим більше каналів сприймання було активовано. Звідси й та роль, яка відводиться мультимедійним засобам навчання, що виникли з появою потужних багатофункціональних комп'ютерів, якісних навчальних програм, розвинутих комп'ютерних систем навчання. Ще Я.А. Коменський у своїй праці «Велика дидактика» писав: «...Усе, що тільки можна, давати для сприймання чуттям, а саме: видиме – для сприймання зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, доступне дотикові – через дотик. Якщо будь-які предмети відразу можна сприйняти кількома чуттями, нехай вони відразу сприймаються кількома чуттями...»

Досліджуючи відгуками багатьох педагогів, які висловлюють свої думки на освітніх форумах та у блогах, і на основі власних спостережень можу зазначити, що використання презентаційних матеріалів на уроках допомагає:

- раціоналізувати форми подачі інформації (економія часу на уроці);
- підвищити ступінь наочності;
- отримати швидкий зворотний зв'язок;
- відповідати науковим і культурним інтересам і запитам учнів;
- створити емоційне ставлення до навчальної інформації;
- активізувати пізнавальну діяльність учнів;
- реалізувати принципи індивідуалізації та диференціації навчального процесу;
- підвищити ефективність засвоєння навчального матеріалу учнями;
- проводити уроки на сучасному рівні, високотехнологічно;
- готувати конкурентоспроможну особистість;
- скоротити терміни освоєння предмета.

За способом використання презентації в основному розділяють на дві групи: презентації для супроводу доповіді (лекції) і індивідуальні проекти. Перша органічно вписується в структуру уроку, супроводжуючи розповідь учителя. Друга є однією з провідних форм особистісно-орієнтованого навчання.

Дуже допомагає презентація при узагальненні матеріалу, коли в темі є наскрізні поняття, і потрібно наприклад скласти узагальнюючу схему чи

таблицю. Наприклад у темі «Провідні держави світу в 20-30-х рр..XX ст.» це поняття демократія й тоталітаризм, диктатори, світова економічна криза та ін..

Особливо цікавими є презентації-загадки, коли отримуючи певну інформацію на початкових слайдах, учні відгадують відповідь на запитання. Така форма дозволяє проводити різні види роботи – фронтальну, групову, індивідуальну. Ефективним прийомом аналізу і узагальнення навчального матеріалу є створення таких завдань самими учнями, або завдання поставити запитання до вже готових презентацій (у цьому випадку учні дуже активні якщо робота проводиться в групах – одна група ставить запитання по темі, друга створює презентації з елементами відповіді).

Дуже психологічними є безтекстові презентації, що супроводжуються музикою та несуть емоційне навантаження – наприклад «Голодомор», «Війна», «Крути», «Афганістан» тощо.

І нарешті, слід зауважити, що найбільш незамінними презентації стають при викладенні тем по історії культури та економіки. В першій - це твори, автори, тенденції, віртуальні екскурсії в музеї (до речі тут пригодиться новий ресурс від Google – Арт-проект - <http://www.googleartproject.com>), в другій – цифри, діаграми, графіки.

Щодо учнівських презентацій то незамінними вони є у позаурочній діяльності – для різного роду проектів, виховних заходів.

Загалом форми і місце використання презентації (або навіть окремого її слайда) залежать, звичайно, від змісту уроку, виховного заходу, цілей заняття, які ставить перед собою і учнями учитель. Вони можуть використовуватися на слідуючих етапах (з відповідною метою і наповненням):

1. При вивченні нового матеріалу. Дозволяє подавати дидактичний і навчальний матеріал різноманітними наочними засобами. Застосування особливо вигідно в тих випадках, коли необхідно показати динаміку розвитку будь-якого процесу.

2. При закріпленні навчального матеріалу. Для учня – це засіб самоперевірки, стимул до навчання. Для вчителя – засіб якісного контролю засвоєних знань.

3. При перевірці і проведенні самостійних та контрольних робіт. Поряд з усним - забезпечує і візуальний контроль результатів (тестування).

4. При вирішенні завдань навчального характеру. Допомогає виконати малюнок, скласти план рішення і контролювати проміжні і остаточний результати самостійної роботи за цим планом.

5. Для поглиблення знань. Використовується як джерело додаткового матеріалу до уроку.

6. Для виготовлення дидактичного матеріалу. Використовується при обмеженні матеріальних носіїв інформації.

Починаючи розробку авторських презентацій я ознайомився з напрацюваннями колег-педагогів з цього питання, як теоретичними, так і практичними.

Для себе я визначив пріоритетні різновиди чи типи презентацій:

- презентації для повторювально-узагальнюючих уроків;
- презентації що містять повноцінний методичний супровід уроку.
- презентації для подачі і закріплення нового матеріалу;
- учнівські презентації, як навчальний продукт уроку.

При плануванні, розробці та створенні учнівської PowerPoint презентації особлива увага приділяється формуванню вмінь та навичок відбору переконливих фактів для демонстрування думок, ідей, сприяють розвитку навичок стисло, чітко, зручно для ефективною інтерпретації подавати результати досліджень за допомогою вдало підібраних діаграм і графіків. Особлива увага приділяється розвитку навичок виступати перед аудиторією, коротко формулювати свою думку, структурувати доповідь, використовувати різні мультимедійні засоби і можливості (зображення, звукозаписи, відеофільми, гіперпосилання на інші веб-сайти або файли) для ілюстрування ідей, гіпотез, висновків.

Уміле використання програми PowerPoint для виконання мультимедійних презентацій дає величезні можливості для розвитку учнів, формуючи важливі у сучасних умовах життя навички:

- критичне осмислення інформації;
- виділення головного в інформаційному повідомленні;

- систематизація та узагальнення матеріалу;
- грамотне представлення поданої інформації.

Робота над презентацією, її публічне представлення, захист позитивно впливає на розвиток у дітей навичок спілкування з допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій, дає додаткову мотивацію до вивчення історії, сприяє підвищенню рівня сприйняття інформації, виробленню в учнів власної точки зору, вміння її аргументувати і відстоювати, а отже сприяє і підвищенню успішності учня. І не тільки з історії, а й з інших дисциплін та поза навчальним закладом.

Безперечним плюсом презентації, створеної в PowerPoint, є можливість варіювати об'єм матеріалу, методичні прийоми використання в залежності від цілей уроку, рівня підготовленості учнів, вікових особливостей. У випадку необхідності вчитель може замінити текст, малюнок, діаграму, чи просто сховати лишні слайди. Ці можливості дозволяють максимально налаштовувати будь-яку раніше розроблену презентацію під конкретний урок і конкретних учнів.

Розробники мультимедійних презентацій виділяють слідуючі етапи підготовки мультимедійної презентації:

- написання сценарію;
- розробка дизайну;
- підготовка медіа фрагментів (тексти, ілюстрації, відео, аудіо фрагменти);
- підготовка звукового супроводу;
- тестування.

Але в основному є загальні рекомендації, виконання яких приведе вас до створення ефективної презентації.

Презентація має бути короткою, доступною і композиційно цілісною. Тривалість не повинна бути більшою ніж 20-30 хв. Для демонстрації слід підготувати не більше 20-25 слайдів (показ одного слайда займає бл. 1 хв., плюс час для відповідей на питання). В презентації не має бути нічого лишнього. При створенні слід використовувати готові шаблони при виборі стилю і кольорі фона, оскільки вони створені за правилами сприймання візуальної інформації. Не потрібно перегружати слайди лишніми деталями. Краще зробити два прості

слайди, ніж один з великим інформаційним наповненням. Додаткові ефекти слід звести до мінімуму і використовувати тільки з метою привернути увагу глядача до ключових моментів демонстрації. Звукові і візуальні ефекти ні в якому разі не повинні виступати на передній план і заступати корисну інформацію.

Головний принцип створення ефективної презентації – потрібно вміти вмістити максимум інформації у мінімум слів, привернути і утримувати увагу учнів, зважаючи на психологічні особливості сприймання інформації.

Надзвичайно велике значення для швидкості читання на екрані має розмір букв (1/10 – 1/15 екрану). Не менш важливим фактором зручності читання тексту на екрані являється вибір шрифту. Не рекомендується використовувати більш як три різні розміри шрифту на одній сторінці. Привернути увагу глядача, чи підкреслити важливість елемента можна з допомогою використання підкресленого, напівжирного чи курсивного тексту, але використовувати цю можливість слід також обережно.

Майстерно зроблена презентація може привернути увагу учнів та пробудити інтерес до навчання. Необхідно знайти такий баланс між матеріалом, який подається, та ефектами, які його супроводжують, щоб учні буквально «сиділи на краєчку стільця».

2.2. Використання флеш- фільмів

Крім мультимедійних презентацій на своїх уроках я використовую флеш-фільми. Вони дозволяють нам наочно побачити ту чи іншу подію, відчувати свою причетність, зануритися в епоху, наочно уявити те, як відбувається подія. Особливо корисні флеш-фільми на уроках історії при вивченні військових битв, бо вони наочно дозволяють учням побачити розташування сил супротивників перед битвою, хід бій та підсумки бою. Просто на словах або схематично крейдою на дошці це уявити набагато складніше і не дасть повного розуміння подій, які відбуваються.

Необхідність використання аудіовізуальних та мультимедійних засобів на уроках історії України та всесвітньої історії є очевидною , і кожен вчитель повинен застосовувати цю технологію.

Пропоную наступну роботу з аудіовізуальними і мультимедійними засобами.

Документальні матеріали. Фільми мають бути розподілені за темами, для кожного уроку потрібно вибрати окремі фрагменти, які не повинні заважати вчителю і учням у процесі проведення уроку. Кожен документальний фільм має автора з своїми поглядами, тому вчителю потрібно чітко відбирати відеоматеріал так, щоб учень міг самостійно робити висновки. З всесвітньої історії фільми каналу “Діскавері” мають найбільш ефективну побудову. Більшість документальних фільмів побудовані на архівних матеріалах, інтерв’ю сучасників та учасників подій і можуть розглядатись в якості відеоматеріалів, які дозволяють наблизитися до вирішення завдання формування дослідницьких навичок учнів. Однак, супроводжуючі ці фільми коректні, вивірені коментарі містять, як правило, готові оцінюючі твердження і висновки, які не дозволяють учням, повністю побудувати власні висновки і виступити в якості самостійних дослідників минулого. Тому доцільно використовувати в даному випадку елементи інноваційної технології Ю.Троїцького (навчання без підручника). Переглядаючи певний відеоматеріал, учень може перевірити його за історичними документами, архівними дослідженнями і зробити самостійно висновки.

Документальні фільми з історії України мають ще більше недоліків, як технічних, так і змістовних. Найбільш доцільним на уроках історії України в 5-11 класах є використання 15-хвилинних фільмів з серії “Невідома Україна” та “Золота підкова”.

Художні фільми. Художні фільми теж є одним з найбільш цікавих засобів навчання, але тривалість художнього фільму не дає можливості вчителю показати

його повністю на уроці та і немає такої потреби. Більш доцільно зробити окремі відеофрагменти з фільму, які яскраво відображають тему чи подію (“Війна і мир”, “Війна 1941-1945 рр. ” та інші). Використання художніх фільмів найбільш продуктивне на нестандартних уроках (урок-рольова гра, “Що? Де? Коли?” і т.д.) Діафільми і слайди. В тих випадках, коли діафільм повністю і наглядно відображає програмний матеріал, він може бути основою уроку. Основним засобом активізації учня при роботі з діафільмами і слайдами є постановка питань і завдань, які потрібно зв’язати з конкретним образотворчим

рядом діафільму. На жаль, на сучасному етапі нових учбових діафільмів не випускається, а ті, що є (особливо матеріали 9-11 класів) вже застаріли як якісно, так і змістовно.

Аудіо матеріали. Використання аудіоматеріалів є необхідним і досить цікавим. Так як я працюю в навчально-виховному комплексі з поглибленим вивченням англійської мови та школи мистецтв, то доцільно проводити інтегровані уроки – історії та історії мистецтв в спеціальному класі. Використання аудіоматеріалів найбільш ефективно при вивченні тем з культури. Вчитель повинен скласти і записати матеріал за темами. Наприклад музика 60-70-х рр.. ХХ ст. , музика народів Сходу та ін. Аудіоматеріал не повинен заважати вчителю та учням, не бути “фоном” уроку, а навпаки, повинен доповнювати навчальний процес.

2.3. Можливості застосування мультимедійних засобів, Інтернет-ресурсів на уроках історії

Наступний вид використання інформаційних технологій на моїх уроках історії - це мультимедійні карти. Історичні карти минулих років, на мій погляд, віджили свій вік. Вони створюють постійні проблеми: зберігання, переміщення, розміщення тощо. Їм на зміну прийшли інтерактивні карти, які більш яскраві, образніші, і в наш час інформаційних технологій, незамінні. Я маю у своєму розпорядженні досить велику базу інтерактивних карт з усіх тем і розділів як історії України, так і всесвітньої історії. Такі карти зручні у використанні і в поєднанні з інтерактивною дошкою - розширюють можливості роботи з ними. Діти отримують можливість малювати на карті; розміщувати і пересувати написи, заздалегідь підготовлені вчителем; робити позначки; показувати стрілочками шляхи переміщення військ і т.д.

Також у своїй педагогічній діяльності використовую навчально-методичні комплекти. Власний досвід підтверджує, що на таких уроках навчальний матеріал засвоюється набагато ефективніше, ніж на традиційному уроку.

Для більш глибокого засвоєння матеріалу і контролю знань використовую різного роду тести і тренажери. Це можуть бути як тести, складені вчителем у програмах Word або Power Point, або готові варіанти тестів, яких дуже багато

зараз у мережі Інтернет. Тести можуть бути у вигляді завдань і кількох відповідей, з яких потрібно вибрати правильний. Вони можуть бути представлені у вигляді малюнків, зображень, фотографій. Способи роботи з тестами різноманітні: фронтальне опитування, індивідуальне опитування, самостійне виконання тестів, після чого на екран виводяться правильні відповіді. Тренажери також містять завдання, що дозволяють організувати фронтальну, групову та індивідуальну роботу учнів на уроці й дома, провести моніторинг якості знань. Наприклад, при первинному контролі учням пропонуються питання. У випадку невдалої відповіді учнів створена презентація дає можливість школярам, використовуючи гіперпосилання, повернутися в потрібний фрагмент уроку, де є необхідна інформація для відповіді.

Іноді на уроках працюємо з кросвордами, які складаю сам або учні вдома, можу використовувати готові форми. Частіше робота з кросвордами ведеться на інтерактивній дошці, оскільки такий вид роботи є найбільш ефективним, тому що учні безпосередньо задіяні в даному виді діяльності.

З метою якісної підготовки учнів старших класів до ЗНО використовую тренажери для підготовки до ЗНО з історії. Дані тренажери наближені до реальних варіантів завдань ЗНО, містять такі ж типи й кількість завдань. Учні читають інструкцію, виконують весь тест, потім натискають на функцію «Перевірити», і йде обробка відповідей. У результаті учень отримує розгорнутий аналіз виконаних завдань, де можна подивитися: як учень відповів, і якою повинна бути відповідь. Наприкінці дається загальна кількість правильно виконаних завдань і оцінка.

Якщо в учня виникли труднощі з тим чи іншим питанням, то він у будь-який момент може повернутися до теорії і ще раз вивчити матеріал.

Такі завдання можна виконувати як з усім класом, так і з окремим учнем. Тренажери дозволяють більш ефективно підготувати учнів до ЗНО.

Всі типи завдань, що використовуються мною, можна умовно розділити на 7 груп:

1. «Робота з малюнками»
2. «Кросворд»
3. «Контурна карта»

4. «Вставте слово»

5. «Імена»

6. «Співвіднесіть»

7. «Відзначте».

На уроці даю класу з будь-якої групи завдання і прошу учнів біля дошки виконати завдання, будь-то вставити пропущене слово, відзначити щось на контурній карті, розгадати кросворд, співвіднести дати і події, і т.д. І молодшим, і старшим школярам дуже подобається працювати з інтерактивною дошкою. Вчитися стає цікаво і захоплююче. Завдання готуються заздалегідь удома. Це може бути і відсканований документ (текст, картинки), і створений у будь-якій програмі (Word, Power Point та ін).

І звичайно ж, важливим елементом педагогічного процесу є проектна діяльність учнів. Проектна діяльність - порівняно нова форма робота, а особливо стосовно комп'ютерних програм. По-перше, тема проекту повинна нести в собі або дослідницький елемент, або це повинна бути компіляція, якої ще не було в електронному вигляді. По-друге, мультимедійний проект вже по самій суті виникає на стику як мінімум двох дисциплін, але реально його виконання зачіпає набагато більш широкий спектр предметів - російську мову, літературу, світову художню культуру і ряд інших в залежності від теми. Тому керівників проекту може бути і два, і три. Важливим є визначення оптимальної кількості учасників проекту.

З досвіду можу сказати, що учні активно займаються проектною діяльністю, це викликає у них велику зацікавленість і результати завжди хороші.

Таким чином, використання інформаційних технологій допомагає вчителю підвищувати мотивацію навчання дітей до предмета і призводить до цілого ряду позитивних наслідків:

- психологічно полегшує процес засвоєння матеріалу учнями;
- мотивує живий інтерес до предмета пізнання;
- розширює загальний кругозір дітей;
- зростає рівень використання наочності на уроці;
- підвищення інтересу до вивчення історії та успішності;
- відбувається більш повне засвоєння теоретичного матеріалу;

- учні оволодівають уміннями здобувати інформацію з різноманітних джерел, обробляти її за допомогою комп'ютерних технологій;
- формується вміння коротко і чітко формулювати свою точку зору.
- підвищується продуктивність праці вчителя та учнів на уроці.

Безперечно, що в сучасній школі комп'ютер не вирішує всіх проблем, він залишається всього лише багатофункціональним технічним засобом навчання. Не менш важливі й сучасні педагогічні технології та інновації в процесі навчання, які дозволяють не просто "вкласти" в кожного учня якийсь запас знань, але, в першу чергу, створити умови для прояву пізнавальної активності учнів. Інформаційні технології, в сукупності з правильно підібраними (або спроектованими) технологіями навчання, створюють необхідний рівень якості, варіативності, диференціації та індивідуалізації навчання і виховання.

Висновки

Отже, технологія інтерактивного навчання – така організація навчального процесу, за якої неможлива неучасть у процесі пізнання: або кожен учень має конкретне завдання, за виконання якого він повинен публічно відзвітуватися, або від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою завдання.

Спілкуватись з учнями як із рівноправними партнерами, не опускаєтьс, а піднятися до рівня дитини – мета інтерактивних технологій навчання. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної, активної взаємодії усіх учнів. Головними в процесі навчання є зв'язки між учнями, їхня взаємодія та співпраця. Результати досягаються взаємними зусиллями учасників процесу навчання, учні беруть на себе відповідальність за результати навчання.

Ми з'ясували, що інтерактивні методи – це посиленна педагогічна взаємодія учасників педагогічного процесу, інструментами і провідними ознаками якої є полілог, діалог, мисленнєва діяльність, смислотворчість, міжсуб'єктні відносини, свобода вибору, створення ситуації успіху, позитивність і оптимістичність оцінювання, рефлексія тощо.

В роботі розглянуто структуру інтерактивних уроків, яка складається з п'яти елементів: мотивація (5% часу заняття); оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів (5% часу заняття); надання необхідної інформації (10 – 15% часу); інтерактивна вправа (45–60 % часу на уроці); підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку (до 20% часу). Крім того, інтеракція не буде ефективною без деяких організаційно-педагогічних умов, серед яких створення сприятливої, позитивної психологічної атмосфери на уроці; оптимальне облаштування навчального простору, зокрема спеціальні способи розташування меблів, наявність у класі різноманітних матеріалів: текстів, словників, просто чистого паперу і маркерів тощо; запровадження в класі спеціальних, загальнообов'язкових для всіх норм спільної праці.

Усі інтерактивні технології навчання поділяються на групи залежно від форми навчальної діяльності учнів.

Кооперативна (групова) форма навчальної діяльності – це форма організації навчання учнів, об'єднаних спільною навчальною метою, яка включає роботу в парах, в групах з трьох (п'яти) і більше осіб і фронтальну (учитель одночасно навчає весь клас). Різновидом загальногрупових технологій інтерактивного навчання є технології «Мікрофон», «Навчаючи – вчуся» («Кожен навчає кожного»), «Ажурна пилка» («Мозаїка»), мозковий штурм, аналіз ситуації («Кейс-метод»).

Можлива побудова навчального процесу шляхом включення учня до гри – модель навчання у грі, – передусім ігрове моделювання явищ, що вивчаються: технології «Імітації» («Симуляції»), спрощене судове слухання, громадські слухання, «Рольова гра».

Дискусія – це широке публічне обговорення якогось спірного питання. Як засіб інтерактивного навчання дискусія сприяє розвитку критичного мислення, дає змогу визначити власну позицію, формує навички визначення власної позиції, поглиблює знання з обговорюваної теми. До технологій навчання в дискусії належать: метод «ПРЕС»; «Займи позицію», «Зміни позицію», «Нескінченний ланцюжок», дискусія у стилі телевізійного ток-шоу, оцінювальна дискусія, дебати.

Метод проектів базується на ідеї побудови навчання на активній основі, через самостійну і практичну діяльність учнів, з урахуванням їхніх особистих інтересів.

Інтерактивні технології охоплюють чітко спланований очікуваний результат навчання, окремі інтерактивні методи і прийоми, що стимулюють процес пізнання, а також умови й процедури, за допомогою яких можна досягти запланованих результатів.

Інформаційні технології – вимога сьогодення, що дозволяє створити суспільство, засноване на знаннях. Новітні інформаційні технології стрімко ввірвалися в усі сфери нашого життя, стали такою ж реальністю, як телефонний зв'язок чи подорожування літаком. Вони спрощують спілкування та співробітництво. Суспільство, яке дбає про своє майбутнє, має усвідомити колосальні можливості, привнесені новими інформаційними технологіями, та навчитися грамотно застосовувати їх, у першу чергу, в освіті.

Можна багато дискутувати з приводу ефективності та доцільності використання інформаційних технологій на уроках, але не використовувати їх було б безглуздом. Можливості сучасного уроку й системи освіти взагалі значно розширюються завдяки використанню мультимедійних, інтерактивних технологій, Інтернету. Сьогодні перед педагогами стоїть важливе завдання – виховати та підготувати молодь, спроможну активно включатися в якісно новий етап розвитку сучасного суспільства, пов'язаний з інформацією. Ні для кого не є новиною, що дитина опановує комп'ютер раніше, ніж навчається грамотно писати та критично читати. Згідно з сучасною концепцією навчання дедалі більше уваги надається оптимізації та індивідуалізації шкільної освіти.

Наш сучасний світ все більше стає залежним від інформаційних технологій, так як вони все частіше використовуються в усіх сферах суспільного життя. Для мільйонів людей комп'ютер перетворився на звичний атрибут повсякденного життя, став незамінним помічником у навчанні, роботі й відпочинку. Він позбавив людину від монотонної праці, спростив пошук та отримання необхідної і своєчасної інформації, спілкування між людьми, прискорив прийняття рішень. Все це призвело до появи нового типу культури - інформаційної. І опановувати її люди починають з самого раннього дитинства.

Тому використання інформаційних технологій у школі - об'єктивний природний процес.

Процес залучення вчителів до комп'ютера йшов довго, але в даний час всі зрозуміли: він справжній помічник для кожного вчителя. По-перше, комп'ютер дозволяє оптимізувати працю вчителя, дає можливість впорядковано зберігати величезну кількість матеріалу й готових розробок уроків. По-друге, маючи комп'ютер, учитель отримує необмежені можливості у виготовленні роздавальних друкованих матеріалів до кожного уроку з урахуванням цілей і завдань навчання та індивідуальних особливостей учнів. По-третє, комп'ютер дозволяє вести електронний журнал. Його дуже легко створити, використовуючи прикладну програму Microsoft Office - редактор таблиць Excel. По-четверте, комп'ютер дозволяє використовувати готові електронні програмні продукти: мультимедіа підручники, енциклопедії та довідники, галереї, тестові програми й тренажери для підготовки до ЗНО. По-п'яте, комп'ютер дозволяє творчому вчителю створювати свої освітні ресурси, тобто створювати власні презентації.

Закінчивши курси «Інтел. Навчання для майбутнього», зацікавився можливістю використання нових інформаційних технологій на уроках історії. З того часу накопичений досвід допомагає мені активно використовувати комп'ютер на уроці, в ході підготовки до нього.

Робота з комп'ютером та використання мультимедійних засобів у навчальному процесі має ряд переваг:

1. Навчальні програми, що подають науковий матеріал у вигляді окремих, логічно поєднаних блоків і закінчуються набором запитань або тестів. Ці програми сприяють засвоєнню нової інформації та спрямовують процес навчання залежно від рівня знань та індивідуальних здібностей учнів.

2. Програми-тренажери, що розраховані на повторення і закріплення вивченого матеріалу.

3. Імітаційно-моделюючі програми, які дозволяють вивчати будь-який розділ на основі моделі.

4. Діагностичні, контролюючі програми, що складаються переважно на основі тестів. Вони призначені для діагностування, перевірки й оцінювання знань, умінь і навичок учнів.

5. Бази даних, що виступають джерелом інформації з різних галузей знань, у яких за допомогою питань відшуковують необхідні відповіді. Вони мають довідниковий характер.

6. Інструментальні програми, що надають можливість учням самостійно розв'язувати задачі за короткий час із меншими зусиллями.

7. Інтегровані навчальні програми, які поєднують ознаки двох або трьох перерахованих вище класів.

Проаналізувавши всі позитивні та негативні сторони існуючих програмних продуктів з історії, можна сформулювати такі вимоги до них:

- комп'ютерна програма повинна відповідати тим же дидактичним вимогам, що і традиційні навчальні посібники, таким як: науковість, систематичність, послідовність, доступність, зв'язок з практикою, наочність;
- програма повинна функціонувати в умовах класно-урочної системи;
- педагогічний програмний засіб має виконувати функції інструмента, який допоміг би вчителю урізноманітнити форми і методи навчання, створити умови для підвищення розумової активності учнів, сприяти організації певних форм діяльності учнів у межах уроку;
- комп'ютерна програма повинна повністю відповідати державній навчальній програмі з історії;
- педагогічний програмний засіб має задовольняти потреби вчителів різної кваліфікації, а саме, крім чіткого алгоритму навчання програма повинна включати підсистему конструювання власного алгоритму, так званий "конструктор уроків";
- комп'ютерна програма повинна бути зрозумілою як викладачам, так і учням, а інформація, що виноситься на екран, сприйматися однозначно; керування програмою бути максимально простим;
- учитель повинен мати можливість компоновати матеріал за своїм розсудом і в процесі підготовки до уроку займатися творчістю, а не запам'ятовуванням того, у якому порядку буде виводитися інформація.

- комп'ютерна програма повинна дозволяти використовувати інформацію в будь-якій формі представлення (текст, таблиця, діаграма, слайди, відео- та аудіофрагменти, анімація, 3D-графіка).

Алгоритм підготовки вчителя до проведення навчальних занять з використанням мультимедійних засобів можна представити так:

- 1) ознайомлення із змістом шкільної програми і підручника;
- 2) ознайомлення з матеріалами, що подаються через мультимедійні засоби навчання;
- 3) відбір у конструктор уроку або в презентацію матеріалу, що є необхідним на певних етапах проведення уроку;
- 4) проектування власних педагогічних дій відповідно до електронного варіанту уроку, для досягнення поставленої навчальної мети.

Необхідний матеріал учитель має підбирати не тільки з друкованого підручника та електронних засобів навчального призначення, а й використовувати інші джерела інформації, у тому числі можливості мережі Інтернет.

Систематичне використання комп'ютера на уроці, зокрема систем презентацій, призводить до:

- підвищення якісного рівня використання наочності на уроці;
- підвищення продуктивності уроку;
- установлення міжпредметних зв'язків;
- з'являється можливість організації проектної діяльності учнів зі створенням навчальних програм під керівництвом викладачів історії та інформатики;
- спостерігається логіка подання навчального матеріалу, що позитивно позначається на рівні знань учнів;
- підвищується мотивація навчання тих учнів, які захоплюються інформатикою;
- змінюється відношення до комп'ютера. Діти починають сприймати його як універсальний інструмент для роботи в будь-якій галузі людської діяльності.

Отже, мультимедійні засоби навчання мають безперечну перевагу над іншими засобами, коли потрібно показати недоступні для безпосереднього спостереження явища та процеси в розвитку й динаміці. Тому край доцільно їх використовувати в навчально-виховному процесі.

2. Гаврилюк Т. М. Особистісно-мотиваційний підхід в інтерактивних формах навчання

Орієнтація на особистість вимагає від учителя запровадження педагогічних технологій, які включають учнів в активну діяльність, стимулюють розвиток мислення, уяви, викликають зацікавленість і позитивне ставлення до навчання.

На сьогодні існують різні стратегії навчання:

- дедуктивне (лекція, опитування, показ, демонстрація);
- самостійне (письмові, курсові роботи, реферати);
- індуктивне (ділові ігри);
- інтерактивне (взаємодіюче, засноване на спілкуванні).

Ослово «інтерактив» прийшло до нас з англійської, від слова «interact», де «inter» — *взаємний* і «act» — *діяти*. Отже, інтерактивний — здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання — це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету: створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Суть інтерактивного навчання в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів [15].

Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу педагогові стати справжнім лідером дитячого колективу. Понад 2400 років тому Конфуцій сказав:

Те, що я чую, я забуваю.

Те, що я бачу, я пам'ятаю.

Те, що я роблю, я розумію.

Ці прості твердження обґрунтовують необхідність використання активних методів навчання. Дещо змінивши їх, можна сформулювати кредо інтерактивного навчання:

Те, що я чую, я забуваю.

Те, що я чую й бачу, я трохи пам'ятаю.

Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю розуміти.

Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю, я набуваю знань і навичок.

Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром.

Інтерактивна методика — це така організація навчального процесу, за якої неможлива неучасть школяра у колективному взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії всіх його учасників процесі навчального пізнання: або кожен учень має конкретне завдання, за яке він повинен публічно відзвітуватись, або від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою та перед усім класом завдання. Інтерактивні методики навчання включають у себе чітко спланований очікуваний результат навчання, окремі інтерактивні методи і прийоми, що стимулюють процес пізнання, та розумові й навчальні умови та процедури, за допомогою яких можна досягти запланованих результатів. Так, наприклад, робота учнів у групах і парах, взаємонавчання учнів у парах змінного складу, дає особливі результати.

1.1. Форми та методи інтерактивного навчання

При інтерактивному навчанні важливе місце належить колективній (кооперативній) формі навчальної діяльності. Суттєвими компонентами співпраці є:

— позитивна взаємозалежність, при якій учні розуміють, що вони пов'язані один з одним такою мірою, що один не може бути успішним, якщо не будуть успішними всі;

— особистісна взаємодія, що стимулює діяльність (сюди належить і усне пояснення того, як вирішувати проблеми, і передача друзям власних знань, і перевірка розуміння, і обговорення досліджуваних понять);

- індивідуальна і групова підзвітність. Два рівні підзвітності мають бути включені в уроки. (Групова — уся група відповідає за досягнення мети. Індивідуальна — частка кожного у вирішенні завдання.);

— розвиток навичок міжособистісного спілкування і спілкування в невеликих групах. Спільне навчання є складнішим, ніж конкурентне чи індивідуальне, оскільки учні водночас мають виконати і певні завдання, і групову роботу;

- обробка (аналіз, опрацювання) даних про роботу групи.

Методи і техніки, що використовуються в інтерактивному навчанні такі:

— презентації;

- демонстрації;

- зворотний зв'язок;

— робота в малих групах;

— планування подальших дій;

— «розумовий штурм»;

— прогнозування;

— відсіювання;

— узагальнення ідей;

— «карусель»;

— робота в домашніх і змінних групах;

— рольові ігри;

— «мікрофон»; :

— «займи позицію»;

— «коло ідей»;

— «акваріум»;

— «ажурна пилка»;

— метод «Прес»;

- «кути»;

— «мозаїка»;

— незакінчені речення та ін..

Яку саме з даних технологій вибрати, вирішує сам учитель, враховуючи при цьому свій досвід, вміння й навички дітей, психологічні особливості класу та інші чинники, які мають вплив на навчально-виховний процес.

Саме в умовах особистісно зорієнтованого навчання відбувається становлення та розвиток таких важливих якостей особистості, як рефлексивність, спонтанність, критичність мислення, уміння працювати з інформацією, спілкуватися та відповідати за наслідки власних дій. Організуючи роботу на уроці, потрібно звертати увагу на розвиток таких важливих сфер особистості, як мотиви, емоції, потреби, інтереси, відносини, а також спілкування у колективі. Людині від природи закладено великі потенційні можливості. Деякі з них проявляються лише у відповідній діяльності, тому їх не вдається помітити в умовах традиційного навчання. Програми навчання розраховані, як правило, на середнього за здібностями учня, а обдаровані та діти з посередніми здібностями не завжди можуть себе проявити.

Тому саме ігрові та інтерактивні форми навчання дають змогу виявити і розвинути здібності чи нахили. У процесі навчання з використанням ігрових методів і форм і відображається хід педагогічної взаємодії, який характеризується постійною зміною діяльності вчителя та учнів. Він зумовлює зміну якостей особистості кожного школяра завдяки власній діяльності, спрямованій на засвоєння певного обсягу матеріалу.

На відміну від звичайних уроків, метою яких є оволодіння знаннями, вміннями та навичками, нестандартний урок найбільш повно враховує вікові особливості, інтереси, нахили, здібності кожного учня. У ньому поєдналися елементи традиційних уроків - сприйняття нового матеріалу, засвоєння, осмислення, узагальнення - але у незвичайних формах.

Саме такі уроки містять в собі елементи майбутніх технологій, які при групуванні їх у певну систему, що ґрунтується на глибокому знанні потреб, інтересів та здібностей учнів, можуть стати дійсно інноваційними.

Найбільш поширені такі форми нестандартних уроків:

Дослідницький урок, його мета полягає в одержанні навчальної інформації з першоджерел. Ці уроки розвивають спеціальні вміння і навички, стимулюють пізнавальну активність та самостійність. Учні вчаться працювати з

підручниками, періодичною пресою, енциклопедіями, хрестоматійним матеріалом.

Театральна (театралізована) вистава. На відміну від рольової гри, вистава передбачає більш чітким сценарій, яким регламентує діяльність учнів безпосередньо на уроці і збільшує їхню самостійність під час підготовки сценарію. Театралізовані вистави спрямовані на те, щоб викликати інтерес до навчання, вони опираються на образне мислення.

Уроки-рольові ігри. На уроці обговорюються ті чи інші проблеми, учні вчаться доводити правильність своєї думки і робити висновки.

Такі ігри розвивають пізнавальний інтерес, активізують розумову діяльність.

Під час гри учні; краще засвоюють матеріал, вчаться застосовувати набуті знання у нових ситуаціях.

Рольова гра вимагає від дітей прийняття, конкретних рішень у проблемній ситуації в межах ролі. Кожна гра має чітко розроблений сценарій, головну частину якого необхідно доопрацювати учням. Отже, пошук вирішення проблеми залишається за учнями.

Урок-прес-конференція. Така форма уроку розвиває активність, пошукові здібності, вміння розкривати суть певної проблеми, стисло і коротко висвітлювати її, конкретно відповідати на поставлені питання. Вона вчить самостійно здобувати знання.

Урок-гра «**Що? Де? Коли?**». Група заздалегідь поділена на три команди, обрано капітанів, роздані домашні завдання, підготовлені номери команд, картки обліку з прізвищами капітанів.

Для проведення уроків використовують прилади, з якими учні працювали під час вивчення розділу, таблички з формулюваннями для розмітки, гонг, емблема клубу «**Що? Де? Коли?**» (Слово - символ мудрості.)

Гра проходить у 6 етапів.

I. Вступне слово вчителя.

II. Розминка. Повторення всіх ключових питань теми, в яких враховуються міжпредметні зв'язки.

III. Визначення часу на обдумування запитання і кількості балів за

відповідь. Арбітрів обирають з-поміж учасників гри.

IV. Гра «Що? Де? Коли?»

V. Підведення підсумків. Підраховують бали з урахуванням виконаного домашнього завдання, картки обліку кожної команди заповнюють арбітри. Капітани команд і вчитель підводять підсумки.

VI. Заключне слово вчителя.

Урок-КВК. КВК дуже популярний серед учнів. Такий вид роботи можна використовувати на повторювально-узагальнюючих уроках.

У процесі підготовки учні вчаться творчо мислити, "здобувати" знання, швидко знаходити правильну відповідь і подавати її винахідливо. Вчаться уважно вислуховувати і розуміти своїх товаришів, допомагати їм.

Організація і проведення КВК. Результат залежить від правильної організації і підготовки.: КВК - це гра, змагання і неможливо збирати команду напередодні змагання. Тому команди формують за один - два тижні до КВК.

Для емоційного настрою має значення й обстановка. Можна переставити столи, використати музику, слайди, оформити клас плакатами, газетами, гаслами.

Урок починає учитель, він же ведучий КВК, він же старший суддя. КВК триває урок (45 хв.) Кожна правильна відповідь оцінюється балами.

Діти ознайомлені з правилами гри заздалегідь, тому почувають себе впевнено.

Урок-капітал-шоу «Поле чудес»

Готуючись до уроків, учні вчаться складати кросворди і ребуси.

Гру «Поле чудес» можна провести для повторення нового матеріалу, при звірці домашнього завдання, на повторювально-узагальнювальному уроці, гри використовують різні слова, поняття, визначення.

Клас ділять на дві-три команди (скільки рядів, парт у класі). Представники кожної з команд по чергово називають букви у слові, схованому під клітинами. Відгадавши букву, команда одержує бал, а не відгадавши - 0.

У грі використовується вовчок і цупкий папір, на якому намальовано коло, воно поділене на такі сектори: «Підказка теми» (якщо стрілка зупиниться у ньому секторі, то вчитель-ведучий може підказати, якої теми це слово

стосується), «Пропусти хід», «Підказка букви» (у цьому випадку гравцеві пощастило,; він гриме підказку на будь-яку букву, навіть, якщо першу назвав неправильно), незаповнений чистий сектор дає право учасникові назвати свою букву чи слово.

Можна провести гру як телевізійне капітал-шоу. Краще всього проводити такі уроки як підсумкові з теми чи розділу.

До початку гри малюють на дошці рамку для слова, що відповідає кількості букв. Учні починають відгадувати букви. Ті, що сидять за першою партою першого ряду (якщо їх сидить двоє), самі вирішують, хто буде називати перший. Бали одержують обоє.

Якщо букву не відгадали, то хід переходить до учнів, що сидять за першою партою другого ряду і т. д.

Якщо хтось хоче відгадати все слово відразу, то йому надається таке право. При неправильній відповіді учень вибуває з гри (без оцінювання), а при правильній отримує можливість заробити 8 балів.

9-10 балів ставиться тоді, коли учень може розповісти, що означає відгадане слово, а при необхідності й показати на карті.

При підказці замінюють слово. Але, як правило, підказок не буває, кожен хоче одержати високі бали.

Урок-аукціон. «Товаром» на уроці-аукціоні є знання учнів. «Товар» на аукціоні - це «лот», продавець - «купець». Ведучим бажано бути вчителів.

Підготовка до уроку здійснюється за 2 тижні. Призначаються «купці», які готують лоти, а також «банкір», який відповідає за підготовку аудиторії і зведеної таблиці результатів аукціону. Аудиторія - учні, які добре встигають з предмета.

Інші учні утворюють «акціонерні товариства» (АТ) по певній кількості учнів у кожному. Товариства обирають своїх «президентів».

Урок - брейн-ринг. Брейн-ринг - відома телевізійна гра, де стартом є складне цікаве запитання, а фінішем - правильна відповідь. Необхідно швидко зреагувати, адже час прийняття рішення обмежений.

Організаційні питання:

1. Наявність спеціально обладнаного приміщення (класу), кількість ігрових столів відповідає кількості команд.

2. На кожному столі сигнальний пристрій або дзвінок, який сповіщає ведучого про готовність команди відповідати.

3; Згідно з умовами гри потрібно одного ведучого, який одночасно буде організатором і арбітром гри (як правило, це вчитель).

4. У 1-му турі брейн-рингу команда повинна дати правильну відповідь на три запитання, лише тоді вона може зайняти стіл лідера.

5 і Команда, яка найдовше втримається за столом лідера, вважається переможцем гри

6; Підготовка запитань для брейн-рингу.

Аналіз результатів. За результатами гри можна зробити висновок щодо рівня підготовки учнів класу з даної теми, їхнього вміння логічно мислити, швидко приймати рішення.

Урок-диспут. Дискусія, розгляд, дослідження. Це обговорення спільного питання, проблеми з метою правильного вирішення. Дискусія виникає внаслідок спілкування вчителя і учнів, один з одним, у процесі вирішення проблемної ситуації.

Механізм виникнення дискусії: проблемна ситуація, що характеризує психологічний стан учнів, поряд з інтелектуальними труднощами супроводжується підвищенням пізнавальної активності і бажанням розібратися у проблемі.

Будь-яка дискусія включає три компоненти:

1.Пізнавальний* включає знання про предмет, що викликає суперечку і проблемну ситуацію, яка виникла.

2. Операційно-комунікативний, означає вміння вести суперечку, відстоювати свою точку зору, володіти способами здійснення логічної операції.

3. Емоційно-оціночний. Цей компонент включає емоційні переживання, потреби, цінності, відносини, мотиви, оцінки.

Дискусія повинна бути частиною навчального процесу. Є декілька видів дискусії:

1) спонтанна дискусія, що виникає в ході спільного вирішення проблеми всіма учнями чи групою учнів. Це буває тоді, коли проблема учням дуже

близька;

2) заздалегідь запланована дискусія. Для цього учнів попередньо ознайомлюють з предметом суперечки. Вони опрацьовують відповідну літературу. Учні мають достатньо знань для розв'язання проблеми.

Для дискусії характерні такі поняття: знання, вміння, навички, досвід творчої діяльності.

Необхідно назвати мету уроку. Може бути попередньо даний учням текст і після його прочитання висувається проблема. Поділяють дискусії і за кількістю учасників. Коли в дискусії беруть участь два учні, то це дискусія-

діалог. Є групові дискусії, де задіяні групи, і є масова дискусія, в якій залучені всі учні [16],

Кожен період розвитку суспільства має свої соціальні цілі. Перехід у нове тисячоліття і реформування школи потребують змін у теорії і практиці навчання. Актуальним завданням географічної освіти є розвиток особистості учня. У процесі роботи розвивається творчий потенціал учнів, їхня активність у пізнанні, вміння застосовувати теоретичні знання на практиці, у неординарній ситуації.

1.2. Переваги й недоліки інтерактивного навчання

На відміну від традиційних методик, інтерактивні навчальні методики не вибираються для виконання певних навчальних завдань, а самою своєю структурою визначають кінцевий результат. Та, як і будь-яка методика, взаємонавчання має свої позитивні й слабкі сторони, які необхідно враховувати, використовуючи цю технологію.

Переваги використання інтерактивних методик навчання такі:

1. Учитель має можливість раціонально розподілити свій час, допомагаючи активніше дітям зі спеціальними проблемами - особистісними та інтелектуальними.

2. Зникає ряд труднощів, пов'язаних з дисципліною. На уроці всі активні та всі зайняті справою;

3. Учні, виступаючи в ролі вчителя, набувають певних навичок, які допомагають їм повірити у свої власні сили та ставитися до вчителів з більшою повагою.

Недоліки використання інтерактивних методик: 1. Важко налаштувати дітей на механізм взаємонавчання. 2; Учителеві важко контролювати процес навчання, а результат не завжди ефективний.

3. На перенавчання потрібен додатковий час. Щоб подолати слабкі сторони, слід пам'ятати:

1. Як педагогу, так і учням треба звикнути до даних технологій, тому слід поступово включати елементи цієї моделі.

2. Слід добре готуватися, підбирати матеріал.

3. Треба добре пояснити правила гри.

4. Створити атмосферу серйозного навчання, а не простої гри.

5. Слід проаналізувати навчальну дисципліну (може ця технологія не дасть бажаних результатів).

6. Педагог має старанно планувати свою роботу, впроваджуючи інтерактивні технології [14].

Безумовно, не всі викладачі «створені» для інтерактивного навчання. Проте використання його дає можливість фахово зростати, змінювати себе, навчатися разом з учнями. Уже після кількох уроків викладач зможе відчути, як змінилося ставлення до нього учнів, а також сама атмосфера в класі - і це послужить додатковим стимулом до роботи з інтерактивними методами.

3. Познахівська С. Г. Ситуативний підхід до вивчення англійської мови.

З перетворення України на самостійну державу виникла потреба у розбудові системи освіти, її докорінному реформуванні. З цією метою розроблена цілісна державна національна програма "Освіта", головною метою якої є визначення стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки та перспективу ХХІ ст., створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Основні принципи освіти:

- *пріоритетність освіти;*
- *демократизація;*
- *гуманітаризація;*
- *національна спрямованість;*
- *відкритість системи освіти;*
- *безперервність освіти;*
- *нероздільність навчання і виховання;*
- *багатокультурність та варіативність.*

Названі принципи державної освітньої політики зумовили і необхідність реформування системи навчання іноземних мов: переглядається структура ступенів навчання, оновлюється зміст навчання іноземних мов і зміст виховання засобами іноземних мов; створюються авторські програми та альтернативні підручники з іноземних мов; реалізується інтеграція у світові заклади освіти, пов'язані з навчанням іноземних мов; забезпечується безперервність навчання іноземними мовами; створюються умови для варіативності форм навчання іноземними мовами тощо.

Оновлення змісту освіти є визначальним складником реформування освіти в Україні і передбачає приведення його у відповідність до сучасних потреб особи і суспільства. Одним із стратегічних завдань реформування освіти є розробка державних стандартів і відповідне формування системи та обсягу знань, навичок, умінь, творчої діяльності, інших якостей особистості на різних

освітніх рівнях.

Державний стандарт з навчального предмета "Іноземна мова" має три складники: 1) загальна характеристика; 2) базовий зміст; 3) вимоги до мінімально необхідного рівня підготовленості учнів¹. До державного стандарту додаються зразки тестових завдань для визначення рівня володіння учнями іншомовними навичками і вміннями.

Відповідно до державного стандарту метою навчання іноземних мов у межах базового курсу є оволодіння учнями основами іншомовного спілкування, у процесі якого здійснюються освіта, виховання і розвиток особистості.

Державним стандартом визначається базовий рівень володіння іншомовним спілкуванням, досягнення якого є обов'язковим для всіх учнів певного типу середнього навчального закладу.

Базовий рівень для основної середньої загальноосвітньої школи (5-9) класи передбачає здатність учнів здійснювати іншомовне спілкування з носіями мови, що вивчається, в найбільш розповсюджених стандартних ситуаціях і користуватися письмом в обмеженому обсязі, а також читати і розуміти нескладні тексти. За відповідних умов базовий рівень, безперечно, може бути перевищений. Як вихідний та комунікативно достатній за існуючих умов навчання він може слугувати надійною основою для подальшого доучування у старшій школі або безпосереднього використання іноземних мов у практичній діяльності випускників шкіл одразу після її закінчення.

Мінімізація змісту навчання іноземних мов знайшла своє відображення у кількісному обмеженні мовного матеріалу, в різному обсязі рецептивного і продуктивного мовного мінімуму, а також у значному обмеженні сфер і ситуацій спілкування, тематики та предметного змісту мовлення.

Мінімізація розповсюджується і на процесуально-діяльнісний аспект змісту навчання, що проявляється в асиметрії розвитку вмінь іншомовного монологічного і діалогічного мовлення на користь останнього в необхідній реалізації індивідуального підходу до учнів і створення для них найбільш сприятливих умов у володінні іншомовним мовленням тощо.

Навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах визначається як система, функціонування якої обумовлюється багатьма чинниками. Головними з

них є: характер соціального замовлення на сучасному етапі розвитку суспільства, цілі навчання та виховання, принципи і зміст навчання іноземних мов та інші.

Існують різні підходи до описання системи навчання іноземної мови. Термін "підхід" означає загальну вихідну концептуальну позицію, яка є вирішальною у розгляді і визначенні інших підпорядкованих концептуальних положень. Іншими словами, "підхід" означає стратегію навчання. В сучасній методичній літературі виділяють чотири основні підходи:

1. *Біхевіористський підхід* визначає оволодіння іноземними мовами як сформованість реакцій на іншомовні стимули.

2. *Інтуїтивно-свідомий підхід* передбачає оволодіння іноземними мовами на основі моделей в інтенсивному режимі з наступним усвідомленням їх значення і правил оперування.

3. *Свідомий пізнавальний підхід* спрямовує діяльність учня передусім на засвоєння правил використання лексико-граматичних моделей, на основі яких здійснюється свідоме конструювання висловлювань.

4. *Комунікативний підхід* передбачає органічне поєднання свідомих і підсвідомих компонентів у процесі навчання іноземних мов, тобто засвоєння правил оперування іншомовними моделями відбувається одночасно з оволодінням їх комунікативно-мовленнєвою функцією.

Комунікативний підхід в найбільшій мірі відбиває специфіку іноземної мови як навчального предмету в середньому навчальному закладі. Цей підхід визначився в результаті методичного осмислення наукових досягнень в галузі лінгвістики - теорії комунікативної лінгвістики і психології та теорії діяльності, що знайшло відображення в роботах з психології та методики навчання іноземних мов (О.О.Леонтьєв, І.О.Зимня, Ю.І.Пас сов, С.Ф.Шатілов, Г.В.Рогова та інші).

Реалізація комунікативного підходу у навчальному процесі з іноземної мови означає, що формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь відбувається шляхом і завдяки здійсненню учнем іншомовної мовленнєвої діяльності.

Іншими словами, оволодіння засобами спілкування (фонетичними,

лексичними, граматичними) спрямоване на їх практичне застосування у процесі спілкування. Оволодіння уміннями говоріння, аудіювання, читання та письма здійснюється шляхом реалізації цих видів мовленнєвої діяльності у процесі навчання в умовах, що моделюють ситуації реального спілкування. У зв'язку з цим навчальна діяльність учнів організується таким чином, щоб вони виконували вмотивовані дії з мовленнєвим матеріалом для вирішення комунікативних завдань, спрямованих на досягнення цілей та намірів спілкування.

З позицій комунікативного підходу процес навчання іноземної мови відбувається адекватно реальному процесу мовленнєвого спілкування, тобто процес навчання є моделлю процесу мовленнєвої комунікації. Проте процес навчання не може повністю співпадати з процесом комунікації, який має місце в реальному житті, оскільки навчання іноземної мови в середніх навчальних закладах відбувається в умовах різномовного оточення. Тому йдеться тільки про максимальне зближення процесів навчання і реального спілкування за такими найважливішими параметрами як комунікативно-вмотивована мовленнєва поведінка вчителя та учнів і предметність процесу спілкування, що забезпечується ретельним відбором комунікативно-мовленнєвих намірів, тем, ситуацій, які віддзеркалюють інтереси та потреби учнів.

Прийнятий в сучасній вітчизняній методиці комунікативний підхід до навчання іноземних мов зумовлює вибір цілей, згідно з якими визначаються принципи, зміст, методи, прийоми та засоби навчання.

Метою навчання іноземних мов є оволодіння учнями іноземної мови як засобом спілкування і здійснення в цьому процесі виховання, освіти і розвитку особистості учня.

Цілі навчання іноземної мови в середніх навчальних закладах визначають очікувані результати навчальних досягнень учнів в оволодінні іноземною мовою за період навчання в закладі.

В сучасній методиці навчання іноземної мови у середніх навчальних закладах висуваються чотири цілі: практична, виховна, освітня і розвиваюча.

Практична мета є провідною. Вона передбачає практичне опанування учнями умінь мовлення на рівні, достатньому для здійснення іншомовного

спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання та письма в типових ситуаціях. Оволодіння учнями іншомовним спілкуванням передбачає формування у них певного рівня комунікативної компетенції, яка реалізується за допомогою мовленнєвих умінь, розвинених на основі мовних, лінгвокраїнознавчих, країнознавчих знань та навичок мовлення. Згідно з Державним освітнім стандартом учні мають оволодіти іншомовним мовленням у межах того мовного і мовленнєвого матеріалу, котрий вивчається в середньому навчальному закладі. Це означає, що реалізація іншомовного усного чи писемного спілкування є обмеженою у плані різноманітності і складності лексико-граматичного оформлення, тематики і ситуацій спілкування.

Учні мають засвоїти програмний мовний матеріал як засіб оформлення або розуміння висловлювань у процесі спілкування на рівні, визначеному стандартом. Для цього учням необхідно зрозуміти і засвоїти комунікативні функції засобів спілкування для їх коректного вживання у відповідних мовленнєвих ситуаціях, уміти самостійно відбирати саме ті мовні і мовленнєві засоби, що є оптимальними для реалізації комунікативного наміру та адекватними в соціально-функціональному плані ситуації спілкування.

Виховна мета реалізується через систему особистого ставлення до нової культури у процесі оволодіння цією культурою. Виховання учнів у процесі навчання іноземної мови забезпечується підбором навчального матеріалу, в якому відображені загальнолюдські моральні цінності, застосування у процесі навчання проблемних завдань, вирішення яких потребує висловлення своїх почуттів, поглядів.

Освітня мета досягається шляхом освіти учнів засобами іноземної мови і реалізується у процесі навчання на базі навчального матеріалу, наприклад, текстів для читання, аудіювання тощо.

Розвиваюча мета реалізується у процесі оволодіння учнями досвідом творчості, пошукової діяльності, усвідомлення явищ своєї та іншої дійсності, їх подібності та розбіжності.

У процесі навчання іноземної мови ознайомлення учнів з культурою народу, який користується цією мовою як засобом спілкування, підвищує не тільки практичну, але і виховну, освітню та розвиваючу роль вивчення іноземної

мови, оскільки сприяє розширенню загального світогляду учнів, формуванню у них інтересу до оволодіння мовою, вихованню соціально-активної особистості.

Спілкування людей в реальному житті відбувається завдяки виникненню потреби в реалізації певного комунікативного наміру, досягнення або не досягнення якого визначає результат мовленнєвого спілкування. У ході спілкування комуніканти виступають як носії певних соціальних стосунків, що виникають в тій чи іншій сфері діяльності і реалізуються в конкретних мовленнєвих ситуаціях. Формування комунікативної компетенції можливе за умови моделювання у навчальному процесі типових ситуацій реального спілкування, які виникають в різних сферах життя і стосуються різних тем. Тобто предметно-змістовий план іншомовного мовлення учнів під час навчання зумовлюється темою, ситуацією і сферою спілкування, які виступають ще одним компонентом змісту навчання.

Під темою розуміють відрізок дійсності, яка відбивається у нашій свідомості. В методичному аспекті тема визначається як імовірний згорнутий текст, поданий у вигляді короткої тези і який підлягає розгортанню у процесі говоріння та вилученню інформації і згортанню при читанні і аудіюванні. Такий підхід до розуміння теми визначає її формулювання, яке має бути конкретизованим та особистісно спрямованим, наприклад, "Збереження навколишнього середовища та майбутнє України", "Видатні люди України", "Дім, в якому я живу", "Моя школа" та інші. Обговорення будь-якої теми потребує розвинених умінь мовлення. Але потреба у спілкуванні виникає за умови створення певної мовленнєвої ситуації.

Комунікативно-мовленнєва ситуація - це динамічна система взаємодіючих конкретних факторів об'єктивного і суб'єктивного планів, які залучають людину до мовленнєвого спілкування і визначають її поведінку в межах одного акту спілкування. (В.Л.Скалкін).

Комунікативна ситуація включає чотири чинники:

- 1) обставини дійсності, в яких відбувається комунікація;*
- 2) стосунки між комунікантами;*
- 3) мовленнєві наміри;*
- 4) реалізацію самого акту спілкування, який створює нові стимули до*

мовлення.

Отже, у процесі навчання важливо враховувати ситуативний характер мовлення, а саме: хто говорить (пише), про що, з якою метою, кому, за яких обставин, який передбачається результат спілкування.

Мовленнєва дія неможлива поза ситуацією спілкування. З методичної точки зору особливе значення має здатність ситуації конкретизувати мовленнєву дію та предметно-змістовний план мовлення, зумовлювати вибір мовленнєвих засобів.

Вченими-методистами (Ю.І.Пассов, В.Л.Скалкін, Е.П.Шубін та ін.) визначенні численні типові комунікативні ситуації, які, за критерієм схожості, об'єднуються у великі групи. Така сукупність комунікативних ситуацій, що характеризуються однотипністю мовленнєвого спонукання людини до мовлення, стосунків між комунікантами та обставинами спілкування, називається сферою спілкування.

Навчання іноземної мови учнів у середньому навчальному закладі відбувається в різноманітних сферах інтелектуального та побутового спілкування: в соціально-побутовій, громадсько-політичній, соціально-культурній та професійно-трудовій.

Навчання іноземної мови у середньому навчальному закладі здійснюється протягом обмеженого терміну часу. У зв'язку з цим питанням змісту навчання тісно пов'язані з питанням його мінімізації.

Мінімізація змісту навчання знаходить своє відображення у кількісному обмеженні мовного матеріалу, в різному обсязі рецептивного і продуктивного мовного мінімуму, а також у значному обмеженні сфер і ситуації спілкування, тематики та предметного змісту мовлення.

Навчання іноземної мови спирається, як і на навчання інших дисциплін, на загальнодидактичні принципи, які набувають певної специфіки, зумовленої особливостями предмета "Іноземна мова". Навчання предмета "Іноземна мова" відрізняється тим, що головною метою тут виступає не накопичення знань, як у

навчанні інших дисциплін, а оволодіння учнями діяльністю іншомовного мовленнєвого спілкування.

Навчання іноземної мови на основі дидактичних та методичних принципів.

До дидактичних принципів відносяться принципи: наочності, посильності, міцності, свідомості, науковості, активності, виховуючого навчання, індивідуалізації, доступності, систематичності та послідовності, колективності, проблемності, розвиваючого навчання.

До методичних принципів відносяться принципи: комунікативності, домінуючої ролі вправ, взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності, урахування рідної мови.

Принцип комунікативності - це провідний методичний принцип, який сприяє успішному досягненню головної мети навчання іноземної мови в середніх навчальних закладах - навчити учнів здійснювати іншомовне мовленнєве спілкування в межах засвоєного навчального матеріалу. Принцип комунікативності передбачає побудову процесу навчання іноземної мови як моделі процесу реальної комунікації (Ю.І.Паско). Модель має зберігати усі найсуттєвіші риси об'єкта, що моделюється. Для процесу спілкування - це вмотивований характер мовленнєвих дій як учителя, так і учнів. Комунікативні ситуації, що використовуються у навчанні іноземної мови, мають моделювати типові ситуації реального життя у відповідній сфері спілкування.

Принцип комунікативності зумовлює добір мовного та мовленнєвого матеріалу, характер вправ, методів та прийомів навчання.

Як згадувалося раніше, існують рецептивні види мовленнєвої діяльності людини, у процесі яких вона сприймає і розуміє думки інших людей, одержуючи певну інформацію (аудіювання і читання) та продуктивні види, коли людина висловлює свої думки або передає чужі думки в усній чи письмовій формі (говоріння та письмо).

Говоріння забезпечує усне спілкування іноземною мовою в діалогічній і монологічній формі. Воно спрямоване до однієї особи або до необмеженої кількості осіб. Як і будь-яка інша діяльність, акт говоріння завжди має певну мету, мотив, в основі якого лежить потреба; предмет - думки того, хто говорить;

продукт - висловлювання (діалог або монолог) і результат, який може виражатися у вербальній або невербальній реакції на висловлювання.

Як же породжується усне мовленнєве висловлювання? Процеси породження і сприймання мовлення вивчалися такими вченими - психолінгвістами, психофізіологами, психологами як Л.С.Виготський, А.Р.Лурія, М.І.Жинкін, О.О.Монт'єв, Т.В.Рядова, І.О.Зимня² та ін.

Спочатку в певній ситуації виникає мотив висловлювання, що позначає початковий момент породження мовлення, і відповідно - комунікативний намір того, хто говорить. Комунікативний намір визначає роль мовця як учасника спілкування, конкретну мету його висловлювання: чи він про щось запитує,

" Зимня И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранному языке. - М.: Просвещение, 1985. - 160с. щось стверджує, закликає до чогось, засуджує чи схвалює, радить, вимагає тощо. На цьому рівні мовець уже знає, про що говорити, у нього виникає загальний задум майбутнього висловлювання, який поки що не має свого мовного втілення, але вже існує у предметно-зображальному коді. Задум стосується всього тексту (висловлювання в цілому: в ньому намічається основна теза тексту, тобто попередній смисловий план, який уточнюється мовцем на протязі всього процесу його реалізації. Далі здійснюється оформлення задуму шляхом відбору мовних засобів - граматичних структур, слів, який реалізується спочатку у внутрішньому мовленні, де створюється потенціальна мовленнєва схема висловлювання. Далі має місце включення голосового апарату, і сформоване висловлювання шляхом артикуляції та інтонування втілюється у зовнішньому мовленні.

Спілкуючись різною мовою, мовець думає лише про те, що сказати і в якій послідовності. При говорінні іноземною мовою (за умови недостатнього рівня володіння нею) операції процесу породження мовленнєвого висловлювання стають політичними через відсутність міцних зв'язків між мовленнєвим задумом та мовними засобами його вираження, які існують у носіїв мови.

Діалогічне мовлення - це процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування. Тому в межах мовленнєвого акту кожен з учасників по черзі виступає як слухач і як мовець.

Як і будь-який інший вид мовленнєвої діяльності, діалогічне мовлення

вмотивоване. Проте в умовах навчання іноземної мови мотив сам по собі виникає далеко не завжди. Отже, необхідно створити умови, в яких у школярів з'явилося б бажання та потреба щось сказати, передати почуття, тобто, за висловом К.Станіславського, "поставити їх у запропоновані обставини". Крім того, сприятливий психологічний клімат на уроці, доброзичливі стосунки, зацікавленість в роботі також сприятимуть вмотивованості діалогічного мовлення.

Діалогічне мовлення характеризується зверненістю. Спілкування, як правило, проходить у безпосередньому контакті учасників, які добре обізнані з умовами, в яких відбувається комунікація.

Однією з найважливіших психологічних особливостей діалогічного мовлення є його ситуативність. Ситуативним діалогічне мовлення є тому, що часто його зміст можна зрозуміти лише з урахуванням тієї ситуації, в якій воно здійснюється. Іншими словами, існує чітка співвіднесеність діалогічного мовлення з ситуацією, що, однак, не можна зрозуміти буквально. Справа в тому, що самі зовнішні обставини ситуації можуть у момент мовлення не бути наявними, проте вони є у свідомості комунікантів і обов'язково включені в неї. Що ж це за обставини? Це можуть бути якісь минулі події, відомі лише співрозмовникам, їхні переживання, життєвий досвід, спільні відомості тощо. Класичним прикладом ситуативності є репліка "Іде!", яка у школі може означати, що йде учитель і учням слід негайно заходити до класу й сідати на свої місця, а на трамвайній зупинці - появу довго очікуваного транспорту і т.п. Слід зазначити, що у процесі навчання нас цікавлять не будь-які ситуації дійсності, а лише такі, що спонукають до мовлення. Такі ситуації називають мовленнєвими або комунікативними. Вони завжди містять у собі стимул до мовлення.

Уявімо, що у вас спрага. Якщо ви прийшли додому, то звичайно підете на кухню й вип'єте води (соку, чаю тощо). Але коли ви прийшли в гості, то потреба випити води стане стимулом до мовлення, в даному разі - прохання до господарів дому: "Чи не дасте мені склянку води? У мене страшна спрага". Реакція співрозмовника буде як вербальною ("Будь ласка ", "З задоволенням"), так і невербальною: він/вона наллє вам склянку води або пригостить чашкою

чаю. З вашого боку буде висловлена вдячність.

У реальному процесі спілкування комунікативні ситуації виникають, як правило, самі собою. Це так звані природні ситуації. Чи можна їх використовувати у процесі навчання іноземної мови? Безсумнівно, можна, але їх кількість, на жаль, надзвичайно обмежена. Наприклад, у школі напередодні уроку іноземної мови відбулися спортивні змагання - їх результати не лише можна, але й слід обговорити на уроці, якщо учні вже володіють відповідним мовним і мовленнєвим матеріалом; учень спізнився на урок - в цій ситуації має відбутися коротка розмова між учителем та учнем, до того ж виучуваною мовою. Перелік можна продовжити, але це не збільшить кількість природних ситуацій на уроці. Тому автори підручників і вчителі спеціально створюють комунікативні ситуації, моделюючи природні комунікативні ситуації. Спеціально створені (або штучні) комунікативні ситуації потребують певної деталізації зовнішніх обставин і умов, в яких має місце діалогічне спілкування, наявності вербального стимулу, визначення ролей, в яких комуніканти виступатимуть, стосунків між ними тощо. Питання ситуативності мовлення і створення навчальних комунікативних ситуацій займалося багато вчених (Е.П.Шубін, И.М.Берман, В.Л.Скалкін та багато інших). Проте ніхто доступніше за В.О.Артемова не сформулював компонентний склад навчальної комунікативної ситуації, аналізуючи комунікативні ознаки мовленнєвих вчинків: "... для сценічної актуалізації мовленнєвого вчинку важливо враховувати: хто, кому, що, навіщо, в яких обставинах і з яким відношенням повідомляє (наказує, пропонує і т.п.).

Останнім часом помітно зростає інтерес до навчальних відеофільмів як ефективного засобу навчання іноземної мови.

Специфіка відео полягає в тому, що воно дає можливість поєднати зорові та звукові образи в типових обставинах, запропонувати учням мовленнєву ситуацію, в якій вони за допомогою викладача можуть опинитися у ролі активних учасників комунікації.

Ефективність цього засобу навчання іноземної мови сприяють також технічні можливості відео, які дозволяють зупиняти та повторювати дію. Не слід, однак, забувати, що учні звикли до пасивного перегляду телепрограм. Тому

при всіх можливостях відео центральною фігурою на занятті залишається викладач, який повинен організувати активне сприйняття фільму та наступну комунікативну діяльність учнів.

При підготовці заняття з використанням відео вчителеві слід уважно переглянути фрагмент та відібрати певний лексико-граматичний матеріал, який підлягає засвоєнню, а також розробити завдання для мовної і мовленнєвої практики учнів.

В залежності від характеру відео матеріалу та навчальної мети визначається певна послідовність навчальних дій, а також специфічні для відео прийоми роботи. Найбільш типовим для сучасної методики навчання іноземної мови з використанням відео слід вважати трьох етапний розподіл навчальних дій.

Перший етап (розуміння) передбачає загальне ознайомлення з відеофрагментом та виконанням вправ, спрямованих на розуміння послідовності дій та причинно-наслідкових зв'язків.

Для того, щоб підготувати учнів до активного сприйняття відео фрагмента, доцільно запропонувати декілька завдань щодо місця дії та дійових осіб. Слід також запропонувати учням завдання, що спрямовують їх увагу на розуміння основного змісту фільму: визначити правильні та помилкові твердження, логічну послідовність основних подій, що значно полегшують розуміння відеоматеріалу. Ці завдання можуть бути записані на дошці або роздані до перегляду відео фрагмента. Після перегляду фрагмента вчитель перевіряє виконання вказаних завдань.

Другий етап (мовна практика) передбачає паузовий (за допомогою стоп-кадру) перегляд відеофрагмента з метою привернення уваги до відібраних мовних одиниць, вживання яких коментується вчителем та закріплюється у процесі виконання комунікативних вправ. Тут у пригоді стануть запитання типу: "Що б ви сказали, якби... ?", коли учням пропонується вжити певний лексико-граматичний матеріал у нових ситуаціях.

Після виконання вправ необхідно записати мовні явища, що підлягають закріпленню, на дошці та в зошитах для подальшого опрацювання вдома та на наступних уроках.

На *третьому етапі* (мовленнєва практика) основним завданням є стимулювання активної комунікативної діяльності учнів на основі ситуації відео фрагмента з використанням опрацьованого мовного матеріалу.

Перед третім переглядом відео фрагмента пропонується завдання простежити різні аспекти поведінки дійових осіб, соціально-культурні особливості ситуацій у порівнянні з аналогічними ситуаціями в нашій країні. Після перегляду фрагменту проводиться обговорення цих моментів. Розвитку усномовленнєвих умінь учнів сприяють такі ефективні види роботи як драматизація та рольова гра. Якщо драматизація передбачає творче відтворення змісту відео фрагмента, то рольова гра стимулює студентів до висловлювання у подібних ситуаціях.

Робота з відео матеріалом сприяє в основному розвитку навичок та вмінь аудіювання та говоріння. Слід також використати завдання, що допоможуть розвивати уміння письма. Можна запропонувати написати резюме змісту відео фрагмента, які читаються вголос. Визначається кращий варіант. Традиційним є написання домашнього твору на основі переглянутого відеофрагмента.

Представимо викладання у схемі. **Схема роботи з фрагментом відеофільму іноземною мовою**

/ етап (розуміння)

1. Пред'явлення ситуації та завдань, які стимулюють учнів до активного перегляду відео фрагмента.

Зразки завдань:

- а) Відповісти на запитання: "Хто...? Де...? Чому...?";
- б) Визначити правильні та помилкові твердження;
- в) Визначити логічну послідовність основних подій.

2. Перший перегляд відеофрагмента.

3. Перевірка виконання завдань.

// етап (мовна практика)

1. Другий (пазовий) перегляд відео фрагменту.

2. Коментар та фонетичне опрацювання (в паузах) відібраних мовних одиниць.

3. Виконання вправ для відібраних мовних одиниць у нових ситуаціях типу "Що б ви сказали, якби...?".

III етап (мовленнєва практика)

1. Завдання, що стимулюють активну комунікативну діяльність студентів.
2. Третій перегляд відеофрагмента.
3. Обговорення поведінки дійових осіб та порівняння соціально-культурних особливостей.
4. Драматизація відеофрагмента.
5. Рольова гра.
6. Написання резюме.
7. Написання домашнього твору.

Послідовність навчальних дій може бути змінена відповідно до частоти проведення відео занять, характеру відеоматеріалу та рівня сформованості мовленнєвих навичок та вмінь учнів.

Читання іноземною мовою як один із видів мовленнєвої діяльності є важливою метою навчання у програмах навчальних закладів різних типів. Крім того воно служить найважливішим засобом комунікації в сучасному суспільстві, цінність якого чітко й переконливо виступає в умовах відсутності відповідного іншомовного середовища. Зріле читання як уміння може ефективно функціонувати лише за умови сформованості адекватних навичок техніки читання.

Навчальна робота з розвитку навичок техніки читання англійською мовою розпочинається у 5 класі і включає вправи, спрямовані на запам'ятовування конфігурацій букв та їх звукові співвідношеності; читання вголос ізольованих слів, організованих за певною графічною ознакою (з голосною у закритому складі або з голосною у відкритому складі, читання буквосполучень голосних чи приголосних).

Як свідчить практика, на початковому етапі у процесі формування навичок техніки читання англійською мовою неминуче виникає безліч помилок в озвучуванні як окремих літер, так і цілих слів. Головною причиною є

недостатня кількість тренувальних вправ, скорочення часу для читання на уроках, відсутність відповідних засобів наочності: карток розрізної азбуки, карток із словами, буквосполученнями, майже повне вилучення письмових вправ на закріплення графічного образу слова: коротеньких диктантів, вправ загального характеру (хто швидше складе слово з літер розрізної азбуки; хто правильно і якнайшвидше складе або напише англійське слово, вимовлене вчителем рідною мовою; хто швидше складе ряд слів з тією чи іншою літерою тощо).

Виконання подібних вправ з техніки читання корисне й ефективне: учні з великим задоволенням займаються таким видом вправляння. Воно дає можливість швидше перейти до читання речень та текстів, побудованих на вивченому матеріалі, а пізніше й до складніших текстів. Серед величезної кількості вправ, метою яких є формування та удосконалення навичок техніки читання, можна назвати також створення ігрових ситуацій. У шкільній практиці все частіше й частіше почали використовуватись ігри, спрямовані на формування усномовленнєвих умінь. Проте ігрові ситуації можна і дуже корисно виконувати також на етапі оволодіння технікою читання. Ці вправи можуть носити індивідуальний чи командний характер, з використанням спеціально підготовленої наочності або без неї.

В умовно-комунікативних вправах передбачаються мовленнєві дії учнів у ситуативних умовах. Основні визначальні якості даного типу вправ - наявність мовленнєвого завдання (з'ясувати щось, дати комусь пораду, висловити захоплення і т.п.) і ситуативності. Якщо одна з цих двох ознак відсутня, вправу не можна віднести до умовно-комунікативних.

В некомунікативних вправах учні виконують дії з мовним матеріалом поза ситуацією мовлення, зосереджуючи увагу лише на формі.

Наведемо приклади завдань до не комунікативних, умовно-комунікативних та комунікативних вправ.

1. Напишіть по одному запитанню до кожного речення, починаючи їх словами, що подані в дужках.

(В учня немає ніякого мовленнєвого завдання: він, ставить запитання до вже відомої інформації, вся його увага зосереджена на формі - порядку слів у питальному реченні, вживанні допоміжного дієслова в разі потреби; ситуація мовлення відсутня. Висновок: вправа не комунікативна).

2. а) Прочитай записку, яку написали тобі батьки (прохання полити квіти, вимити посуд тощо).

б) Батьки повернулися додому. Скажи їм, що ти виконав те, про що вони тебе просили.

(Учень одержує два мовленнєвих завдання - спочатку прочитати записку і зрозуміти її, а потім доповісти батькам про виконання їх прохання. Увага учня розподіляється між змістом і формою. Створено ситуацію мовлення, але всі речення, що говорить учень, побудовані за однаковим зразком, вправа має тренувальний характер. Висновок: вправа умовно-комунікативна).

3. Сьогодні у нас гості з англomовних країн. Познайомтеся один з одним. Розпитайте, з якої саме країни приїхав гість, з якого міста, якої він/вона національності та ким він/вона збирається стати в майбутньому.

(Створена вчителем ситуація моделює реальну ситуацію зустрічі із зарубіжними школярами, що мотивує використання іноземної мови з метою спілкування. Обидва мають завдання дізнаватися якомога більше один про одного. Продукт мовлення - діалог-розпитування. Висновок: вправа комунікативна).

Умовно-комунікативні вправи використовуються для автоматизації дій учнів з новими лексичними одиницями активного словника. У цих вправах учень сприймає зразок мовлення і виконує з ним певні дії (в усній або письмовій формі) згідно створеної учителем ситуації мовлення, виконуючи такі види вправ:

- імітація зразка мовлення;
- лаконічні відповіді на альтернативні запитання;
- підстановка у зразок мовлення;
- завершення зразку мовлення;
- розширення зразку мовлення;
- відповіді на інші типи запитань;
- самостійні вживання лексичної одиниці у фразі/реченні;
- об'єднання зразка мовлення у понад фразові єдності - діалогічну та

монологічну.

Приклади умовно-комунікативних вправ для автоматизації дій учнів з лексичними одиницями активного словника: 1) Answer my questions. Give laconic answers. T: Is "Katheryna" by Shevchenko a story or a poem? Ps: A poem. T: Is "Hamlet"

by Shakespeare a play or a novel? Etc.

2) Correct me if I'm not right.

T: "Cinderella" is a short story.

Pi: You are not right. "Cinderella" is a fairytale. CI: "Cinderella" is a fairytale. Etc.

3) Complete my statements.

T: "Robinson Crusoe" by D.Defoe is ...

Pi: "Robinson Crusoe" by D.Defoe is an adventure story.

CI: "Robinson Crusoe" by D.Defoe is an adventure story. Etc.

4) Answer my questions.

T: What's your favourite poem?

Pj: The poem "My Heart's in the Highlands" by R.Burns. Etc.

5) Yell the class about your favourite novel, poem, play, etc.

T: My favourite play is "The Importance of Being Earnest" by Oscar Wilde. Pi: My favourite story is "Taras Bulba" by Gogol. Etc.

Існують різні підходи до навчання діалогічного мовлення, з яких можна виділити два основних. Відповідно до першого - "зверху вниз" -навчання діалогічного мовлення розпочинається зі слухання діалогу-зразка з його наступним варіюванням, а згодом і створенням власних діалогів в аналогічних ситуаціях спілкування. Другий - "знизу верх" - передбачає шлях від засвоєння спочатку елементів діалогу до самостійної побудови діалогу на основі запропонованої навчальної комунікативної ситуації, що не виключає прослуховування діалогів-зразків.

До системи вправ для навчання діалогічного мовлення включаються 4 групи вправ:

/ група - вправи для навчання "реплікування"

Ситуація 1.

Учитель: Я театрал і цікавлюся різними театральними жанрами і різними напрямками у музиці. Я скажу, чим саме я цікавлюся. Скажіть, що ви цікавитесь тими самими жанрами, що й я.

T: I'm interested in opera and ballet.

Pi: I'm interested in opera and ballet too.

Ситуація 2.

Учитель: Ми продовжуємо розмову про наші театральні смаки. Але зараз вони можуть різнитися: мені подобається один жанр, а вам - інший.

T: I'm interested in tragedy.

P₂: And I'm interested in musical comedy.

II група - вправи на засвоєння діалогічної єдності різних видів.

Ситуація 1.

Учитель: До нашої школи приїхали гості - ваші ровесники з Великобританії. Ви хочете скласти для них культурну програму. Скажіть своєму іноземному гостю, чим цікавитесь, а він/вона повідомить про свої уподобання.

P₁: I'm interested in variety show.

P₂ (a foreign guest): I'm interested in variety show too/ або: And I'm interested in folk music.

Ситуація 2.

Учитель: Якщо ваші смаки співпадають, запропонуйте разом піти до відповідного театру.

P₁: If you are interested in variety show, let's go to the variety theatre together.

P₂: With pleasure! / Great!

III група - вправи на створення мікро діалогів.

Ситуація 1.

Учитель: Запросіть свого іноземного гостя піти до театру у вихідний день. Скажіть йому/їй про свої уподобання, з'ясуйте, чим цікавиться ваш гість. Домовтеся, куди конкретно ви підете. Скористайтесь схемою діалогу.

Структурно-мовленнєва схема:

P₁: I sorry..., let's go somewhere on ... I'm interested in ... What about you?

P₂ (foreign guest): I'm interested in ..., too.

P₁: Then let's goto ...

P₂: What's on at the ... on ...?

P_j: Let me see, ... by He/she is a ...

P₂: All right. Thank you for the invitation.

IV група — вправи на створення діалогів різних функціональних типів.

Ситуація 1.

Учитель:

{першому партнеру): Ви - представник туристичної фірми з США в Україні. Ви розмовляєте з працівником міжнародної молодіжної фірми "Супутник". Удвох ви маєте скласти культурну програму для туристів з вашої країни на час їх перебування в Києві.

{другому партнеру): Ви - працівник "Супутника". З'ясуйте у представника зарубіжної туристичної фірми смаки туристів, порекомендуйте театри / концертні зали, які вони можуть відвідати у Києві. Поцікавтеся, чи володіють вони українською / російською мовами, бо від цього теж залежатиме вибір спектаклю / концерту. Ситуація 2

Учитель: У нашій школі гості. Це англійські школярі. Ми присутні на зборах нашого дискусійного клубу. Обговорюється питання: "Як краще проводити вихідні дні?". Звичайно, у всіх вас є своя точка зору. Висловіть її. Намагайтеся переконати інших у своїй правоті.

Очікування висловлювання учнів: груповий діалог - дискусія.

Ситуація 3.

Учитель: У Києві відбувається міжнародний конгрес юних архітекторів.

Завдання першому партнеру: З'ясуйте, які визначні місця хочуть побачити ваші нові друзі - юні архітектори із США. Порадьте їм, як туди дістатися. Нагадайте про правила руху в Україні.

Завдання другому партнеру: Ви - юний архітектор з США. Скажіть, які визначні місця Києва ви хочете побачити. З'ясуйте, як туди дістатися. Доведіть, що ви знаєте правила руху в Україні.

Очікуване висловлювання учнів: діалог-розпитування з елементами пояснення.

Ситуативний підхід використовується у навчанні інтонації. Метою навчання інтонації є формування:

- 1) рецептивних ритміко-інтонаційних навичок або інтонаційного слуху в аудіюванні;
- 2) продуктивних ритміко-інтонаційних навичок (в говорінні та при читанні уголос).

На відміну від слухо-вимовних (артикуляційних) навичок, які є мовленнєвомоторними, інтонаційні навички - це мовленнєві навички: мовлення є

ситуативним за своєю природою, тому й наша інтонація завжди залежить від мовленнєвої ситуації: з ким Ми розмовляємо, де ми знаходимось, який комунікативний намір ми хочемо здійснити за допомогою інтонації. Насамперед це стосується таких компонентів інтонації як логічний наголос і мелодія. Обидва компоненти можуть змінити зміст висловлювання. Так, якщо у реченні "Єва - моя племінниця" логічний наголос падає на останнє слово, то співрозмовника цікавить, хто така Єва; якщо на друге - чия племінниця Єва, на перше - хто є племінницею. Наприклад:

1) Eve is my Dniece. 2) Eve is Опту niece. 3) DEve is my niece.

Види вправ:

1. Послухайте розпорядження, які батьки дають своїм дітям. Підніміть руку (сигнальну картку), коли ви почуєте, що розпорядження зроблене у формі прохання. (Або порахуйте, скільки разів батьки звернулися до дітей з проханням). Не забудьте, що прохання передається висхідним тоном.

1) Wash up, Dplease. 2) Feed the cat and the □ dog, please. 3) Sweet the Dfloor, please. Etc.

2. Попросіть товариша зробити те, про що я прошу вас.

Наприклад:

T: Give me the Dbook.

P (звертаючись до товариша): Give me the Dbook, please.

3. Послухайте накази і передайте їх товаришеві як прохання.

Наприклад:

T: Open the CJdoor.

P: Open the Ddoor.

Наведемо кілька прикладів створення ігрових ситуацій для розвитку навичок техніки читання англійською мовою.

Приклад 1.

Учні діляться на 2 команди. Вчитель роздає кожному учневі класу набір карток зі словами, що вже вивчалися (до 10 штук). Потім послідовно показує по одному слову на картках (час пред'явлення - 1 сек.). Після кожного пред'явлення слова вчителем учні повинні швидко знайти у себе на парті картку з відповідним словом і підняти її. Хто швидше це робить, той набирає очки. Ця команда виграє.

Приклад 2.

Та ж сама гра, але учень повинен при цьому правильно озвучити слово.

Приклад 3.

Роздати командам картки зі словами, що означають речі, які можна купити в різних магазинах (овочі, фрукти, продукти, одяг тощо). Команди повинні відсортувати речі по магазинах. Хто це швидше виконає, той виграє.

Приклад 4.

Учні за руки утворюють коло. Перед кожним покласти картку лицем вниз (кожного разу іншу). У колі лежить палиця (дзига з наклеєними стрілками). Розкрутити палицю, і коли вона зупиниться, 2 учні (навпроти кінців палиці) піднімають свої картки і читають слова. Хто швидше і без помилок прочитає слово, той набирає очки (інший варіант - з перекладом українською мовою).

Приклад 5.

Учні утворюють 2 команди. У вчителя в руках коробка з картками слів. Вчитель вимовляє яке-небудь слово, і члени команди по черзі вибирають в коробці та прочитують відповідне слово. Якщо одна команда помиляється - надається право вибору іншій команді.

Приклад 6.

На дошці чи плакаті написати ряд речень, наприклад:

It is in the sky.

It is in the garden.

It is in the water.

It is in the room.

It is in the stnt.

We put it in our letters, тощо.

Учням роздаються картки з окремими словами (sun, boat, tru, table, stamp). Вони повинні приколоти картки поряд з відповідними реченнями. Хто швидше впорається, той виграє. Цю гру можна виконувати командами. Тоді вчитель готує 2 плакати з реченнями.

Формування навичок мовленнєвої культури у процесі вивчення англійської мови є одним із актуальних завдань методики навчання англійської мови. Виразне мовлення передбачає використання не тільки лексичних та граматичних засобів

мови, але й правильну організацію мовлення у фонетично-інтонаційному відношенні, що забезпечується тренуванням та практикою в різноманітних ситуативно-комунікативних актах спілкування у класній і позакласній роботі.

Одним із типових недоліків мовлення школярів, що вивчають англійську мову, є невміння використовувати звукові засоби мови для передачі комунікативного змісту висловлювання. Це пояснюється недостатнім урахуванням функціонально-смислової ролі звукових засобів для оволодіння усним мовленням та читанням уголос у навчальному процесі.

Римування та вірші на уроці можуть використовуватись з різною метою: фонетичної зарядки та опрацювання окремих звуків, для опанування англійської інтонації, під час першого представлення теми, під час проведення ігор, фізкультхвилинок, при вивченні граматичного матеріалу тощо.

Розглянемо деякі види вправ з використанням віршів та римування.

I. Фонетична зарядка та опрацювання окремих звуків.

Учитель читає вірш або римівку з опорою на вербальну зорову наочність, перекладає, показує транскрипційний знак. Учні вимовляють звук, потім учні по черзі знаходять його у тексті вірша і називають слова з цим звуком.

Варіанти:

а) один учень читає вірш/римівку, інший перекладає;

б) вчитель показує транскрипційний знак, учні по черзі називають слова з цим звуком, але без опори на текст вірша;

в) фонетична зарядка та опрацювання окремих звуків можуть бути організовані як змагання. Наприклад, хто краще пам'ятає слова з вірша/рисівки, в яких є поданий звук;

г) використання транскрипційних знаків за аналогією з лексичними картками миттєвого пред'явлення.

II. Опанування англійської інтонації.

1. Учитель читає вірш/римівку з опорою на вербальну зорову наочність, здійснює інтонування віршованого тексту, тобто позначає наголошені склади, паузи, низхідний чи висхідний тон. Далі має місце відтворення (імітація) інтонації віршованого тексту окремими учнями, а також у хоровому режимі за вчителем або у звукозапису.

Варіанти:

а) в ролі вчителя виступає один з найбільш підготовлених учнів;

б) гра "The Conductor". Відтворення інтонації учнями відбувається одночасно з показом інтонаційної схеми рукою;

2. Гра "The Conductor of the Orchtstra".

Рухаючи руками, як диригент, плескаючи в долоні, легко стукаючи рукою або олівцем, вчитель відтворює наголошені і ненаголошені склади, інтонацію, а учні намагаються відгадати цей вірш/римівку.

Варіанти:

а) "диригентом оркестру" виступає один з учнів;

б) ця гра може бути використана для проведення змагання між командами.

III. Міні-інсценівки та рольові ігри.

1. Minidrama.

Як на уроці, так і в позакласній роботі віршовані тексти - це цікавий і нескладний матеріал для міні-інсценізацій з будь-яких тем. Такими є, наприклад, вірші "Going to the shop", "Where are You Going to?", "The Cat and the Mouse" та ін.

2. Role-Playing.

Учитель читає вірш, наприклад, "How do you do?" і розіграє в ролях за допомогою ляльки міні діалог з теми "Знайомство":

"How do you do Hatty?"

"How do you do?"

"I hope you are very well, Hatty"

"I hope you are too".

Потім цей вірш використовується для побудови власних міні діалогів у режимах вчитель-учень та учень-учень.

Для навчання англійської мови дуже важливо брати до уваги структуру мовної діяльності і її змісту. Це означає, що в навчанні усному спілкуванню важливо перш за все створити мотив, тобто поставити учня в таку ситуацію, щоб у нього виникла необхідність, потреба, бажання долучитися до спілкування на англійській мові. А для цього треба, щоб була мета: щось дізнатися, повідомити, когось спонукати до дій і т.п.

Іншими словами, організовуючи навчання усному мовленню, слід

потурбуватися, щоб для учнів воно було вмотивоване. Для досягнення комунікативної мети необхідні засоби у вигляді слів, словосполучень, граматичних конструкцій, які допоможуть її реалізувати.

Важливим компонентом змісту мовленнєвої діяльності є умови, в яких вона протікає. Для цього вчителю варто створювати ситуації, які б стимулювали спілкування.

Навчальна ситуація дозволяє, по-перше, при ознайомленні з новим мовним матеріалом продемонструвати де, коли, для чого можна використовувати навчальний матеріал. По-друге, навчально-мовна ситуація при вправленні дозволяє забезпечити участь кожного учня в слуханні і використанні опрацьованого матеріалу у висловлюванні при виконанні вправ у парах. Навчальна ситуація повинна викликати в учнів певні емоції. А це можливо лише тоді, коли ситуація цілком зрозуміла дітям і вчитель пропонує її цікаво, захоплено.

Навчальна ситуація повинна зацікавлювати учнів, викликати у них бажання брати участь у спілкуванні, готовність брати в ньому участь.

Важливе місце серед різноманітних ситуацій займають ігрові. Як і у будь-якій колективній грі, при її проведенні дуже важливими є взаємовідносини між учнями та учителем, у класі взагалі. Велике значення має присутність на уроці духу змагання, який виникає при сприйманні і відтворенні іншомовного висловлювання: хто швидше зрозуміє, правильно відповість на запитання.

У системі навчання іноземної мови ситуативний підхід є одним з найважливіших. Його використання дозволяє викликати в учнів інтерес до спілкування і навчання іноземної мови в цілому.

4. С. В. Тарасюк. Мова – культура мовлення.

Світ починався зі слова, і Україна починалася зі слова. Слово, як плуг, орало правічний переліг життя, із чорноземної скиби його виростили поети, і в кожного на устах в час неолі і радості була своя, але одна молитва - Україна.

Слово, як собор, і в його святості палахкотять, як свічки, праведні душі поетів, і з блакитного купола благословляє нас небо...

Рідна мова
Мова Лесі та Франка
Мово українська!
Рідна, мила ти така
Мова материнська.
І Шевченко дбав про тебе,
І Нечуй, і Мирний.
Скільки закликів до тебе
Шле синочок вірний
Ти яснієш з дня у день,
Молодієш, мово.
Молоді з колін тебе
Підіймають знову.
Скільки тернів ти пройшла -
Мово українська!
Та дорогу ти знайшла -
Не боролась більше.
Піднімають і підносять
До вершин великих.
Щоб письменників і вчених
Знали знаменитих.

С В. Тарасюк

Мова та її функції

Українська мова - це мова корінного населення України, це єдина державна мова всіх громадян нашої країни. Мова - це живе явище, функціонує тільки в мовленні - усному чи писемному, зовнішньому чи внутрішньому. Щоб зрозуміти це, розглянемо таблиці:

◆ Виразно прочитайте текст і дайте відповіді на запитання після нього.

Багато є таємниць у світі, і одна з найбільших з-поміж них - мова. Здається, ми знаємо якесь слово, ніби розуміємо його. Проте все, що закладено в нього впродовж віків, нерідко не можемо повною мірою видобути. Потрібно докласти чимало зусиль, щоб заховане у слові постало перед нами у всій красі, глибині, неповторності.

З раннього дитинства і до глибокої старості людина невіддільно пов'язана з мовою. Це єдине знаряддя, що робить людину нездоланною в пошуках істини.

(За І. Вихованцем).

- Чому автор називає мову найбільшою таємницею?
- Які функції вона виконує в суспільстві?
- Як саме людина пов'язана з мовою?
- Чи справді «кожен день дає нам урок пізнання»?

Прокоментуйте вислів І. Вихованця.

— Прочитайте чудові вислови про мову. Які почуття вони у вас викликають?

- 1. Хто не знає, хай людей питає. 2. Без слова не буває діла. 3. Добре тому жити, хто вміє добре говорити (Нар. творч.) 4. Мова - втілення думки (М. Рильський) 5. Кожному народу належить удосконалювати знаряддя своєї думки - мову (М. Коцюбинський) 6. Через мову щиро і правдиво одкривається нам білий світ (Д. Білоус) 7.1 на землі немає більших втіх, що єднає нас усіх (О. Довгий)

— Прочитайте тексти (уривки з творів художньої літератури).

- Визначте, які функції мови у них можна виділити.

Із сіней вийшов білоголовий хлопець. Лице в нього засмагле, темне, а очі голубі — та ясні, мов шматочки ранішнього неба. Хлопець без шапки і босий. На ному чорна ... сорочка, латані полотняні штани (С. Васильченко).

— Чи була вона якась особливо гарна? Ні, зовсім ні.

Просте кругле обличчя мало блідуватий колір. Марія часто хворіла, іноді головний біль годинами не давав не тільки працювати, а й розмовляти. Хіба що струнка постать була непогана. Хіба що тугі русьві коси, які закладала віночком на голові. Та ще очі. Вони були великі, ясні, блакитно-сірі (О. Іваненко).

Мотря лазила по горищі та збирала по гніздах яйця. Сполохані сліпі кури кидались по горищі, падали в сіни на світ.

Ой Боже мій! Це не Мотря, а бендерська чума. Вона мене зі світу зжене!-говорила Кайдашиха. - Ще хату підпалить лампою. Покарав мене тобою Господь, та вже не знаю, за що!

Мабуть, за вашу добрість, - обізвалась Мотря з горища й спустила з горища на щабель здорову ногу з товстою литкою

(І. Нечуй-Левицький)

Виразно прочитайте вірш. Як треба ставитися до мови? Яку відповідь дає на це запитання поет?

Як нема без зірок небозводу,

Як блакиті без неба нема.

Так і мови нема без народу,

І народу без мови нема.

Для народу свого велика

Кожна з мов, як творіння вінець,

Люд без мови - то глина безлика,

Без'язика отара овець.

В. Забаштанський

◆ Про довжте речення:

Через мову людина...

Завдяки пізнавальній функції мови ми... Емоційна функція надає мовленню...

Комунікативна функція допомагає нам...

◆*Теоретичні питання:*

- Що означають поняття «мова» і «мовлення»? Чим вони відрізняються?

- У чому полягають відмінності між усним і писемним мовленням?

- Як, на вашу думку, стилі мовлення пов'язані з культурою мовлення?
- Яку роль відіграє мова в житті суспільства?

Мова - культура мовлення

Вона - людська совість, душевна окраса

І ніжність, сповита в сіянні яснім.

В ній Лесині мрії і голос Тараса,

В ній скарби віків, що належать усім.

В. Вихрущ Жодне суспільство не може існувати без мови. Спілкування - найважливіша функція мови. Мова характеризується єдністю, взаємозв'язком і взаємозалежністю всіх одиниць, що входять до її складу.

◆ Розкажіть про знання мови й мовлення за таблицею, звертаючи увагу на вислови після неї.
Слово - одне із наймогутніших комунікативних знарядь людини.

-Мова - це засіб спілкування.

-Речення - основна одиниця спілкування.

-Спілкування - це обмін інформацією, передача певної інформації однією людиною іншій.

-Мовлення - це сукупність мовленнєвих дій, кожна з яких має власну мету.

-Зв'язне мовлення - це висловлювання, що пов'язане однією темою, основною думкою та структурою тексту.

-Культура мовлення - це володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях, в усній та писемній формі мовлення.

◆ Чи звертали ви коли-небудь увагу на те, як розмовляють люди? Деякі вміють

захопитися розмовою, з іншими нецікаво спілкуватися. Чому ж це так? Річ у тім,

що хтось майстерно вміє володіти словом, а хтось - ні. Гарне мовлення повинно

бути правильним, точним, логічним, доречним, багатим і виразним.

Античний мислитель Сократ казав: «Заговори, щоб я тебе побачив...»

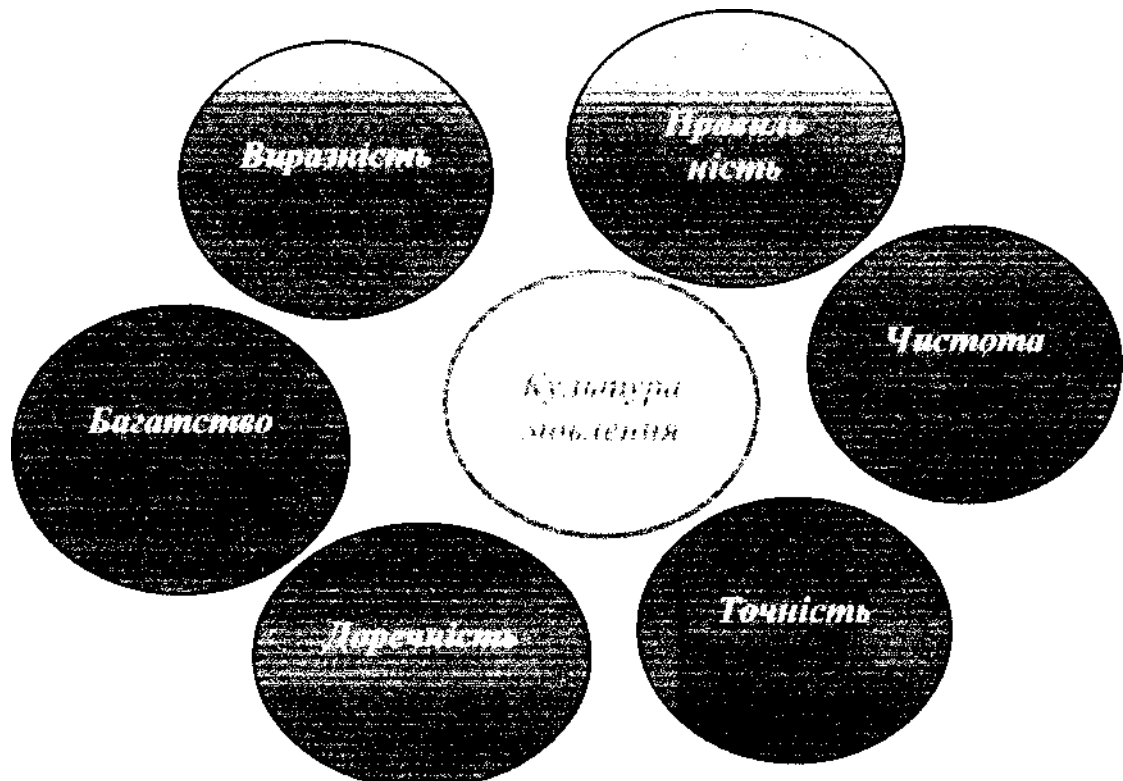
Як ви розумієте ці слова? Висловіть свої думку, дотримуючись норм культури мовлення.

Правильне мовлення повинно відповідати нормам літературної мови: орфоепічним, граматичним, лексичним... Щоб подолати мовні стереотипи, розгляньте таблицю 4 і намагайтеся дотримуватись цих норм.

♦ Щоб культура мовлення забезпечувала високий рівень мовного спілкування, а саме спілкування приносило задоволення, треба знати такі «золоті» правила і дотримуватись їх.

- Будьте завжди чемні, ввічливі і доброзичливі у спілкуванні і поведінці!
- Не хваліться даремно, нехай вас інші похвалять!
- Умійте слухати і не перебивайте інших!

Основними комунікативними ознаками культури мовлення є:



♦ Щоб говорити правильно, потрібно в першу чергу добре знати структуру мови.

♦ Точність досягається знанням мовної системи на всіх її рівнях.

♦ Логічність тісно пов'язана з точністю і передбачає логічне, послідовне висловлення тієї чи іншої думки.

♦ Чисте мовлення - це таке мовлення, де немає нелітературних елементів.

◆ Джерелами багатства та різноманітності мовлення є лексичні, орфографічні, словотворчі, граматичні, стилістичні ресурси, що склалися мовною практикою всіх попередніх поколінь.

◆ Доречність мовлення - це добір, організація мовних засобів, що роблять спілкування відповідним меті, умовам^ситуації спілкування.

◆ Виразність мовлення є невід'ємною складовою культури мовлення. Виразність мовлення досягається за допомогою тропів і стилістичних фігур.

Цікавий матеріал для допитливих

Вертайсь, рідна мово, у серце народу, у душу України... 9 - листопада - День української писемності та мови

НЕСТОР

р. н. невід. – після 1113



Свято встановлено 6 листопада 1997 року, коли Президент України Леонід Кучма на підтримку ініціативи громадських організацій видав Указ "Про День української писемності та мови". В Указі зазначено: "День української писемності та мови святкувати щорічно 9 листопада в день вшанування пам'яті Преподобного Нестора Літописця".

◆ Прочитайте мудрі вислови Нестора Літописця. Поясніть значення виділених слів.

-Любов страху не має.

- Ті, що шукають премудрість, - знайдуть.

- Коли Земля їм - мати, то отець їм - небо.

- Книги подібні рікам, що тамують спрагу цілого світу, - це джерело мудрості.

- Книги - бездонна глибина, ми ними в печалі втішаємося, вони - узда для тіла і душі.

- З книжних слів набираємося мудрості й стриманості.
- Той, хто читає книги, бесідує з Богом або святими мужами.
- Людина, покуштувавши спочатку солодощів, потім не захоче гіркого приймати.

- Від гріховного кореня поганий плід буває.

♦ Прочитайте уривки поетичних рядків про мову поетів нашого краю.
Спробуйте створити власні прозові чи поетичні твори про мову.

Скажи, Славуте-горлице, мені
Як передать твою красу у слові?
Нести як можеш день при дні
Магічну силу ніжної любові?

(Із поезії В. Тернового «Скажи, Славуте-горлице, мені»)

Наша мова - скарб найдорожчий,
Що в ціні не впаде ніколи,
Ні за які не купиш гроші
Скарб отой - символ сили і волі.

(Із поезії Н. Пасічник «ГІМН рідній мові»)

Мої вірші, неначе птахи,
Пошматовані буревіями,
Від безвиході, а чи від жаху
До ніг впали твоїх з надіями -
І завмерли крила

(Із поезії Віри Мальчук «Мої вірші, неначе птахи»)

Народ втрачає мову не раптово -
Він власну гідність губить перед тим.
Тоді - зринають руки гарячково
Над мертвою святинею й над ним.

(Із поезії М. Федунця «З історії відомо...»)

> Пригадайте з уроків історії нашої країни, як розвивалася українська мова, якою була її доля. Чому що саме із творчості Великого Кобзаря наша мова почала розвиватися на високому рівні? «Він був сином мужика і став володарем в царстві

духа, він був кріпаком, і став велетнем в царстві людської культури...» (Іван Франко)

Шевченкове слово Шевченкове слово - це поклик до бою, Шевченкове слово - наш вічний завіт. Цвіт наш український - то я із тобою -

Геній за нього плекав увесь вік. Він дивиться щиро: задумливий погляд -

Пече наші душі, гартує серця.

Шевченко - наш геній і вічний поборник.

Шевченко - це дух наш, не знає кінця.

Шевченкове слово пробуджує душу,

І мрії плекає, й дає щাপовіт.

Шевченкове слово народжує мову,

Для нас, для майбутнього, для поколінь.

С В. Тарасюк Складіть тези із творчості т. Г. Шевченко, висвітлюючи боротьбу поета за вільний розвиток поезії, творчості, української мови.

Обміркуйте відповіді на подані нижче запитання. Підготуйте диступ-обговорення на тему: «Для чого людині потрібна мова?»

- Розкажіть, якою ви бачите українську мову серед інших мов світу.

- Як і де виникла мова на Землі?

- Чим є мова для людини?

- Назвіть функції мови, які ви знаєте.

- Чи є, крім мови, інші засоби спілкування?

- Що таке слово? Що є спільного між словом і мовою?

- Що ви знаєте про норми української літературної вимови?

♦ Прочитайте і спишіть вірш А. Малишка. Над чим замислюється автор вірша? А як ви гадаєте, для чого людина живе у світі? Чи ставили ви таке запитання перед собою?

Не живе ледачий - де кипить робота,

Не кується слово -там, де твань болота,

Не ростуть з граніта - пагінці багаті,

Не вживеться зрада - там, де правда в хаті,

Не снується тиша - в серці молодому,

Не спадають сльози - з весняного грому,
Не бажає мати зла своїй дитині,
Не всихає річка, де трава в долині.
Розкопаю гору та посію рожу,
Для людського щастя - слово дам сторожу,
Пагінці зрощу я в щирому привіті.
А для чого ж, брате, існувати в світі?

А. Малишко

◆ Прочитайте. Виконайте подані після тексту завдання.

Нехтування рідної мови суттєво послаблює систему ціннісних орієнтирів, потреб та інтересів, емоцій та почуттів, механізмів розвитку людини.

У людини, яка не спілкується рідною мовою, зовсім втрачається або послаблюється національна свідомість і гідність, а також патріотизм.

Втрачаючи національну гідність, людина може позбавитися гідності особистої. У такої людини часто відсутні моральні дороговкази та моральні табу.

З газети «Освіта України»

- Як ви розумієте вислови «особиста гідність» і «національна гідність»?

- Що таке «ціннісний орієнтир» та «моральні табу»?

◆ Прочитайте чудові поетичні рядки Ліни Костенко. Задумайтесь над цими словами і запам'ятайте, що ти на Землі - людина!

Не треба думати мізерно.
Безсмертя є ще де - не - де.
Хтось перевіяний, як зерно,
У ґрунт поезії впаде.
Митцю не треба нагород,
Його судьба нагородила.
Коли в людини є народ,
Тоді вона уже людина.

Ліна Костенко

◆ Чи відомий вам крилатий вислів «*сім чудес світу*»? Назвіть відомі вам чудеса.
Якій історичній пам'ятці ви віддали б свій голос?

◆ Огляньте краєвиди нашого рідного міста. Чи можуть міські архітектурні пам'ятки носити горде звання «одне із чудес світу»?

За допомогою мови людина пізнає довкілля, здобуває знання про нього, дізнається про життя своїх попередників і сучасників, отже, мова - засіб пізнання світу.

Крім того, саме завдяки мові людина стає носієм національної культури: української, російської, німецької, англійської тощо.

Мова об'єднує людей у національну спільність. За допомогою мови людина пізнає культури інших народів.

Звичайно, спілкування, як жести, барабанний дріб, свист. Нині для спілкування використовують математичні символи, азбуку Морзе, дорожні знаки тощо. Проте все це - лише допоміжні засоби спілкування, вони не можуть зрівнятися зі звуковою мовою.

5. С. В. Гандзюк. Опис досвіду роботи

Наш сучасний світ все більше стає залежним від інформаційних технологій, так як вони все частіше використовуються в усіх сферах суспільного життя. Для мільйонів людей комп'ютер перетворився на звичний атрибут повсякденного життя, став незамінним помічником у навчанні, роботі й відпочинку. Він позбавив людину від монотонної праці, спростив пошук та отримання необхідної і своєчасної інформації, спілкування між людьми, прискорив прийняття рішень. Все це призвело до появи нового типу культури - інформаційної. І опановувати її люди починають з самого раннього дитинства. Тому використання інформаційних технологій у школі - об'єктивний природний процес.

Процес залучення вчителів до комп'ютера йшов довго, але в даний час всі зрозуміли: він справжній помічник для кожного вчителя. По-перше, комп'ютер дозволяє оптимізувати працю вчителя, дає можливість впорядковано зберігати величезну кількість матеріалу й готових розробок уроків. По-друге, маючи комп'ютер, учитель отримує необмежені можливості у виготовленні роздавальних друкованих матеріалів до кожного уроку з урахуванням цілей і завдань навчання та індивідуальних особливостей учнів. По-третє, комп'ютер дозволяє вести електронний журнал. Його дуже легко створити, використовуючи прикладну програму Microsoft Office - редактор таблиць Excel. По-четверте, комп'ютер дозволяє використовувати готові електронні програмні продукти: мультимедіа підручники, енциклопедії та довідники, галереї, тестові програми й тренажери для підготовки до ЗНО. По-п'яте, комп'ютер дозволяє творчому вчителю створювати свої освітні ресурси, тобто створювати власні презентації.

Закінчивши курси «Інтел. Навчання для майбутнього», я зацікавився можливістю використання нових інформаційних технологій на уроках історії. З того часу накопичений досвід допомагає мені активно використовувати комп'ютер на уроці, в ході підготовки до нього.

Робота з комп'ютером дала мені можливість систематизувати вже наявні методичні розробки, перевести їх у електронний формат. Тематичне планування

для всіх курсів історії, навчальні картки, схеми, варіанти тестування легко оновлюються, тиражуються при змінах у навчальних програмах, підручниках.

Удосконалюючи навички роботи з комп'ютером, у практику я включив програми складання тестів, презентацій, навчальних комп'ютерних програм; накопичено багато матеріалу.

У своїй педагогічній діяльності використовую комп'ютер на різних етапах уроку. Але, як показує досвід, на уроці історії доцільніше застосовувати його при сприйнятті й засвоєнні учнями навчального матеріалу, закріпленні отриманих знань і на уроці-контролю.

Мультимедійні презентації

Однією з причин використання нових інформаційних технологій в освітньому процесі є те, що викладачі змушені постійно вирішувати дилему - як "укласти" зростаючий обсяг навчального матеріалу в невелике число годин, яке має тенденцію до скорочення.

Комп'ютер реально стає сьогодні незамінним помічником вчителя та учня в опануванні інформаційними потоками, допомагає моделювати та ілюструвати процеси, явища, об'єкти та події. Більшість вчителів зазначають, що учні часто випереджають багатьох освітян в використанні комп'ютерів і телекомунікаційних технологій. Особливо важливим є те, що, сучасні комп'ютерні технології в поєднанні з новітніми освітніми технологіями стають ефективними для підготовки учнів з визначеним набором освітніх компетенцій, які мають підготувати молодь до майбутнього життя в сучасному інформаційному суспільстві.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми, я вважаю, є створення навчальних презентацій, які на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій є одним з найефективніших методів представлення та вивчення будь-якого матеріалу. Мультимедійні презентації дозволяють підійти до процесу навчання творчо, урізноманітнити способи подачі матеріалу, поєднувати різні організаційні форми проведення занять з метою отримання високого результату, при мінімальних витратах часу на навчання.

Підготовка презентацій - серйозний, творчий процес, кожен елемент якого має бути продуманий і осмислений з точки зору сприйняття учня. На підготовку однієї презентації до конкретного уроку з використанням засобів анімації, графіки, аудіозасобів, фрагментів тих же мультимедійних енциклопедій витрачається

близько 2-2,5 годин. Зате готова продукція дозволяє відмовитися від всіх інших видів наочності і максимально зосередити увагу викладача на ході уроку, так як управління програмою зводиться до простого натискання на ліву клавішу миші. Програма Power Point дає можливість використовувати на уроці карти, малюнки, портрети історичних діячів, відеофрагменти, діаграми.

Розмова викладачів різних дисциплін про варіанти використання мультимедійних презентацій закономірна. Адже багато хто з нас переросли первинну ейфорію від нових можливостей і дозріли до серйозної розмови про те, яке місце презентації на сучасному уроці.

Звичайно, найефективніший вплив на людину здійснює та інформація, яка діє на кілька органів чуття, і запам'ятовується вона тим краще й міцніше, чим більше каналів сприймання було активовано. Звідси й та роль, яка відводиться мультимедійним засобам навчання, що виникли з появою потужних багатофункціональних комп'ютерів, якісних навчальних програм, розвинутих комп'ютерних систем навчання. Ще Я.А. Коменський у своїй праці "Велика дидактика" писав: "...Усе, що тільки можна, давати для сприймання чуттям, а саме: видиме - для сприймання зором, чутне - слухом, запахи - нюхом, доступне дотикові - через дотик. Якщо будь-які предмети відразу можна сприйняти кількома чуттями, нехай вони відразу сприймаються кількома чуттями..."

Досліджуючи відгуками багатьох педагогів, які висловлюють свої думки на освітніх форумах та у блогах, і на основі власних спостережень можемо зазначити, що використання презентаційних матеріалів на уроках допомагає:

- раціоналізувати форми подачі інформації (економія часу на уроці);
- підвищити ступінь наочності;
- отримати швидкий зворотний зв'язок;
- відповідати науковим і культурним інтересам і запитам учнів;
- створити емоційне ставлення до навчальної інформації;
- активізувати пізнавальну діяльність учнів;
- реалізувати принципи індивідуалізації та диференціації навчального процесу;
- підвищити ефективність засвоєння навчального матеріалу учнями;
- проводити уроки на сучасному рівні, високотехнологічно;

- готувати конкурентоспроможну особистість;
- скоротити терміни освоєння предмета.

Дуже допомагає презентація при узагальненні матеріалу, коли в темі є наскрізні поняття, і потрібно наприклад скласти узагальнюючу схему чи таблицю. Наприклад у темі «Провідні держави світу в 20-30-х рр..XX ст..» це поняття демократія й тоталітаризм, диктатори, світова економічна криза та ін..

Особливо цікавими є ігрові презентації-загадки, коли отримуючи певну інформацію на початкових слайдах, учні відгадують відповідь на запитання. Така форма дозволяє проводити різні види роботи - фронтальну, групову, індивідуальну. Ефективним прийомом аналізу і узагальнення навчального матеріалу є створення таких завдань самими учнями, або завдання поставити запитання до вже готових презентацій(у цьому випадку учні дуже активні якщо робота проводиться в групах

- одна група ставить запитання по темі, друга створює презентації з елементами відповіді).

Дуже психологічними є безтекстові презентації, що супроводжуються музикою та несуть емоційне навантаження - наприклад «Голодомор», «Війна», «Крути», «Афганістан».

І нарешті, слід зауважити, що найбільш незамінними презентації стають при викладенні тем по історії культури та економіки. В першій - це твори, автори, тенденції, віртуальні екскурсії в музеї (до речі тут пригодиться новий ресурс від Google - Арт-проект - <http://vywww.googleartproject.com>). в другій - цифри, діаграми, графіки.

Щодо учнівських презентацій то незамінними вони є у позаурочній діяльності - для різного роду проектів, виховних заходів.

Загалом форми і місце використання презентації (або навіть окремого її слайда) залежать, звичайно, від змісту уроку, виховного заходу, цілей заняття, які ставить перед собою і учнями учитель. Вони можуть використовуватися на слідуючих етапах (з відповідною метою і наповненням):

1. При вивченні нового матеріалу. Дозволяє подавати дидактичний і навчальний матеріал різноманітними наочними засобами. Застосування особливо

вигідно в тих випадках, коли необхідно показати динаміку розвитку будь-якого процесу.

2. При закріпленні навчального матеріалу. Для учня - це засіб самоперевірки, стимул до навчання. Для вчителя - засіб якісного контролю засвоєних знань.

3. При перевірці і проведенні самостійних та контрольних робіт. Поряд з усним - забезпечує і візуальний контроль результатів (тестування).

4. При вирішенні завдань навчального характеру. Допомагає виконати малюнок, скласти план рішення і контролювати проміжні і остаточні результати самостійної роботи за цим планом.

5. Для поглиблення знань. Використовується як джерело додаткового матеріалу до уроку.

6. Для виготовлення дидактичного матеріалу. Використовується при обмеженні матеріальних носіїв інформації.

Починаючи розробку авторських презентацій я ознайомився з напрацюваннями колег-педагогів з цього питання, як теоретичними, так і практичними. Для себе я визначив пріоритетні різновиди чи типи презентацій:

- презентації для повторювально-узагальнюючих уроків;
- презентації що містять повноцінний методичний супровід уроку.
- презентації для подачі і закріплення нового матеріалу;
- учнівські презентації, як навчальний продукт уроку.

При плануванні, розробці та створенні учнівської PowerPoint презентації особлива увага приділяється формуванню вмінь та навичок відбору переконливих фактів для демонстрування думок, ідей, сприяють розвитку навичок стисло, чітко, зручно для ефективної інтерпретації подавати результати досліджень за допомогою вдало підібраних діаграм і графіків. Особлива увага приділяється розвитку навичок виступати перед аудиторією, коротко формулювати свою думку, структурувати доповідь, використовувати різні мультимедійні засоби і можливості

(зображення, звукозаписи, відеофільми, гіперпосилання на інші веб-сайти або файли) для ілюстрування ідей, гіпотез, висновків.

Уміле використання програми PowerPoint для виконання мультимедійних презентацій дає величезні можливості для розвитку учнів, формуючи важливі у сучасних умовах життя навички:

- критичне осмислення інформації;
- виділення головного в інформаційному повідомленні;
- систематизація та узагальнення матеріалу;
- грамотне представлення поданої інформації.

Робота над презентацією, її публічне представлення, захист позитивно впливає на розвиток у дітей навичок спілкування з допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій, дає додаткову мотивацію до вивчення історії, сприяє підвищенню рівня сприйняття інформації, виробленню в учнів власної точки зору, вміння її аргументувати і відстоювати, а отже сприяє і підвищенню успішності учня. І не тільки з історії, а й з інших дисциплін та поза навчальним закладом.

Безперечним плюсом презентації, створеної в PowerPoint, є можливість варіювати об'єм матеріалу, методичні прийоми використання в залежності від цілей уроку, рівня підготовленості учнів, вікових особливостей. У випадку необхідності вчитель може замінити текст, малюнок, діаграму, чи просто сховати лишні слайди. Ці можливості дозволяють максимально налаштовувати будь-яку раніше розроблену презентацію під конкретний урок і конкретних учнів.

Розробники мультимедійних презентацій виділяють слідуючі етапи підготовки мультимедійної презентації:

- написання сценарію;
- розробка дизайну;
- підготовка медіа фрагментів (тексти, ілюстрації, відео, аудіо фрагменти);
- підготовка звукового супроводу;
- тестування.

Але в основному є загальні рекомендації, виконання яких приведе вас до створення ефективної презентації.

Презентація має бути короткою, доступною і композиційно цілісною.

Тривалість не повинна бути більшою ніж 20-30 хв. Для демонстрації слід підготувати не більше 20-25 слайдів (показ одного слайда займає бл. 1 хв., плюс час для відповідей на питання). В презентації не має бути нічого лишнього. При створенні слід використовувати готові шаблони при виборі стилю і кольорі фона, оскільки вони створені за правилами сприймання візуальної інформації. Не потрібно перегружати слайди лишніми деталями. Краще зробити два прості слайди, ніж один з великим інформаційним наповненням. Додаткові ефекти слід звести до мінімуму і використовувати тільки з метою привернути увагу глядача до ключових моментів демонстрації. Звукові і візуальні ефекти ні в якому разі не повинні виступати на передній план і заступати корисну інформацію.

Головний принцип створення ефективної презентації - потрібно вміти вмістити максимум інформації у мінімум слів, привернути і утримувати увагу учнів, зважаючи на психологічні особливості сприймання інформації.

Надзвичайно велике значення для швидкості читання на екрані має розмір букв (1/10 - 1/15 екрану). Не менш важливим фактором зручності читання тексту на екрані являється вибір шрифту. Не рекомендується використовувати більш як три різні розміри шрифту на одній сторінці. Привернути увагу глядача, чи підкреслити важливість елемента можна з допомогою використання підкресленого, напівжирного чи курсивного тексту, але використовувати цю можливість слід також обережно.

Майстерно зроблена презентація може привернути увагу учнів та пробудити інтерес до навчання. Необхідно знайти такий баланс між матеріалом, який подається, та ефектами, які його супроводжують, щоб учні буквально «сиділи на краєчку стільця».

Використання флеш- фільмів

Крім мультимедійних презентацій на своїх уроках я використовую флеш-фільми. Вони дозволяють нам наочно побачити ту чи іншу подію, відчутти свою причетність, зануритися в епоху, наочно уявити те, як відбувається подія. Особливо корисні флеш-фільми на уроках історії при вивченні військових битв, бо вони наочно дозволяють учням побачити розташування сил супротивників перед битвою, хід бій та підсумки бою. Просто на словах або схематично крейдою на дошці

це уявити набагато складніше і не дасть повного розуміння подій, які відбуваються.

Необхідність використання аудіовізуальних та мультимедійних засобів на уроках історії України та всесвітньої історії є очевидною, і кожен вчитель повинен застосовувати цю технологію.

Пропоную наступну роботу з аудіовізуальними і мультимедійними засобами.

Документальні матеріали. Фільми мають бути розподілені за темами, для кожного уроку потрібно вибирати окремі фрагменти, які не повинні заважати вчителю і учням у процесі проведення уроку. Кожен документальний фільм має автора з своїми поглядами, тому вчителю потрібно чітко відбирати відеоматеріал так, щоб учень міг самостійно робити висновки. З всесвітньої історії фільми каналу "Діскавері" мають найбільш ефективну побудову. Більшість документальних фільмів побудовані на архівних матеріалах, інтерв'ю сучасників та учасників подій і можуть розглядатись в якості відеоматеріалів, які дозволяють наблизитися до вирішення завдання формування дослідницьких навичок учнів. Однак, супроводжуючі ці фільми коректні, вивірені коментарі містять, як правило, готові оцінюючі твердження і висновки, які не дозволяють учням, повністю побудувати власні висновки і виступити в якості самостійних дослідників минулого. Тому доцільно використовувати в даному випадку елементи інноваційної технології Ю.Троїцького (навчання без підручника). Переглядаючи певний відеоматеріал, учень може перевірити його за історичними документами, архівними дослідженнями і зробити самостійно висновки.

Документальні фільми з історії України мають ще більше недоліків, як технічних, так і змістовних. Найбільш доцільним на уроках історії України в 5-11 класах є використання 15-хвилинних фільмів з серії "Невідома Україна" та "Золота підкова".

Художні фільми. Художні фільми теж є одним з найбільш цікавих засобів навчання, але тривалість художнього фільму не дає можливості вчителю показати його повністю на уроці та і немає такої потреби. Більш доцільно зробити окремі відеофрагменти з фільму, які яскраво відображають тему чи подію ("Війна і мир", "Війна 1941-1945 рр. " та інші). Використання художніх фільмів найбільш продуктивне на нестандартних уроках (урок-рольова гра, "Що? Де? Коли?" і т.д.)

Діафільми і слайди. В тих випадках, коли діафільм повністю і наглядно відображає програмний матеріал, він може бути основою уроку. Основним засобом активізації учня при роботі з діафільмами і слайдами є постановка питань і завдань, які потрібно зв'язати з конкретним образотворчим рядом діафільму. На жаль, на сучасному етапі нових учбових діафільмів не випускається, а ті, що є (особливо матеріали 9-11 класів) вже застаріли як якісно, так і змістовно.

Аудіо матеріали. Використання аудіоматеріалів є необхідним і досить цікавим. Так як я працюю в навчально-виховному комплексі з поглибленим вивченням англійської мови та школи мистецтв, то доцільно проводити інтегровані уроки - історії та історії мистецтв в спеціальному класі. Використання аудіоматеріалів найбільш ефективно при вивченні тем з культури. Вчитель повинен скласти і записати матеріал за темами. Наприклад музика 60-70-х рр.. XX ст. , музика народів Сходу та ін. Аудіоматеріал не повинен заважати вчителю та учням, не бути "фоном" уроку, а навпаки, повинен доповнювати учбовий процес.

3.Інші способи використання мультимедійних засобів Наступний вид використання інформаційних технологій на моїх уроках історії - це мультимедійні карти. Історичні карти минулих років, на мій погляд, віджили свій вік. Вони створюють постійні проблеми: зберігання, переміщення, розміщення тощо. їм на зміну прийшли інтерактивні карти, які більш яскраві, образніші, і в наш час інформаційних технологій, незамінні. Я маю у своєму розпорядженні досить велику базу інтерактивних карт з усіх тем і розділів як історії України, так і всесвітньої історії. Такі карти зручні у використанні і в поєднанні з інтерактивною дошкою - розширюють можливості роботи з ними. Діти отримують можливість малювати на карті; розмішувати і пересувати написи, заздалегідь підготовлені вчителем; робити позначки; показувати стрілочками шляхи переміщення військ і т.д.

Також у своїй педагогічній діяльності використовую навчально-методичні комплекти. Власний досвід підтверджує, що на таких уроках навчальний матеріал засвоюється набагато ефективніше, ніж на традиційному уроку.

Для більш глибокого засвоєння матеріалу і контролю знань використовую різного роду тести і тренажери. Це можуть бути як тести, складені вчителем у програмах Word або Power Point, або готові варіанти тестів, яких дуже багато зараз у

мережі Інтернет. Тести можуть бути у вигляді завдань і кількох відповідей, з яких потрібно вибрати правильний. Вони можуть бути представлені у вигляді малюнків, зображень, фотографій. Способи роботи з тестами різноманітні: фронтальне опитування, індивідуальне опитування, самостійне виконання тестів, після чого на екран виводяться правильні відповіді. Тренажери також містять завдання, що дозволяють організувати фронтальну, групову та індивідуальну роботу учнів на уроці й дома, провести моніторинг якості знань. Наприклад, при первинному контролі учням пропонуються питання. У випадку невдалої відповіді учнів створена презентація дає можливість школярам, використовуючи гіперпосилання, повернутися в потрібний фрагмент уроку, де є необхідна інформація для відповіді.

Іноді на уроках працюємо з кросвордами, які складаю сам або учні вдома, можу використовувати готові форми. Частіше робота з кросвордами ведеться на інтерактивній дошці, оскільки такий вид роботи є найбільш ефективним, тому що учні безпосередньо задіяні в даному виді діяльності.

З метою якісної підготовки учнів старших класів до ЗНО використовую тренажери для підготовки до ЗНО з історії. Дані тренажери наближені до реальних варіантів завдань ЗНО, містять такі ж типи й кількість завдань. Учні читають інструкцію, виконують весь тест, потім натискають на функцію «Перевірити», і йде

обробка відповідей. У результаті учень отримує розгорнутий аналіз виконаних завдань, де можна подивитися: як учень відповів, і якою повинна бути відповідь. Наприкінці дається загальна кількість правильно виконаних завдань і оцінка.

Якщо в учня виникли труднощі з тим чи іншим питанням, то він у будь-який момент може повернутися до теорії і ще раз вивчити матеріал.

Такі завдання можна виконувати як з усім класом, так і з окремим учнем. Тренажери дозволяють більш ефективно підготувати учнів до ЗНО.

Всі типи завдань, що використовуються мною, можна умовно розділити на 7 груп:

1. «Робота з малюнками»
2. «Кросворд»
3. «Контурна карта»
4. «Вставте слово»
5. «Імена»

6.«Співвіднесіть» 7.«Відзначте».

На уроці даю класу з будь-якої групи завдання і прошу учнів біля дошки виконати завдання, будь-то вставити пропущене слово, відзначити щось на контурній карті, розгадати кросворд, співвіднести дати і події, і т.д. І молодшим, і старшим школярам дуже подобається працювати з інтерактивною дошкою. Вчитися стає цікаво і захоплююче. Завдання готуються заздалегідь удома. Це може бути і відсканований документ (текст, картинки), і створений у будь-якій програмі (Word, Power Point та ін).

І звичайно ж, важливим елементом педагогічного процесу є проектна діяльність учнів. Проектна діяльність - порівняно нова форма робота, а особливо стосовно комп'ютерних програм. По-перше, тема проекту повинна нести в собі або дослідницький елемент, або це повинна бути компіляція, якої ще не було в електронному вигляді. По-друге, мультимедійний проект вже по самій суті виникає на стику як мінімум двох дисциплін, але реально його виконання зачіпає набагато більш широкий спектр предметів - російську мову, літературу, світову художню культуру і ряд інших в залежності від теми. Тому керівників проекту може бути і два, і три. Важливим є визначення оптимальної кількості учасників проекту.

З досвіду можу сказати, що учні активно займаються проектною діяльністю, це викликає у них велику зацікавленість і результати завжди хороші.

Таким чином, використання інформаційних технологій допомагає вчителю підвищувати мотивацію навчання дітей до предмета і призводить до цілого ряду позитивних наслідків:

- психологічно полегшує процес засвоєння матеріалу учнями;
- мотивує живий інтерес до предмета пізнання;
- розширює загальний кругозір дітей;
- зростає рівень використання наочності на уроці;
- підвищення інтересу до вивчення історії та успішності;
- відбувається більш повне засвоєння теоретичного матеріалу;
- учні оволодівають уміннями здобувати інформацію з різноманітних джерел, обробляти її за

допомогою комп'ютерних технологій;

- формується вміння коротко і чітко формулювати свою точку зору.
- підвищується продуктивність праці вчителя та учнів на уроці.

Безперечно, що в сучасній школі комп'ютер не вирішує всіх проблем, він залишається всього лише багатофункціональним технічним засобом навчання. Не менш важливі й сучасні педагогічні технології та інновації в процесі навчання, які дозволяють не просто "вкласти" в кожного учня якийсь запас знань, але, в першу чергу, створити умови для прояву пізнавальної активності учнів. Інформаційні технології, в сукупності з правильно підібраними (або спроектованими) технологіями навчання, створюють необхідний рівень якості, варіативності, диференціації та індивідуалізації навчання і виховання.

6. С. Ю. Попчук. Семінарські заняття у процесі вивчення української літератури в ліцеях та гімназіях.

Я — жниця довічна,
Працюю терпляче,
За радість труда
І за тисячний сніп.
Ліна Костенко

З-поміж українських поетес другої половини ХХ ст. постать Ліни Костенко найпомітніша. Активна учасниця шістдесятництва, вона завжди виражала своє високе й відповідальне покликання митця на терезах сумління і ніколи не розмінювала чистоту своїх переконань. Відновлюючи ідеї митців «Розстріляного Відродження», письменниця наснажувала читачів любов'ю до України, до нашої історії, культури.

Феномен таланту поетеси робить спробу розкрити її дочка Оксана Пахльовська: «Мамина поезія з самого початку, від перших віршів, була бунтом. Бунтом особистості. Повстанням духу. Її слава, що до неї приходила, була не популярністю, не модою. Вона була вистражданою надією людей на своє відродження, на можливість повернутися до себе, на можливість відродження вже нібито виродженої і остаточно приборканої нації».

Урок №1. Ліна Костенко. Життєвий і творчий шлях поетеси. Збірки «Проміння землі», «Вітрила», «Мандрівки серця», «Над берегами вічної ріки», цикл «Пам'яті безсмертна діорама». Поезії «Пастораль ХХ сторіччя», «Тутobelісків ціла рота», «Життя іде і все без коректур», «Світлий сонет». Збірка «Неповторність», цикл «обличчя Сувида». «Вже почалось, мабуть, майбутнє», «Розкажу тобі думку таємну...»

Мета. Прилучити учнів до чарівного світу поезії Л. Костенко, розкрити громадянськість її поезії, високу художню культуру слова; розвивати сприйняття учнями

поезій; виховувати громадянську свідомість; чесність, принциповість, безкомпромісність

Хід уроку

I. Організаційний момент.

- Сприймання поезії учнями.

А в неї що не вірш — поема,

А в неї що не думка — то життя,

Палає, мов коштовна діадема,

Рядкам її відкрите майбуття.

В словах її музичність від Орфея Торкається найглибших струн душі.

Це світ новий — це ціла епопея.

Бо зміст її життя — її вірші.

Софія Васильчик

- Слово вчителя.

Цей вірш присвячений геніальній (не побоюсь цього слова) українській поетесі Ліні Костенко.

II. Оголошення теми й мотивація навчальної діяльності.

III. Вивчення нового матеріалу.

1. Відомості з біографії письменниці.

Ліна Василівна Костенко народилася 19 березня 1930 року в м. Ржищеві на Київщині. Батьки її були учителями і з ранніх років прищеплювали дочці високі моральні засади, етичні та естетичні смаки. Взірцем для Ліни був її батько, педагог від Бога, який міг на найвищому рівні викладати усі предмети в школі, володів 12-ма мовами. Та Ліна сама казала, що її життя — це її вірші.

- Перевірка випереджувального завдання.

Удома групам учнів потрібно було прочитати вірші «Веселий привид баби», «Люблю легенди нашої родини», «Храми», «Мати».

—Що ви дізнались про рідних поетеси?

—Зачитайте найважливіші цитати.

У 1936 році сім'я переїжджає до Києва. Тут Ліна пережила перше горе, однієї ночі «чорний ворон» забрав батька на десять років. Дитина ніяк не могла

зрозуміти, чому її доброго, розумного, інтелігентного батька назвали «ворогом народу».

А потім прийшла війна. У ці роки Ліна вперше написала свій вірш, про що свідчить поезія «Мій перший вірш написаний в окопі». Зачитаємо уривок.

— А які почуття передає поетеса у віршах «У Корчуватому під Києвом» та «Колись давно, в сумних біженських мандрах»? Що збереглося в спогадах дитини? Зачитайте найвиразніші уривки.

У післявоєнні роки Ліна почала відвідувати літературну студію при Спілці письменників України. Після закінчення школи Ліна вступила до Київського педагогічного інституту, але не відчувала задоволення від навчання, а тому залишила його і подала документи до Московського літературного інституту ім. М. Горького. Дипломною роботою стала чесна і глибоко громадянська збірка віршів «Проміння землі», видана у 1957 році, а у 1958 році вийшла нова збірка — «Вітрила». Ці збірки засвідчили непоступливість й уміння аргументувати свою позицію, свій вибір. На початку шістдесятих Ліна готувала уже третю збірку — «Мандрівки серця» (1961), тут не було уже так просто, як із двома попередніми. У 1963 році поетеса подала у видавництво четверту книгу своїх поезій — «Зоряний інтеграл». Але ця книга була такою сміливою і відвертою, що якби вона вийшла, то стала б неперевершеним явищем в українській літературі та культурному житті. Але збірці не судилося вийти, увесь набір розсипали, але Ліна була згодна, щоб вірші не друкувались, #ніж доходили до людей «покаліченими». У 1972 року поетеса подає нову збірку «Княжа гора». Але видавництво вимагало забрати з рукопису один вірш, та Ліна не погодилась...

У 1966-1967 роках поетеса написала основну частину роману «Берестечко», твір потім ще шліфувався, дороблявся, а вийшов окремою книжкою аж у 1999 році.

У кінці страшних шістдесятих Ліна очікувала свого арешту, до цього вона була готова. Поетеса їздить по судах, кидає квіти підсудним, пробирається через стрій охоронців, щоб дати засудженій Мирославі Зваричевській плитку шоколаду. Коли у Чехословаччину були введені радянські війська, Ліна Костенко єдина зі Спілки письменників протестуватиме проти цього. Тому не дивно, що від 1961 до

1977 року творів Ліни Костенко не друкували. Це ж цілих шістнадцять років! У 1976 році в «Літературній Україні» було вміщено «покалічену» добірку віршів, і це лише після того, як Ліна оголосила і голодування. А у неї на руках двоє малих дітей.

- Випереджувальне завдання:

Проаналізуйте настрій поезії «Я пішла як на дно». Чи відповідає він почуттям поетеси?

Життя Ліни в цей період було суцільним випробуванням, сім'я жила у важкій матеріальній скруті. І в цей час поетеса розпочинає роботу над історичним романом «Маруся Чурай». Вона хотіла розбудити пам'ять народу, відновити його історію. Книжки поетеси переписувались від руки і розповсюджувались серед народу, який страждав від духовного голоду. Шість років роман перечитували у видавництві, критикували. Але ця книжка навіть у рукописі була подією. Михайло Деленга — поет з когорти «Розстріляного Відродження» сказав: «Тепер не страшно й померати... Прилучився до вічності...»

У 1977 році з'являється збірка «Над берегами вічної ріки». А на початку 80-х з величезними труднощами побачила світ збірка поезій «Неповторність» і роман «Маруся Чурай». Але Ліна перед тим знову оголосила голодування.

Аж у 1987 році за два останні твори Ліна Костенко отримала Державну премію імені Т. Шевченка. У тому ж 1987 році була надрукована книга «Сад нетанучих скульптур». У 1989 році виходить книжка «Вибране». Коли у 1994 році вийшли перекладені італійською мовою «Інкустації», Консорціум венеціанських видавців присудив Л. Костенко премію Франческо Петрарки, це було світове визнання таланту поетеси.

Донька Ліни Оксана Пахльовська — відома поетеса, літературознавець, доктор наук, авторка збірки поезій «Долина храмів» та книжки італійською мовою «Українська літературна цивілізація», а син Василь — відомий кібернетик.

Доля не раз випробовувала поетесу на силу духу, стійкість, чесність, але, як каже сама Ліна:

Я вибрала Долю собі сама.

І що зі мною не станеться —

У мене жодних претензій нема

До Долі — моєї обраниці.

2. Робота над текстами поезій.

(Удома учні прочитали вірші Л. Костенко.)

- Учні самостійно аналізують вірш «Пастораль XX сторіччя» із циклу «Пам'яті безсмертна діорама», збірка «Над берегами вічної ріки».

- Коментар учителя.

Пастораль як літературний жанр, що набув особливої популярності в XVIII ст., — це ідеалізоване зображення чарівних і безтурботних пастушків і пастушок, які грають, співають і кохаються на лоні квітучої природи. Такі картини в живописі малювались пастельними тонами, від них віяло миром і благодаттю.

- Додаткові запитання:

— Обґрунтуйте вибір назви поезії.

— Чи можна сказати, що Л. Костенко все ж стверджує ідею незнищенності нашого народу?

— У чому несподіваність рим?

- Учні самостійно аналізують поезію «Тут обелісків ціла рота».

- Додаткові запитання:

— Чому поетеса вибрала для своєї поезії таку просту форму?

— Чи була тема війни важливою для поетеси? Чому?

- Виразне читання поезії «Життя іде і все без коректур», цикл «Руки на клавіші слова кладу».

- Запитання до учнів:

— Які думки навіяв вам цей вірш?

— Поясніть лексичне значення слова «коректура».

— До чого нас закликає поетеса? Чому? Про що попереджує і від чого застерігає?

— Чи можна сказати, що цей вірш стосується і поетів? Які рядки про це свідчать? Знайдіть і зачитайте.

— У яких словах вміщена ідея твору? Визначте жанр вірша.

Поезія Л. Костенко наскрізь філософська. Авторка роздумує над одвічними питаннями життя, над швидкоплинністю часу, над коханням і ненавистю, добром і злом — одвічними філософськими істинами. До цього циклу належить вірш «Світлий сонет».

- Виразне читання поезії.

- Запитання до учнів:

—Чому цей вірш названо «Світлий сонет»?

—Доведіть, що це сонет. Хто ще в українській літературі писав сонети?

—Навіщо поетеса використовує обрамлення?

—Як ставиться поетеса до своєї героїні? Доведіть словами з вірша.

—Чи докоряє поетеса хлопцю? Чому?

—Яка головна думка поезії? Чому загальний настрій вірша оптимістичний?

—Чи близький по духу (змісту) вам цей вірш? Чим саме?

—Нерозділене кохання — це... (Продовжте фразу.)

Сьогодні ми звернемось ще до одного вірша і продовжимо тему попереднього та порівняємо їх.

- Виразне читання поезії «Розкажу тобі думку таємну».

—Що спільного у цих двох творах? Чим вони різняться?

—Для чого поетеса використовує у цьому вірші синтаксичні повтори?

—Поясніть, як ви розумієте слова «на сьогодні, на завтра, на вік»?

—Чи може почуття бути вічним? Що вічне на цій землі?

І ми знову з вами повернулися до філософії, вміщеної у творах Ліни Костенко. Люди завжди чекають майбутнього, сподіваються, що попереду щось краще. Що каже про майбутнє поетеса?

- Виразне читання поезії «Вже почалось, мабуть, майбутнє...».

- Запитання до учнів:

—Чому поезія Л. Костенко має виразний суб'єктивний характер у зверненні до читачів?

—Про яку рису характеру поетеси це свідчить? (*Небайдужість.*)

- Лексична робота:

Пояснити значення слів: фронда, жіронда, інохідь.

У попередній поезії ми вже зачепили поняття вічності. Що є минулим, змінним у цьому світі?

- До чого закликає Л. Костенко у четвертій строфі?
- Визначте тему поезії.
- Що вивчає етика? Чому вона повинна торкнутися серця і вуст?

IV. Підсумок уроку.

Як бачимо, життя Л. Костенко — це її вірші, сильні та сміливі, водночас ніжні й палкі. У них сила духу поетеси, вогонь її серця, усе те, що вона так хоче сказати людям, бо любить їх, любить усе довкола, і від цієї любові мучиться, страждає і каже правду своїми творами.

- Чи впливає поезія Ліни Костенко на серце й душу читача? Чим?
- Чи можемо ми сказати, що поетеса у своїх віршах подає кодекс честі?

V. Домашнє завдання. Вірш «Життя іде...» вивчити напам'ять; прочитай роман «Маруся Чурай»; I група учнів — продумати запитання до Ліни Костенко та Марусі Чурай, II група учнів — дібрати музику, яка відповідає настрою розділу «Страта», III група учнів — простежити використання художніх засобів у тексті. (Двом ученицям роздати слова Ліни Костенко та Марусі Чурай до наступного уроку.)

VI. Оцінки та їх мотивація.

Урок №2. Мозаїка кохання в інтимній ліриці

Ліни Костенко

Мета. Допомогти учням пізнати багатогранний різнобарвний світ інтимної лірики Ліни Костенко; формувати високий естетичний смак, тонке сприйняття і розуміння поетичних текстів; удосконалювати навички виразного читання; виховувати шляхетність почуттів.

Тип уроку. Урок-симфонія.

Методи і прийоми. Бесіда, художнє читання поезій, вокальне виконання романсів під супровід гітари та фортепіано; малювання «мозаїки почуттів».

Обладнання

1. Плакати, що відображають тему уроку (жіночий і чоловічий силуети).

2. Епіграф, записаний на аркуші паперу:

Моя любове, я перед тобою! Бери мене в свої блаженні сні.

3. Грамзаписи чи аудіозаписи: «У вечірній час» (Саша Субота, фортепіано); Л. Бетховен «Місячна соната» (Е. Гіллельс, фортепіано), Раймонд Паулс «Мелодія з к\ф «Довга дорога в дюнах», Раймонд Паулс «Посвята Ніно Рота», «Чекання» Ю. Саульського, М. Альберт «Почуття», Ю. Антонов «Море».

4. Таблиця «Музичні темпи»

Італійська	Транскрипція	Переклад
Adagio	адажіо	повільно
Andante	анданте	не поспішаючи,
Animato	анімато	натхненно збулжено
Appassionat	апасіонато	пристрасн
GRAVE	граве	протяжно,
Lento	ленто	повільно, протяжно
Moderato	модерато	помірно,
Rapido	рапідо	швидко,

5. Роздруковані тексти віршів.

Література

- Костенко Л. Вибране. — К., 1989.

Хід уроку

Вступ до теми.

Слово вчителя. Коли зараз говорять про Ліну Костенко та її творчість, то наголошують на силі характеру поетеси, а поезію вважають сплавом темпераменту та інтелекту. Справді, нас вражає потужна громадянська лірика Ліни Костенко, сила духу цієї жінки, що вистояла в часи тотального духовного запустіння, змаління, страху.

— Яким вималювався вам силует поетеси? (Можливі відповіді: сильна особистість, кредо якої — свобода і правда).

Та Ліна Костенко — жінка, і якою б сильною вона не була, але їй потрібне надійне чоловіче плече, потрібен лицар, хай і без коня і обладунків, але той, що любить, захоплюється, обожнює. Ностальгія за справжніми лицарями звучить у віршах поетеси.

Художнє читання вірша «Апологія лицарства» учителем. Як фон звучить «Місячна соната» Людвіга ван Бетховена.

II. Повідомлення теми і мети. Мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя. Ностальгія, що звучить у вірші поетеси, переплітається з граціозно-мрійливою сонатою Бетховена. І вірш, і музика — це фантазія, це мрія, яка ніколи не стане реальністю. Чому ж ми не відчуваємо песимізму, читаючи і слухаючи цей вірш? Справді, ми чуємо інші ноти, які висловлюють непереможне, вічно молоде, могутнє почуття — кохання. Про це і поговоримо сьогодні на уроці. Які асоціації викликає у вас слово любов? Дійсно, асоціації можуть бути навіть протилежними. Бо кохання має безліч відтінків, граней. Ми спробуємо сьогодні скласти мозаїку кохання у вигляді троянди.

Запитання до бесіди:

1 Пригадаймо, як творив мозаїку в Софії Київській Сивоок з роману П. Загребельного «Диво».

2. Який засіб йому був потрібен як митцю?

3. Які складники смальти, котрою він викладав мозаїку? (Смальта — надзвичайно складна багатокомпонентна сполука, з кусочків якої твориться ціле.)

Кожен вірш, який прозвучить сьогодні, ми вважатимемо частинкою мозаїки кохання, тобто шматочком умовної смальти, яка складається зі слова, барви, звука. Словом ми означимо суть почуття, одну з його граней; кожен вірш дасть нам певний колір, бо поезія містить у собі барви; а мелодія, настрій і темп поезії — це вже із царства музики. Нашу умовну мозаїку буде творити на чистому аркуші паперу на дошці той, хто має хист до малювання, а всі інші — у власних зошитах.

III. Сприймання учнями нового матеріалу.

Отже, перший вірш, з якого почнемо творити мозаїку кохання, це «Світлий сонет».

Звучить мелодія Раймонда Паулса «Посвята Ніно Рота». *Художнє читання* ученицею «Світлого сонета».

Як пощастило дівчинці в сімнадцять,
в сімнадцять гарних, неповторних літ!

Ти не дивись, що дівчинка сумна ця.

Вона ридає, але все як слід.

Вона росте ще, завтра буде вишенька.

Але печаль приходить завчасу.

Це ще не сльози — це квітуча вишенька, що на світанку струшує росу.

Вона в житті зіткнулась з неприємністю: хлопчина їй не відповів взаємністю.

І то чому: бо любить іншу дівчину,
а вірність має душу неподільчиву.

Ти не дивись, що дівчинка сумна ця.

Як пощастило дівчинці в сімнадцять!

Запитання до бесіди:

1. Чи немає нічого парадоксального у цьому вірші? (Пощастило — ридає).
2. Де шукати розгадку цього парадокса? («Вона росте ще...», тобто життя іде, і все ще в житті буде гаразд).
3. З ким пов'язана ця неприємність? (Певно, не тільки з хлопчиною, а й з дівчинкою, яку він кохає?).
4. Чим обертається для «іншої» дівчинки ця неприємність? (Вірністю, коханням).
5. Чому ж пощастило дівчинці в 17 років, якщо в неї нещасливе кохання, без взаємності?

Отже, авторка стверджує цим віршем, що любов — це щастя, навіть якщо вона нерозділена. Людина, яка здатна кохати, уже щаслива, адже не всі можуть кохати.

6. Які кольори відобразили б на полотні цей вірш? Якими фарбами користується поетеса? («Світлий сонет», «квітуча вишенька» — білий.)

7. Яким означенням ви любите? (Світла, нерозділена,

8. Який музичний темп, поезії? (*Andante* — спо-

І на дошці малюється мозаїки.



б охарактеризували цю сумна.)

характер відповідає цій спокійно.)

перший камінець

Слово вчителя. Послухайте музику (звучить «Чекання» Саульського) і скажіть, яке почуття у вас вона викликає. (Тривоги.) Ця музика звучатиме як фон для наступної поезії.

Художнє читання вірша «Такий чужий і раптом неминучий».

Такий чужий

і раптом — неминучий.

Химери хмар задушать горизонт.

Земля вдихне глибинно і жагучо

на вишняках настояний озон.

Мені нестерпно, душно, передгрозно. Ліловим чадом туманіє без.

Гудуть ліси, риплять дубові кросна,

парчеву зливу виткавши з небес.

Лягла грози пульсуюча десниця

на золоте шаленство голови.

Мені, мабуть, ніколи не досниться

сліпучий спалах чистої жаги.

Гроза мені погрожує громами,

закутий біль спинає на диби.

Нехай смакують почуття гурмани,

а ти стихія — любиш, так люби!

Чи ще тебе недоля не намучила?

Чи не сліпить грозою ткани ніч?

Люблю.

Чужого.

Раптом — неминучого. Тужу тонкою млістю передпліч.

Запитання до бесіди:

1. Чи погодитесь ви, що це вірш про грозу? Можливо, він про грозу почуттів?
2. Знайдіть рядок у тексті вірша, який відтворює грозову стихію природи і людського почуття. («Сліпучий спалах чистої жаги» — любов-блискавка.)
3. Чому гроза «погрожує громами, розп'ятий біль спинає на диби»? (Це електричні розряди у природі, а у людини — вибух почуттів.)
4. Коли у природі відбувається гроза? Поясніть це явище з фізичної точки зору.
5. Чому з цим явищем пов'язане почуття кохання? Яким означенням його можна схарактеризувати? (Стихійне, грозове, шалене.) Яке підтвердження можна знайти в тексті?
6. Чому висновок: «такий чужий — і раптом неминучий?» (Так, як неминуча гроза, адже стихії нічим не стримаєш).
7. Який музичний темп характерний для цього вірша? (*Rapido* — бурхливо, стрімко).
8. Колір цього вірша? (фіолетовий з яскравою кривою блискавки).

На дошці та в зошитах малюється ще один камінець мозаїки.

Виконується романс Ольги Богомолець

«Недумано, негадано...» під супровід гітари.

Надумано, негадано
забігла в глухомань,
де сосни пахнуть ладаном
в кадильницях світань.
Де вечір пахне м'ятою,
аж холодно джмелю.

А я тебе,
а я тебе,
а я тебе,



люблю!

Ловлю твоє проміння

крізь музику беріз.

Люблю до оніміння,

до стогону, до сліз.

Без кон'яку й шампана,

і вже без вороття,—

я п'яна, п'яна, п'яна

на все своє життя!

Запитання до бесіди:

1. Чи схоже це почуття на те, що висловлене у попередньому вірші? Як можна назвати його? (Хміль)

Отже, знову поєднання: природа і кохання, але в цій поезії любов хмільна, як запах м'яти, соснової живиці. Це п'янке почуття сильне і світле, навіть трішки болюче: «Люблю до оніміння, до стогону, до сліз».

2. З яким кольором асоціюється вірш? (Світло-зелений). Якому музичному темпу відповідає мелодія романсу? (*Animato* — натхненно).

Малюється третій камінець мозаїки.

Звучить мелодія Р. Паулса до кінофільму «Довга дорога додому» Ліни Костенко: «У світі злому і холодному»; «Я дуже тяжко Вами тепер тебе забути».

У світі злому і холодному,

де щастя зіткане з прощань, чи ми пробачим одне одному що несподівану печаль?

Чи будем вік себе картати? Але за віщо, Боже мій!

За те, що серце калатати посміло в ніжності німій?!

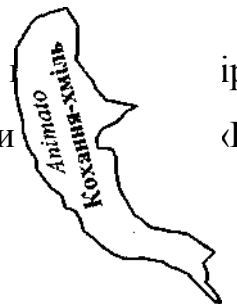
За ті передані привіти?

За тихий погляд, що п'янить? Нехай це сонечко посвітить, Нехай ця туга продзвенить..

І як тепер тебе забути?

Душа до краю добрела.

Такої дивної отрути



я ще ніколи не пила.
Такої чистої печалі,
такої спраглої жаги,
такого зойку у мовчанні, такого саява навкруги.
Такої зоряної тиші,
такого безміру в добі!..
Це, може, навіть і не вірші,
а квіти, кинуті тобі.

Я дуже тяжко Вами відболіла.

Це все було як марення, як сон. Любов підкралась тихо, як Даліла,
а розум спав, довірливий Самсон.

Тепер пора прощатися нам. Будень. На білих вікнах змерзли міражі.

І як ми будем, як тепер ми будем?! такі вже рідні і такі чужі.

Ця казка днів — вона була недовгою. Цей світлий сон — пішов без вороття. Це
тихе саяво над моєю долею! — воно лишилось на усе життя.

Запитання до бесіди:

1. Яка спільна тема пов'язує ці поезії? (Любов, що уже відбулася і залишила спогади.)
2. Які рядки підкреслюють тему прощання? («І як ми будем, як тепер ми будем?! такі вже рідні і такі чужі?».)
3. Знайдіть у тексті віршів означення цього почуття. («Дивна **отрута**, нехай це **сонечко** посвітить», «це **тихе саяво** над моєю долею».)
4. Визначте колір, музичний темп кожного вірша. (Темп *lento* — повільно, сумно, кольори — голубий, жовтий, рожевий.)

Малюється ще три камінці мозаїки.

Звучить два романси: «Двори стоять у хуртовині айстр» (запис О. Дем'янчука), «Осінній день березами почавсь» (романс, виконується вчителем під фортепіанний супровід). Вірш «Не знаю, чи побачу Вас...».

Двори стоять у хуртовині айстр.

Яка рожева й синя хуртовина!



Але чому я думаю про Вас?

Я Вас давно забути вже повинна. Це так природно — відстані і час.

Я вже забула. Не моя провина —

то музика нагадує про Вас,

то раптом ця осіння хуртовина.

Це так природно — музика, і час,

і Ваша скрізь присутність невловима. Двори стоять у хуртовині айстр.

Яка сумна й красива хуртовина!

Осінній день березами почавсь. Різьбить печаль свої дереворити. Я думаю про тебе весь мій час. Але про це не треба говорити.

Ти прийдеш знов. Ми будемо на «ви». Чи ж неповторне можна повторити?

В моїх очах свій сум перепливи.

Але про це не треба говорити.

Хай буде так, як я собі велю.

Свій будень серця будемо творити.

Я Вас люблю, о як я Вас люблю!

Але про це не треба говорити.

Не знаю, чи побачу Вас, чи ні.

А може, власне, і не в тому справа.

А головне, що десь вдалечині

є хтось такий, як невтоленна спрага.

Я не покличу щастя не моє.

Луна лупи тули не долітає.

Я думаю про Вас. Я знаю, що Ви є. Моя душа й від цього вже світає.

Запитання до бесіди:

1. Чому в одному з романсів постійно звучить рядок «Але про це не треба говорити» (тобто про почуття)? Чому про любов не треба говорити?

Знайдіть відповідь на це запитання в одній з поезій. («Я не покличу щастя не моє»).

Отже, кохання до іншої особи під заборonoю, і якась вагома причина не дозволяє зізнатися ліричній героїні в любові.

2. Як ви гадаєте, чи знає про це почуття та особа і як вона ставиться до цього? (Напевне, знає і, напевне, любить, але щось розділяє цих двох людей.)

Тому «оце і є той випадок єдиний, коли найбільша мужність — утекти». Саме такий шляхетний вихід знаходить героїня Ліни Костенко. Лише справжнє кохання сильної особистості здатне на таке благородство.

3. Як поетеса означила це кохання? («...невтоленна спрага»).

4. Колір, який найбільше відповідає настрою вірша. (Оранжевий, жовтий, зелений).

5.
(*Moderato* — помірно).

Характерний музичний темп?
«і

Малюється сьомий, восьмий, дев'ятий камінці.

Учениця читає вірш «Спини мене», як фон звучить інструментальна п'єса Ю. Антонова «Море».

Спини мене отямся і отям
така любов буває раз в ніколи
вона ж промчить над зламаним життям
за нею ж будуть бігти видноколи
вона ж порве нам спокій до струни
вона ж слова поспалює вустами
спини мене спини і схамени
ще поки можу думати востаннє
ще поки можу але вже не можу
настала черга й на мою зорю
чи біля тебе душу відморожу
чи біля тебе полум'ям згорю



Запитання до бесіди.

1. Зверніть увагу, що в цьому вірші жодного розділового знака. Чому? Як

його треба читати? (Пристрасно, на одному подиху, так, як він написаний.)

2. Яка службова частина мови надає особливих емоційно-експресивних відтінків? (Така ніби непомітна частка — *жс.*)

3. Який колір може відобразити висловлені у поезії почуття? (Вишневий.)

4. Який музичний темп характерний? (*Appassionato* — пристрасно).

Малюється ще один камінець.

Слово вчителя. У кожній історії є свій епілог. Ми теж точки. По суті, ми прочитали історію кохання, побачили його залишилося прочитати, чим же закінчився цей роман. Отож, епіл



Звучить інструментальна п'єса Р. Паулса «Не залишай мене». Художнє читання вірша «Епілог» вчителем.

Я, підданка своїх обов'язків,

я, васал своєму королю,

я люблю тебе тихо, боязко,

я прощально тебе люблю.

Не жалкуй за мною. Я мічена. Мене кожне лихо згребе.

На прощання, тобою засвічена, подарую тобі себе.

Це б лишитись. Але не можу я. Нареченою нарече й

заколисує, заворожує

чорноорив я таких ночей.

А в моєму краю ойчистому б'ють гармати, свистить картеч. Я не жінка. Найкращі лицарі наді мною зломив меч. Мені легко, що вже аж трудно. Мені страшно: забуду пароль. Мене кличе суворо і трубно мій обов'язок, мій король. Не кажи, що не маю рації, і докорами не карай. Я в любові — як в еміграції. Відпусти мене в рідний край.

Запитання до бесіди:

1. Ви розчаровані таким несподіваним закінченням?

2. Чим виявилася любов в епілозі? (Еміграцією).

3. Який колір відповідає цьому віршу? (Синій, бо це розрив).

4. Темп, яким можна означити поезію? (*Drammatiko* — драматично).

5. Чому постало питання вибору у героїні нашого «любовного роману»?

6. Чому героїня з такого «раю, де заколисує й заворожує чорнобрив'я таких

ночей» прагне в «рідний край, де б'ють гармати, свистить картеч»? (Її кличе обов'язок, її король).

Малюється наступний камінець.

Слово вчителя. Виходить, що настрої? Але, перегортаючи сторінку читаємо назву вірша «і знову пролог», де зізнання:



кохання — це хвилинні
книги почуттів, ми
зустрічаємо таке

Якби ти знав, як солодко, нестерпно, І як спочатку я тебе люблю!

Отже, історія продовжується. Це природно. Людина шукає гармонії буття, а без любові світ був би сірим і неповноцінним.

Нам не вистачає ще однієї пелюстки, бо ви вже бачите, що на плакаті вималювався мозаїчний портрет кохання у він ляді квітки.

Звучить п'єса М. Альбера «Почуття» з платівки Саші Суботи і вірш «Моя любове! Я перед тобою». (Учні самостійно визначають колір — червоний, темп — *grave* — протяжко, велично, значимо).

Моя любове! Я перед тобою. Бери мене в свої блаженні сни. Лиш не зроби слухняною рабою, не ошукай і крил не обітни!

Не допусти, щоб світ зійшовся клином,
і не приспи, для чого я живу.

Даруй мені над шляхом тополиним
важкого сонця древню булаву.

Не дай мені заплутатись в дрібницях,
не розміняй на спотички доріг,
бо кості перевернуться в гробницях
гірких і гордих прадідів моїх.

І в них було кохання, як у мене,
і від любові тьмарився їм світ.

І їх жінки хапали за стремена,
та що поробиш, — тільки до воріт.

Я там, а там... Жорстокий клекіт бою
і дзвін мечів до третьої весни...

Моя любове! Я перед тобою.

Бери мене в свої блаженні сні.

Малюється останній камінець

IV. Підсумок.

Слово вчителя. Ліна Костенко
перемагає у будь-якому двобої — така
складають зброю всі.



мозаїки.

довела, що любов
її сила, перед нею

А тепер погляньмо на мозаїку кохання. Ця троянда різнобарвна, як і світ, що оточує нас. Кожна її пелюстка пахне по-іншому: грозою, м'ятою, соснами, айстрами, небом, сонцем, літніми ранками. Любов у віршах поетеси така різна: це ніжність і пристрасть, це стихія і хміль, це невтоленна спрага і тихе саяво, це еміграція і велична переможниця. Яке суцвіття відтінків!

А в перекладі на звуки музики — це ціла симфонія, бо яка різнохарактерна музика звучала сьогодні для відображення настрою кожного поетичного одкровення: драматична і ніжна, пристрасна і спокійна, граціозна і тривожна, стримана і урочиста.

Безперечно, небуденним талантом володіє наша сучасниця. Велична симфонія кохання, розкішна різнобарвна троянда, грандіозна ода любові — все це інтимна лірика Ліни Костенко. Сподіваюся, вам запам'ятається поезія цієї геніальної жінки, і ви ще не раз будете відкривати для себе світ її любові. Гадаю, не востаннє торкаються рядки любовної лірики струн ваших сердець, ще не раз зазвучать вони в унісон: ваші почуття і її поезія, бо у вас попереду — життя, кожного чекає це солодке випробування, ім'я якому — любов.

V. Домашнє завдання.

Прочитати роман у віршах «Маруся Чурай». Індивідуальні завдання. Підготувати реферати:

1. Історична та фольклорна основа роману.

2. Образ дівчини-піснетворки Марусі Чурай у художній літературі (у творах М. Старицького, В. Самійленка, С. Руданського, І. Микитенка, Л. Забашти, В. Лучука, М. Шаховського).

7. Л. І. Ющук. Вивчення літератури рідного краю у школі

Подільська земля щедра літературними талантами. Ціле сузір'я яскравих імен письменників дала Хмельниччина Україні. Події минулого і сучасного знаходять відображення у їхніх творах.

Відтворити тематику літератури рідного краю, ознайомити з майстрами художнього слова на Хмельниччині, систематизувати творчі доробки наших земляків - мета і завдання роботи «Творчість письменників Хмельниччини у процесі вивчення української літератури в школі».

Творчість письменників Подільського краю всебічно охоплює наше життя.

Кому ж належить творче перо на Хмельниччині?

Іван Іов, Григорій Храпач, Віктор Лінник, Микола Сумишин, Микола Мачківський, Петро Карась, Василь Баженов, Микола Федунець, Василь Горбатюк, Микола Магера, Анатолій Ненцінський, Валерій Барисов, Іван і Прокоф'єв, Володимир Олійник, Віктор Гончарук, Леонід Шерстинюк, Микола Клец, Іван Кубицький, Олександр Шелепало, Петро Грабовий, Роман Болюх,)Василь Кравчук, Мар'ян Красуцький, Віктор Прокопчук, Афанасій Коляновський, Каленик Поліщук, Зоя Стрихарчук, Віра Мальчук, Броніслав Гавришук, Оксана Гадушинська, Галина Душнюк і багато інших талановитих письменників представляють літературну Хмельниччину.

Віктор Олександрович Гончарук народився 2 березня 1954 року в селищі Гуків Зверевського району Ростовської області. Дитинство пройшло в селищі Сахкамін Кам'янець-Подільського району на Хмельниччині. Закінчив Кам'янець-Подільський індустріальний технікум. Працював інженером на Новгородському цегельному заводі, кореспондентом газети „Дзержинський шахтар на Донеччині, редактором багатотиражки „Радянський студент" Кам'янець-Подільського педінституту. Закінчив факультет журналістики Київського держуніверситету ім. Т.Г.Шевченка. Нині відповідальний секретар Чемеровецької райгазети „Нове життя" на Хмельниччині. Друкувався в міськрайонній, обласній, центральній пресі. „Літо спілих суниць" - перша книга автора. Духовний світ сучасника, відповідальність за збереження навколишнього середовища, турбота про майбутнє - в центрі уваги поета. Твори позначені філософськими роздумами і тонким ліричним переживанням.

Автор прагне сказати на повен голос про наболіле, знане з власного досвіду. Хвилюють читачів вірші, які увійшли до збірок "Високий вогонь", "Сонях навшпиньках". У них автор роздумує - над нашим єством:

*Грудка землі -
ось така ти маленька, людино,
Куля Земна -
ось така ти велика, людино,
Небо високе,
Та вище дивися, людино,
Криниця глибока,
Та глибше дивися, людино...
(„Роздум")*

Віктор Гончарук закликає читачів бути добрішими, щирішими, багатими на совість, мудрість, правду:

*Світ наш білий, Не зроби його чорним, людино, Людино!
Яка ти маленька! Людино! Яка ти велика.*

Репресії мирного часу - тема, яка болить і в літературі. У В. Гончарука вона звучить сильно, лаконічно і зворушливо: *Мовчить вогонь, коли говорить попіл, Як довго попіл, довго як мовчав, Репресії... Арешти... Наклепи... Постріл Розстрілюють героїв - божже збав*

*-Де тато дівсь? Питали діти в мамі,
А та сльозу ховала у душі. - Він скоро буде... И зблідшими руками Неправду цю хотіла задушити.*

(„Мовчить вогонь")

Реалії щоденного життя - тема, яка примушує задуматись кожного: *Ми у пеклі живем. Нам далеко до раю.*

*На землі ми живем.
Нам далеко до раю.*

(, „Ми у пеклі живем" і

Або в іншій поезії:
Вимірюють час мільйонами, -

Що гребуть, загібають по-різному...

Вимірюють час дефіцитами

По великому, звісно, блату...

Вимірймо час по іншому.

По іншому, ой, по іншому,

Бо ж пісню яку напишемо,

То ж пам'ять таку залишимо, -

говорить поет у творі "Вимірюють час..." А з якою душею ми живемо? Така спустошена душа -

Самі у себе душу вкрали.

("Напийся лиха із ковша...")

Духовне багатство - ось початок всьому прекрасному, що може бути в житті, стверджує автор у вірші "Напийся лиха із ковша..." *Не вірю в жодні фетиші, А тільки в душу вірю свято,*

Бо добре знаю: без душі На те, щожить, а гріх й вмирати.

Яке воно - наше духовне багатство? Про це В. Гончарук пише в поезії „Ми збідніли на сніг..."

Ми збідніли на сніг.

Ми збідніли на січень, на лютий...

Ми збідніли на грудень,

Що раптом убрався на вінки...

Ну навіщо це так?

Ну кому не потрібно, о люди?!

...Ми збідніли нарік,

а можливо, уже й на віки...

Зворушливо звучить тема Великої Вітчизняної війни у поезії „Спомин 9 травня":

Дідусь неписьменний,

Але вмів читати небо,

Коли воно загоряється

Червоними зірками

І золотим місяцем.

Дідусь каже,

Що то нам 'ять про солдатів,

Які полягли -

У сорок першому - сорок п'ятому

Хвилює читачів вічна тема батьків і дітей у вірші „Батьків лист до сина в армію”:

Син одержить листа.

На душі зацемить, потепліє.

І так довго не буде відводити погляд,

Бо уперше помітить: слова „Хліб” і „Поле”

Батько пише з великих літер. Майстерність молодого поета відзначається вмінням бачити у деталі смисл нашого життя, самого себе; якому бути» як жити і як працювати.

Не будь солодким, бо розлижуть;

Не будь гірким, бо розплюють, -

пише Віктор Гончарук про ту „житейську мудру суть”, до якої так часто приходимо, у поезії „Це все з роками”.

Любов до матері, до жінки, до дитини - хіба може прожити без неї людина? Ця тема глибоко розкрита в збірці „Прийти до мами”.

Прийти до мами. Встати на коліна!

- Пробач за все, пробач, що завинив.

І так заплакать, щоб почули стіни,

Які матуся білить щовесни.

(„Пробач, що завинив”)

Ким би ми не були і де б ми не були, але повинні цінувати своїх матерів - цю думку підносить читачеві В. Гончарук, як вічну істину:

Я виріс, мамо. Ніжними піснями

Освячую найвищу доброту...

Лиш до сльози твоєї, рідна мамо,

Я не доріс.

И, мабуть, не доросту.

(„Я виріс, мамо.”)

Інтимна лірика поета увіллалась у збірку „Джерело золотої любові”. Кожна поезія у ній - свідок високого неповторного почуття кохання. Воно повинно облагороджувати людину, робити її добрішою, кращою, багатшою душею, серцем, розумом: *Хочу бути листом,*

Щоб взяла ти мене не у руки,

А в серце

І ніколи не розірвала.

(„Хочу бути листом") Або:

*Піду у дощ, вернуся без дощу. Веселку принесу на дужих плечах Найкращі
тобі вірші напишу І стану добрим, ніжним, наче вечір...*

(„Піду у дощ")

Чи вміємо ми любити, народжувати і берегти чисті святі почуття - ця тема оригінально звучить у поезії „Теплий імпортний шарф..."

Як черствіє душа,

Іржавіє, як бляха.

Глупота, метушня

Все святе пожирає.

Захворіла душа

І так тяжко страждає.

Захворіла душа.

Лікувать як • не знаєш?

Ну а що, як душа Вже у нас помирає?!

Тематика поезій **Миколи Федоровича Федунця** з Хмельницького бере свої витoki з рідних Сушівців, швидкоплинної Горині, чарівної краси Поділля. Спогади дитинства, роздуми про близьких серцю людей, відгомін минулої війни, вірші про солдатську службу, дружбу - все це знаходимо в його збірках „Адреса юності", „Душа зернини", „Свято роси", „Обличчя долі", „Проводи журавлів". Тема людського буття на землі гостро поставлена у поета: *С піши з любов'ю день зустріти, А справи - з правди розпочать.*

В житті є різні заповіти,

Цей з тих, що варто шанувать, -

пише М, Федунець у чотирирядку. А в поезії „Три дороги" заінтриговує читача не тільки високим змістом, а й цікавим сюжетом:

Три дороги намітила доля мені.

Кожна - інша,

А всі неминуче земні.

У багатьох творах Микола Федунець звертається до болючої теми Чорнобиля. У поезії "Світе, світе" автор благає : *Утворити в собі - нареши - світле,*

Кожну свою рисочку і грань...

Будь всяким, різним будь, мій світе!

Світе, тимчасовим лиш

Не стань!

Поетичні рядки твору „Ластівоче гніздо" твердять:

Вони тоді тут будувались, Носили глей із річечок... В гніздов "і - отвору проваля Тривожне, як четвертий блок

Автор всім серцем вболіває за долю прийдешніх поколінь у поезії „Повірте..." *Є у лузі калина ще, стежка, озерц, До леличах хлопчику смолках біжить... Як добре, що нині Ще маємо все це! Як страшно, що можна Це все - загубить...*

У поезіях М. Федунець звертається і до історії, незабутньої, пекучої - до 1953-го року у однойменному творі „1953", до сталінських репресій („Снопи")

їх б 'ють увечері, їх мучать вранці.

їх сотні кіп і звели на швидку. Мовчать снопи...

Ціпи в нестримнім танці...

Рік тридцять сьомий ходить по току...

А у вірші „Десять літ" автор правдиво і сміливо відтворює горе людей, які постраждали безневинно:

...Під напругою дріт, Ніч страшніша примар... Десять літ, клятих літ - Батька Сталіна дар.

Велика Вітчизняна війна, її горе, й жертви постають перед читачами у віршах „Вічний вогонь", „Червнева неділя", „Біля старих окопів", „Всміхайся, хлопчику, весні...", „Країна", „Солдатські вдови", „Я десь читав: Солдатів більше є у землі, ніж на землі..."

Велике горе перенесла наша земля: а у Миколи Федунця воцх лягло незабутніми рядками:

То не берези світяться, о ні! -

Землі моєї

Посивілі коси. Любов і пошана до рідної мови, до народу передано у поезіях „Україна”, „Рідна мова”:

Проймає душу неповторний щем -

Душа настояна на ріднім слові!

Несем його в грядущі дні, несем -

В ім'я добра, вселюдської любові.

Любов до рідного народу, повага до людей праці, народних джерел і традицій, вболівання за долю народу наповнюють поезії **Івана Павловича Іова**, об'єднані у збірках „Стяг золотої гілки”, „Світло рідної хати”, „Великдень долі”. У творі „Балада про Україну” автор пише:

Земля стражденна із гербом калини -

Кохання, материнство ...і жура.

Волаєм: „Ще не вмерла Україна!..,

Але вона іще й не ожила!!!

Широка тематика поетичної творчості і у **Володимира Григоровича Олійника**, який народився в селі Луговому Ярмолинецького району. Трудову діяльність розпочав столяром на Хмельницькій меблевій фабриці. Пізніше закінчив Кам'янець-Подільський педінститут (українська філологія).

„Скрипка вічності” - перша книжка молодого поета. Цю першу збірку пронизує синівська любов до України, до її культури, людей. Так у циклі „Незмовчні дзвони” хвилюють поезії, звернені до неповторних талантів Т.Г. Шевченка, І.Я.Франка, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Архипа Тесленка.

У В.Олійника є і чотиривірші. Короткі, влучні, справедливі. Вони присвячені тим, на кого рівняється і молодий автор: М. Вінграновському, Б. Олійнику, С.Гуцалу, Павлові Гірнику, Остапу Вишні, С. Плужнику, О. Олесю, М. Хвильовому. Тема Афганістану звучить у поезії В.Олійника:

Впадуть по грі на скошену траву -

Усі голи забиті, та... несправжні...

І тиші мить - хвилиною мовчання -

З Афганістану воротар їх не вернувсь...

(„Пам'яті ровесників")

Проблема материнства, батьківства, щасливого дитинства пронизує вірші Володимира Олійника. До глибини душі вражає читачів „Балада про глиняне лошатко".

послав у білий світ лошатко,

Щоб воно вернуло маму й татка...

Село. Яким йому бути? Що чекає селян у майбутньому? І цієї теми торкається В.Олійник:

Чого ми утікаємо з села?..

Та ж не зародить жито на асфальті

І не знайде нектару тут бджола.

(„Чого ми утікаємо з села?..")

Ліричні ноти поезій автора увілялись у цикл „Сонячний дощ" *Як солодко вертатися туди, -Туди, в ті ранки, Вицертъ залиті сонцем, Де нас було на світі тільки двоє...*

(„Як солодко вертатися...")

Лірика **Афанасія Миколайовича Коляновського** з с.Томашівки-Дунаєвецького району сама лягає не тільки на сторінки книги - першої збірки, а й переливається у музику, у пісню:

Хвиля йшла за хвилею

Йой, до моря синього...

Щастя бути милою

В легіня єдиного.

(„Ксеня з пісні")

Збірка поезій А.Коляновського „Сльозою згіркою не змилося" приваблює до себе читачів широкою тематикою, високою майстерністю художнього слова. У ній бринить любов до рідного краю, до всього найсвятішого і доброго, що є на цій землі. Воно постає то образом глибокої води:

Як в юності з кленового відерця

Натився раз глибокої води,

*Вона стекла щедротливо до серця,
Мов сонячне осрібля на сади...*

(„Глибока вода”)

То образом житнього колоска, то снопа:

*Вільна сила і земля -мати, Двоє крил, що піднімають труд, Дайте віри істину
спізнати, Первородну, чисту, без облуди*

(„Хліб насущний”)

Хвилює поета-ветерана війни і праці (педагогічної) і воєнна тематика: („Орден Вітчизняної війни”, „Фронтовикам”, „Тиша”, „Пам'ятаєш Джоні?”, „Здова”, „Мати”, „Миша”):

*Живу святою пам'яттю війни, Вона ввійшла в осердя мого духу, Що наяву і що
приходить в сни, Не відати пустому капелюху, Що на душі в солдата із війни.*

(„Фронтовикам”)

Совість, правда, чесність, закони і їх справедливість. Де вони? Ці питання порушує в поетичних творах автор:

*Совість не вимолиш у бога, І в батьків її просити не пасує. Де ж вона, жаліюча і
строга, Із якого витвору пульсує?*

(„Совість”)

Автор засуджує беззаконня у вірші „Совість”

*Жах, яка беззаконня суть,
А подайте, для осуди!*

У творі „Новела про жадність” А. Коляновський викриває людську жадність:
*Не благайте, не сигнальте „ СОС” Жадність милосердя не приймає, Навіть
воскресаючий Христос На Великдень їх гріхи прощає.*

Авторові болить доля нашої України, життя прийдешніх поколінь: ... *Та
чорніє шлях, аж пече в очах -Так багато кривдного на ньому, І болить мені в
отчій стороні, Мовби вигнав найдорожче з дому. Як пахучий цвіт був для мене
світ, Хлібом-сіллю відкривався людям, Але он він як - наче випив мак,
Причастився хворим словоблуддям...*

Про світ, повен прикрощів і образ, повен нашої духовної бідності пишуть і наші сатирики, гумористи.

Петро Володимирович Грабовий - нині редактор Летичівської газети. Усмішки, гуморески, фейлетони лягли у його книги „Кросвордоманія", „На запах купюр". Викриття себелюбства, бездуховності, брехливості, нашого заматеріалізованого життя характерне іронічній повістинці „На запах купюр". У своїх творах автор розповідає крізь дзеркало сміху про наші будні. Засуджує п'янство („Контакт"), кар'єризм („Дар'єра"), звертає увагу, як часто ми легко втрачаємо совість („Знайшов - не радій"). Тема сімейного щастя - одна з провідних у П. Грабового („Інтелектувальні чвари"), „Орендований зять...").

Тематику сьогодення порушує у гумористичних творах і **Олександр Шелепало**. Проблеми розвитку нашої культури, становлення „нової" людини і „житейська круговерть" - тематичні джерела творчості О. Шелепала („Лічильник").

Василь Кравчук - майстер поетичного гумору. Наш побут, вікові потреби - джерела, з яких черпає теми Василь Кравчук:

- *Забігла сусідка у хати Секлету, -Позичте мені макогона, кума! —Е ні!
Зачекайте! Пізніше прийдете. —Бо й мого Івана ще дома нема...*

(„Теж потрібен"* і

У Дунаївцях 1 вересня 1922 року народився **Микола Іванович Магера**. Дитинство проходило у селянській родині. Вищу освіту здобув на філологічному факультеті Київського університету. Працював учителем української мови і директором Віньковецької середньої школи робітничої молоді, завкабінетом української і російської мов обласного інституту удосконалення вчителів,

інспектор шкіл облвно, викладачем рідної мови Хмельницького педучилища.

Микола Магера - учасник Великої Вітчизняної війни. Світ побачили його книжки „Мати", „Журавка", „Чубчик", „Добра дівчинка", „Кам'янецькими стежками". „Хлопчаки", „Хитрий горобчик", „Зелені паляниці", збірка поезій „Я хочу жити".

Поезії М. Магери пройняті любов'ю до рідної землі, ненавистю до фашистських загарбників, стражданням багатонаціонального народу. „Мені ці поезії дуже дорогі, -говорить Микола Магера, - бо засвідчують нескореність тодішніх юнаків і дівчат перед кривавим фашизмом, засвідчують віру

поневоленого народу у волю, у свою перемогу". Всі поезії були написані під час фашистсько-німецької окупації Поділля та на фронті... Вони допомагали бійцям вистояти:

Прошу вас, друзі, нагострити

Моє невпевнене ще Слово!

Щоб дзвоном слово загуло

И людей на бій ще повело!

Таку мету ставив перед собою воїн-поет, пишучи про це у вірші „Слово”.

Проза М. Магери близька читачеві актуальною тематикою: життя наших сучасників, моральне багатство молодого людини, високий ідеал (новела „Новобранець”): перебування Т. Г. Шевченка у Кам'янець-Подільському у вересні

- жовтні 1846 року (повість „Кам'янецькими стежками”). Дитинства - найщасливіша пора, любов до природи, становлення і розвиток підростаючого покоління, шана до праці людини, до хліба - теми збірок оповідань „Хитрий горобчик”, „Зелені паляниці”. С у письменника повість для дітей та їх батьків „Батіжок”. У повісті розповідається про те, як діти чистять захащену невелику річечку від різного мотлоху та сміття, як при цьому гартуються характери школярів.

Творчість **В.С. Семеновського** - солов'їна пісня у літературі Хмельниччини. Народився поет 23 січня 1921 року в с. Кривин Славутського району Хмельницької області. У світ вийшли збірки поезій „Найрідніше” (1953), „Де Дністер і Збруч” (1958), „Бойове хрещення” (1985), „Сяйво калини” (1989), „Солов'ї прилетіли” (1991). Гіркими солдатськими спогадами звучать поезії про війну („Душа”, „Дума про солдатську любов”).

Дзвонять тихо медалі

За бої і за труд...

І солдати бувалі Думу - спомин ведуть. Як горіло колосся, Дим клубивсь в далину... Як ішли наші хлопці На велику війну.

(„Дума про солдатську любов”)

З воєнною тематикою тісно переплітається тема любові до рідної землі, до її історії, мамою називає поет Україну:

*Здрастуй, мамо!
Ми лине́м до тебе,
І найкращі несе́м почуття...
Нам нічого у світі не треба,
Тільки б чу́ть твого серця биття!
Щоб ти була щаслива й багата І лунав неповторний твій спів... І Шевченко -
український наш тато*

Нас вітав з-під рясних рушників.
Поезії „Стежина“, „Журавлі“, „Славута“, „Люблю тебе“ - свідки відданості,
високого благородного почуття вдячності і шани до найдорожчої сторони на
планеті:

*Ти у серці моїм не забу́та
Б'є джерел твоїх чиста вода...
Здравстуй, рідна, зелена Славута, -
Ти для мене завжди молода!*

(„Славута“)

Ліричний герой закоханий у свій народ, у його звичаї, невмирущі традиції:
*Тут радість креше іскрами, Дрібоче закаблуками... А в час - годину грґную
Стають всі кармалюками! Тут кожна стежка вивчена Під вербами і кленами...
Люблю теб, Хмельниччино, -Подолів зелене!*

(„Люблю тебе“)

В.С. Семеновський повертається до славної історії українського народу.
Так у поезії „Дума про козацьку славу“ яскраво постає козацьке військо під
проводом Богдана Хмельницького, яке бореться з польсько-шляхетською армією
(1648р.).

*Йде хоробре військо -
Аж земля гуде.
Сам Богдан Хмельницький
Козаків веде!*

Поет вірить в силу і нескореність українського народу: *Марш козацький
просторами лине, Веселкою цвіте небозвод... Ні, не вмерла ще Україна, -Бо*

безсмертний великий народ!

(„Свято у Пиляві")

Волелюбність багатостраждального українського народу відгукується в його історії;

*Чую знов відлуння бою,
Як з-за Бугу, з-за ріки,
Йшли на ворога грозою
Запорізькі козаки.*

(„Ти життя мого колиска")

Чимало поезій Семеновський присвячує всесвітньо відомим діячам літератури Т.Г. Шевченку („Про кобзаря" „Уклін Тарасу"), Дмитру Павличку („А пісня так потрібна людям"), другові земляку Сергію Козаку („Мій давній Друг -Сергій Козак").

Провідною темою творчості Семеновського є тема материнства, возвеличення образу матері-трудівниці. Щоб вогник світився в хатині, „Щоб не сивіли матері". Ця тема тісно пов'язана з найзаповітнішими мріями людини, жити в мирі:

*Нехай безхмарно буде в світі,
щоб в сяйві мирної зорі
В добрі зростали наші діти
І не сивіли матері!*

Документ часу, що автор - ветеран війни і праці в міру своїх творчих сил і можливостей спробував поетичним словом сказати про подоянина як про людину працювиту, мудру, щедру душею.

Той, хто шукатиме у віршах карколомної метафористики, певно, промине скромні на художньо виражальні засоби поезії В.Семеновського. Сприйме їх той. хто чутливий до музики слова, хто любить вірші мелодійні, випрозорені, що настроюють душу на пісенний лад.

Анатолій Йосипович Ненцінський народився в с Веснянці Старокопачинського району. Живе і працює у Хмельницькому. Автор багатьох збірок поезій. Першою збіркою автора стала збірка „Вірність". Поезії пройняті високою духовністю, тонким ліризмом, актуальними темами: Краса людини

праці, людини хлібороба, повага і любов до неї: / *велить нам 'ятати мені, Чи то квітень, Чи стиглий серпень: Мчать увись літаки з борозни, У якій - хліборобське серце.*

(„Борозна")

У поезії „Батько" А. Ненцінський продовжує цю тему:

Для мене ж, однак, найкраще

Батько мій

Поле пахне.

Солдатська тема яскраво висвітлена у поезії „Солдатське":

Йдуть до армії хлопці, Рушають з села, Розлучаються, Вперше в житті своєму, Щоб у матері кожної Віра була:

Зустріч відбудеться Не післявоєнна.

Воєнна тематика розкривається у багатьох віршах поета: Війна лишила гіркий

слід на землі, гіркий, як полин:

Полин, полин -Гірка трава... Чи не від того він сивіє, Що є в землі гіркі права: Де горе - полином завіять?

(„Полин")

Тема війни продовжується у збірці поезій „Дередчуття польоту" („Вірш про війну", „Триптих дитинства", „Сни", „Доти", „Апостоли", „Комісарове мовчання", „Баян", „Паралелі", „Позиція") А. Ненцінський засуджує духовну убогість людини („Слово при розгляді персональної справи", „Весілля", „Казка", „Етюд з ластівками", „Випадок", „Мода").

Не жоржини— Купюри поклало міщанство На плиту Перед Вічним вогнем

(„Весілля")

Висока духовність, краса людської праці, чиста совість- джерело, з якого повинна черпати силу сучасна людина. Ця тема звучить і в іронічних поезіях А.Ненцінського („Сонячний гул", „У білих віршах, „Поезія і служба"). Любов до рідної землі - провідна тема у творчості А.Ненцінського:

І серце стукає прискорено,

Й тепер вже сонячно мені -

У неї всі чотири сторони

Ухати в рідній стороні.

(„Пісня про сонячну сторону”)

Колоритна картина життя людей рідного краю впродовж кількох століть, боротьба подолян за кращу долю, за справжню незалежність України висвітлюється у хронікально-документальній науково-фантастичній повісті у віршах і прозі: „Комаргород”. Автор, як і весь трудящий народ України, вірить у щасливе майбутнє рідної землі, у силу, якої вистачить, аби боротися проти болота бездуховності, неправди і зла.

Оживає Дніпро при досвітній зорі... Піднімайсь, наша ненько, під сонце з руїни „Ще не вмерла...”, - співали вночі кобзарі, ти воскресла тепер, вознеслась, Україно! Впали хмари з твого молодого чола, І воно заясніло для грілого світу, бо прокинулись, встали грудьми проти зла, стали мудримися й сильними всі твої діти!

Автор оспівує найблагородніші почуття людини - дружбу, кохання. До цієї святої теми звертаються всі поети усіх часів, бо, як сказав Броніслав Грищук: „Без неї поезія - ніщо, порожній звук. Та й ми без любові - ніхто”.

„Весталка” - поема А. Ненцінського про любов. У творі давньоісторичне переплітається із сьогоденням. Любов і ненависть, вірність і зрада, те, що називається життям, становить тематику поеми.

К.М. Поліщук - автор книжок „Дороги до людей”, „Моя святина”. Село Крупець, що на Славутчині, - його Батьківщина. Тут більше 20 років він працював завідувачим клубом, співав у народному хорі Славутського будинку культури, в складі якого побував у Болгарії, взяв участь в телевізійному конкурсі „Сонячні кларнети” і має золоту медаль лауреата. Дві збірки поезій К.М. Поліщука - результат окрилення творчим натхненням його щирої душі.

„Дороги до людей” - перша збірка поезій і гумористичних творів Каленика Поліщука. До книги увійшли перші вірші із циклів: „Будь зі мною, слово”, „Рідні краєвиди”, „Дороги до людей” та „Клопоти і сміх”. Поезії із циклу „Будь зі мною, слово” розкривають тему любові до слова, ролі поета і поезії у суспільстві:

*Прийди до мене, Радості натхнення, Роди нові Поезії рядки, Благослови
Щасливе сьогодення Для користі Земної навіки.*

(„Прийди до мене, радості натхнення...’*)

К.М. Поліщук возвеличує нелегку працю майстрів художнього слова, їхнє покликання, призначення на землі:

*Пізнати світ, писати вірші -Не всім природою дано. В тих почуттях
щонайсильніших — Великодушності зерно.*

(„Пишу вірші")

Любов до рідної землі, до людей праці об'єднує поезії, що увійшли до циклу „Рідні краєвиди".

*Я розумом і ділом із селом І кланяюся людям, хлібу й полю, Коли сідаєш,
снідаєш за столом, То помолись за селянина долю.*

(„Люблю село")

Поезії із даного циклу стають піснями („Моє рідне село", „Над Горинню").

У поезіях, що увійшли до циклу „Дороги до людей" К.М. Поліщук возвеличує людину, примушує задуматися читача над сутністю людського життя:

О, люди, ви -

Знань суцїх інститути,

*Від вас одержав Мудрості диплом, Я зміг між вас Суть вічності збагнути,
Мене зігріли ви Своїм теплом.*

(„Дороги до людей'* і

На гумористичні ноти покладено проблеми повсякденного життя у творах із циклу „Клопоти і сміх"; проблема куріння - „Курцям"; праведний спосіб життя на землі („У пеклі", „Зедмідь підлабузник", „Віл та кінь", „Вовк на фермі"): проблема п'янства („Федір"), духовна краса людини („Мавпочка").

„Моя святиня" - друга збірка автора.

Моя святиня -

То любов

До всього,

Що очима бачу,

Дорідних

И друзів різних мов,

До тебе,

Праведний сівачу.

(„Моя святиня -то любов") Вірші у збірці єднаються - рідняться спільною темою любові до людей, до праці, до життя, до рідної землі і до рідного слова. Окремим розділом подаються поезії для дітей під назвою „Прочитайте дітям".

Зоя Романівна Стрихарчук (Шустова) народилася в селі Сіяннях Острозького району на Рівненщині. Свою творчу діяльність розпочала, навчаючись у Дубнівському училищі культури. Постійно друкувала свої оповідання, вірші у районній, обласній газетах. Після закінчення училища пішла працювати кореспондентом, а потім за спеціальністю -режисером.

Нелегко склалася доля авторки двох книжок: „Криниця долі", „Сто і одна гумореска Зої Стрихарчук". Та вона вперто боролася зі всіма життєвими незгодами. І допомагало їй у цьому слово. Нині З.Р. Стрихарчук живе у місті Славуті, продовжує творити. „Криниця долі" - перша збірка оповідань, віршів та етюдів Зої Стрихарчук. Твори захоплюють читача широкою тематикою. Багато оповідань вражають соковитим народним діалектом, примушують читача співпереживати над різними життєвими ситуаціями, зазирнути в глибину людських душ „Сто і одна гумореска Зої Стрихарчук"- друга збірка письменниці. Гуморески ЗР. Стрихарчук -це живі картини народного гумору, крізь призму яких видно наше сьогодення, наш побут.

„Святе і грішне" - поетична збірка **В.О. Мальчука**. Збірка включає вірші із циклів „Небесне і земне", „Святе і грішне". Цикл поезій „Небесне і земне" об'єднує твори, які несуть високий зміст життя людини, особистості людини, стосунків між людьми („О Боже, досвідку мій ранній", „Ти віриш в Бога", „Ми гості на землі", „Так печально буває від того...")

Із високих матерій

Життя ж бо

Не зшити...

У землі

нам би вчитися

віддавати,

щоб жити, -

Застерігає поетеса у вірші „Розцвітають жита...". Не може залишити читача

байдужим її риторичне питання, яке ставить В.О. Мальчук у поезії „Яке скороминуще в нас життя!“:

А, може, ми

Ще трохи

Поживем,

Як збережемо

Сердець цноту

Пречисту?

Цикл поезій „Святе і грішне" розкриває „святість" і „грішність" людини на цій землі. Ліричний герой - людина духовно багата, щедра, з душею щирою, відкритою для любові, добра, злагоди.

Оксана Петрівна Радушинська - поетеса і ведуча на радіо в місті Старокостянтинові. Крім цього вона просто хороша людина, з якою приємно поспілкуватися, яка вміє розрадити і поставити на правильний шлях.

Народилася Оксана Петрівна в пору золотого листопаду і бабиного літа -27 вересня 1979 року в мальовничому Старокостянтинові, що на Хмельниччині.

Тут і зростала. Вже в ранньому віці дівчинка навчилася читати. Найбільше її захоплювали книги У. Самчука, Л. Українки, Г. Сковороди.

Своєю ніжною, поетичною душею полюбила Оксана навколишній світ, його природу. Чудові краєвиди лісу і безмежні простори степів вели її в таємничий простір чогось чудового, незбагненого. Оця духовність, велика любов до читання і 29

постійне захоплення вічно мінливим світом рідної природи, напевно, й спонукали до творчості.

У 1986 році ще зовсім юну, трішечки сором'язливу Оксану привели до першого класу Старокостянтинівської школи №3. Пізніше Так згадає про цей день письменниця:

До величного храму науки

Маленька дитина ввійшла...

Часто билося серце, тремтіли так

Руки завчались напам'ять слова...

Ці дитячі враження назавжди залишилися у серці поетеси.

Проте дитинство важко згадувати, бо воно було надто болючим. Адже з 4 років Оксану Радущинську точить хвороба, яка призвела до деформації кісткової тканини. Тоді, будучи маленькою дівчинкою, коли шанси залишитися здоровою меншали з кожним днем, вона над цим просто не могла замислюватися.

Все відбувалося само собою. В 1999 році, пересуваючись у візку, Оксана вступила до Київського Укртелерадіоінституту. Тут велику допомогу надали їй батьки, які в прямому значенні носили і носять її на руках.

Обираючи майбутню професію, та й, в принципі, увесь подальший життєвий шлях, Оксана керувалася лише одним правилом: просто жити. В неї не було якихось переломних моментів. Не дивлячись ні на які перешкоди, Оксана йшла вперед. Свою професійну діяльність дівчина розпочала як пишучий журналіст. Деякий час вона працювала штатним кореспондентом місцевої газети „Новини Поділля”. Згодом Оксана змогла дорости до редакторської посади цього видання. Потім вона вступила до міжнародного університету розвитку людини „Україна” та отримала запрошення працювати в телерадіокомпанії Старокостянтинова. Вже кілька місяців вона веде інформаційні випуски на районному радіо і просто без тям заохана у свою роботу. Кожного дня вона відкриває двері невеличкої кімнати з написом „студія”, розташовується біля мікрофона, щоб сказати усім: "Доброго ранку, шановні старокостянтинівчани! В студії Оксана Радущинська."

Та не тільки робота знаходить місце в житті поетеси. Вміє Оксана і відпочивати, обожнює брати участь в різних конкурсах. Так у 2002 році Оксана Радущинська стає володаркою титулу „Українська Мадонна”.

Ось так живе ця чудова людина: собі на задоволення, іншим на добро, на радість...

Поезія завжди була покликанням душі О. П. Радущинської. „З чистих подільських джерел, а ще з коріння древнього Старокостянтинова беру я свої слова і рядки, які сплітаю у вірші. Ще з малих років вони захоплювали мене, і римувати рядки я навчилася, мабуть, ще раніше, ніж читати і писати, ” - пише письменниця у передмові до своєї першої збірки.

Починаючи з раннього дитинства, О. Радущинська стала друкувати свої твори в періодиці. Знаходили вони місце на сторінках журналів „Жінка” та „Склянка часу”, в газетах „Подільські вісті”, „Ровесник”, „Літературна громада”, „Сільські вісті”, „Нова

епоха", „Літературна Україна", „Літературна газета" та

інші. Її поезії неодноразово звучали в ефірі радіо „Голос Києва", у передачах ХОДТРК „Поділля-Центр", на національному, обласному, районному та міському радіо, на телеканалі УТ-1. Добірки її віршів представлено на кількох мистецьких Інтернет-сайтах, зокрема у Інтернет-бібліотеці української поезії „Поетика". Оксана Петрівна брала участь у створенні антологій сучасної поезії Хмельниччини.

Першою особистою книгою письменниці була збірка віршів „На крилах мрій", яку було видано у 1999 році. Рівно через рік побачила світ друга збірка „Світанкові сні". Зараз Оксана Петрівна є автором 7 книг.

У співавторстві із композиторами, Радущинською було створено ряд пісень.

За своє, ще таке коротке життя, О. П. Радущинська отримала багато різних нагород. Так у 1999 році вона стала лауреатом Першого Всеукраїнського фестивалю творчості дітей та молоді „Повір у себе" у номінації „Літературне мистецтво". Після чого була двічі номінантом та переможцем (у 2003 році) обласної молодіжної мистецької акції „Подільський Оскар" у номінації „Крок до Парнасу" і переможцем у номінації „Гранослов" у 2004 році. Стала Оксана Петрівна і переможцем літературного конкурсу „Рукомесло-2004", де посіла I місце у номінації ПОЕЗІЯ „То шлях правдивий. Ти - його предтеча".

Багато віршів письменниці перекладено німецькою мовою.

В міру своїх життєвих можливостей прагне Оксана Радущинська зробити свій внесок в духовне відродження рідного народу.

Оксана Петрівна Радущинська - письменниця , яка вже випустила 7 збірок, що свідчить про великий талант і творче натхнення, подаровані їй Богом. Кожна з цих збірок неповторна, але всіх їх об'єднує єдина тема — любов до всього оточуючого.

Перша в житті Оксани Петрівни збірка „На крилах мрій" була видана товариством „Еврика" у Хмельницькому 1999 року. Чималий внесок у виданні цієї книги зробив брат письменниці Юрій Радущинський, який надав спонсорську допомогу.

Майже 60 віршів вміщено в цій збірці* \$ожен з них - це великий витвір мистецтва, який вартий на вічне визнання. Адже невеликій кількості людей на нашій землі дано так тонко відчувати струни болю і радості, і ще менше людей можуть примусити бриніти ці струни в серцях інших. Вірші, вміщені в цій книзі,

вчать берегти святе, любити природу, вчать по-справжньому кохати.

Збірка включає в себе кілька циклів: „...В світанку завтрашнього сівши на порозі...”, „...А спомин, як лебідка, над долею кружляє...”, „...Край землі моєї диво край...”, „...Перед Іконою...”.

Перший цикл „...В світанку завтрашнього сівши на порозі...” вже зацікавлює читача, веде у світ мрій.

Ось і знову в осінньому небі

Чути жалібний плач журавля,

Вони знову летять десь далеко,

Так далеко, немов в забуття. Так розпочинається вірш „Журавлі”, який в свою чергу відкриває цю книгу. Вже з цих рядків виникають роздуми про плин життя, яке закінчується „жалібним плачем”. Підтверджує цю тему Оксана Петрівна і у поезії „Вперше”:

Все буває уперше: і радість, і сміх, і печаль,

Та все минає так швидко. Зриває листки календар.

Кудись біжать, не вертають швидкокрилі роки та дні,

Все буває вперше й востаннє на цій суєтній землі. Тривожить письменницю і понівечення рідної мови:

Розішли - неначе Христа,

Обірвали - немов пташці крила,

И забуваємо рідні слова

Ті, якими діди говорили. Серце щемить від болю, а душа прагне чогось світлого.

А в самих, що не слово - „окей” —

/ в Америки вчаться десь діти,

Мов на рідній землі для дітей

Свою мову не варто вже вчити, -продовжує Оксана Петрівна. Тут задумуєшся, чи дійсно потрібно вчити якусь там іноземну, якщо ти не є патріотом своєї рідної мови, мови, якою розмовляють на твоїй землі споконвіку.

„Зітання” - вірш, який письменниця присвятила своїй сестрі Ірочці.

Кажуть сиві легенди, що ідуть з небуття;

Коли в небі спалахує зірка -

На землі народилось мале немовля

І зросло, мов у полі та квітка. Роздумує Оксана про народження Ірочки. І разом з цим шле „букети вітань таких ніжних, прекрасних і щирих”:

Від берізки у полі - тобі доброти,

А від вітру - веселої вдачі,

Щоб сміялась частіше.

И нехай назавжди

Пропадуть з твого дому невдачі.

Написала Радущинська поезію і до кінофільму „Білий шквал”, яку назвала „Безумна стихія”:

Безумна і сліпа, глуха стихія, Для чого жертву знов собі береш? Навіщо топиш сподівання й мрії? Навіщо смерть, як ньеньку бережеш? Оксана Петрівна обожнює кожну пору року і, мабуть, саме тому цій темі вона присвятила стільки віршів.

Чудово, хоча і трішечки з сумом описує вона осінь: *Лягають на трави холоднії роси, Сновиди-тумани пливуть по ярах. Розчісує бабине літо покоси Та осінь сумна, що живе в журавлях.*

Та все ж найбільше зачаровує письменницю ранок. Так у віршах „Весняний ранок”, „Літній ранок”, „Зимовий ранок” неначе в казці вимальовується це незбагненне диво природи:

Лежить на всьому тиші слід,

Завмерло все. Та вже світанок... „...Перед іконою...” - цикл, в якому письменниця порушує проблему людської душі, Божого заповіту. Нагадує О.

Радущинська, що Бог створив кожного з нас, і що лише в любові до Бога - наше щастя, і всі ми повинні знати дорогу до Божого храму:

Тануть зорі у вранішнім небі,

Тихо вітер щось шепче вербі,

І зібралися люди у церкві

Воскресіння Христове зустріть. Багато віршів на інші теми вміщено у цій збірці. Не забула згадати Оксана Петрівна і про найдорожчу на землі людину. Як ніжно

вона описує образ матері у вірші „Мати”:

Над колискою сиділа до світання,

Берегла лякливий сон твій на зорі.

По краплинах мрії позбирала

Й нанизала в буси золоті А у вірші „Мальви” письменниця вшановує стареньких людей:

Повмивались мальви теплою росою,

Під віконцем вранці сонце зустрічали,

Вітер стукав в хату літньою грозою,

А у тій вже хаті поселилась старість. Оксана благає долю бути милостивою до таких людей, адже у них „скроні - посивіла пам'ять”:

Доленько-лебідко, захисти ту жінку,

Для якої ласки ти не дарувала.

Бо у неї руки - материнська вірність,

А душа - лелека, що зиму стрічає. Кохання і зрада не можуть іти поруч - домінуюча ідея інтимної лірики поетеси. У вірші „Не дивись” авторка підкреслює це риторичним запитанням;

Не дивись, не дивись, я не плачу,

Це кричить розіп'ята душа,

Я, звичайно, тобі все пробачу.

Та чи тільки пробачить вона? Та не тільки сумом переповнена ця збірка. Адже з таким піднесеним настроєм Оксана Петрівна змальовує своє рідне місто у вірші „Старокостянтинів”:

Попід мурами древнього міста.

Там, де церква старенька стоїть,

В'ється стрічкою синьою річка

І дзвенить, і співає, й біжить... Неможливо не згадати про те, що в цій невеличкій, але дуже цікавій книзі, вміщені не менш захоплюючі вірші російською мовою.

Рівно через рік виходить друга збірка письменниці „Світанкові сни”, яка стала приємним подарунком для шанувальників поезії.

„Переповнений щебетом весняних птахів, чи умитий щедрою літньою росою, може, замріяний сивими осінніми туманами або заколисаний білою завією - це завжди початок чогось нового. Це надія на те, що усі негаразди вчорашнього дня залишаються десь там, по ту сторону місячної доріжки", - пише про світанок Оксана Радущинська у передмові до цієї книги. Палка любов звучить в її словах. Вона ж підкреслюється у поезії письменниці, яку Оксана обрала як епіграф:

Я світанок нестиму у серці,

Збережу його чисту красу.

І в душі, як малому озерці,

Заколишу досвітню росу. І ця збірка містить у собі цикли: „...Над дзеркалом замріяних озер...",

„...Там зорі, в тумані сповиті, вихрещували печаль...", „...І знов рушники будуть білі в майбутнього на весіллі...".

Вірш, який носить таку ж назву, як і сама збірка, розпочинає книгу:

О, як зазирнути я хочу

У сірії очі світанку,

І сни розгадати пророчі,

Що сняться до самого ранку. -пише майстриня слова. Саме в цих рядках вимальовується бажання збагнути всі таїни людського життя.

Далі вірш за віршем розмістилися на білих аркушах паперу цієї збірки. В них звучить таїна печалі і веселощів, тут відкривається величність свят і своєрідність буднів. Чудово змальовується це у вірші „Після свят" :

Відишуміли вже зимові свята,

За горами Новий рік і Різдво

І шкребеться у душу пустота,

І завія замітає вікно. Тонко відчуває Оксана Петрівна примхливість осінньої ночі у вірші „Осіння ніч":

Осіння ніч опустить тихо очі,

Вдягнувши синю хустку із дощу,

То клену щось пожовклому шепоче,

То сни пророчі кине віщуну... Всі, хто мав змогу ознайомитися з книгою О.

Радущинської, погодяться з твердженням, що своїми віршами поетеса творить і відкриває нам світ добра і краси, в якому живе її місто з чарівною природою, задушевними народними піснями, про які Оксана пише:

*Вони сумні, немов Чумацький шлях,
Й прекрасні, наче перший білий сніг.*

В них віра та, що жевріє в віках,

Вони - народу мого оберіг. А у вірші „Пісня про хустку” поетеса говорить:

Задивилось небо в волошкові сині,

Мов дівоча врода лілії цвітуть...

... Є пісень багато в нас на Україні,

Хай вітри й цю пісню в люди понесуть. А чи можливо не прислухатись до щирого голосу Радущинської, коли пише вона побажання своїй мамі:

Хай птахи перелітні принесуть

Тобі в долоні радості від літа.

Нехай вітри всі хмари розженуть,

Щоб зацвіли найкращі в світі квіти. Через всю книгу червоною канвою проходить тема долі, життя. У вірші „Дорога” Оксана роздумує:

Дорога. Довга-довга, як життя,

Обабіч, приголублена дубами.

Усе веде чи то до забуття, Чи, може, до визнання і до слави. Мабуть, жоден читач цієї збірки не залишиться байдужим, приторкнувшись душею до правдивого слова про війну. І спалахне в ній полум'я пам'яті, і збентежиться серце. Адже так трепетно описує ці події Оксана Радущинська у вірші „Снігом”, присвяченому старокостянтинівцям, розстріляним під час Великої Вітчизняної Війни:

Розвиднялось. Тихо падав сніг,

Ще морозом дихав сивий ранок

До весни лишалось три дні,

Та ще цей розстріляний світанок.

Сотні рук здіймалися в мольбі, Сто очей благали пожаліти. Затуляли діток матері - Від біди не в змозі захистити.

Ну а далі що ж? Мовчи, мовчи... Кулететна черга... Холод... Вічність... І здрігнулись, певно, образи... А життя згасали, наче свічі...

Мріє письменниця і про те, щоб кожна жінка мала своє щастя. Про це проголошує поезія „Берегині”: *Храніте, жінки-берегині, Ви щастя своє на землі, Як сонце в маленькій краплині, Як перші веснянії дні.* Саме такими рядками закінчується друга збірка Оксани Петрівни, але творчість поетеси продовжується. Так у 2001 році Хмельниччина знайомиться з новою збіркою поетеси „Казки яблуневого снігопаду”. Збірка складається з двох циклів: „Неспівані пісні про щастя” та „На исповедь к весеннему цветку”. 80 творів вміщено в книзі. Кожен твір - це неповторна перлина, яка кричить про себе, намагаючись донести до нас таємницю оточуючого світу.

Так, у своєму вірші письменниця змальовує аромати простих буденних днів, намагається зробити кожен день святковим:

Парним молоком пахне вечір, Малиною стиглою -ранок, Лягають тумани на плечі, Виблискує сонцем серпанок... Та не тільки поезії надруковані в цій збірці. Вмістила тут Оксана Радущинська і невеликі етюди, цим самим спробувала себе в прозі. Так чудово описує письменниця початок нового дня у етюді „Досвіток”:

„...І раптом, наче за повелінням якогось могутнього чаклуна, у сліпучій темені ночі, далеко-далеко - аж за обрієм - запалюється тонесенька стрічка світанку...”.

Читаючи ці рядки, чомусь насторожуєшся. Здається, що ось-ось має відбутися якесь диво. Душа лине в казкові роздуми, на серці стає світло і легко.

Ось як вміє зачарувати своїми творами Оксана Петрівна. Про це свідчать такі етюди, як „Перший сніг”, „Доленька-лебідка”, „Злива”, „Просто літо”...

Далі гучна слава, шанувальники, поетичні вечори і ... ще одна збірка, якій отримала назву „Неспівані пісні про щастя”.

„Весни та літа складають свої пісні про щастя”, - вважає Радущинська. І вчуваються вони для письменниці у диханні снігу на порозі весни, зароджуючись сором'язливою луною десь далеко у кетягах вечірніх рос. Саме тому про ці дива

природи, мабуть, і складено Оксаною стільки віршів і етюдів.

Поділилась секретом з читачами письменниці про те, чим все-таки пахне сніг:

Як дивно пахне перший сніг -

Солодкуватим духом лісу,

А ще відлигою - зі стріх

І чимось схожим так на... пісню... Чудово змальовує Оксана Петрівна дощ:

Над містом дощ. Над метушиною - дощ.

Звичайний дощ: сільський і вайлуватий

А в нього роси хлюпають з калюш,

А в нього вуса взялись житувати... Це явище захоплює письменницю,

чомусь саме оці сльози неба так обожнює Оксана:

Я люблю дощ на скронях у весни,

Коли ще все негарне і безлисте

Тоді я пишу подумки листи

І відправляю в небо їх безлисте. Присвятила Оксана Радущинська поезію

для свого тата:

Це тобі вже й справді п'ятдесят?

Ой, зозуля, певно, помилилась.

То в червневий теШий зорепад

Днина ця святкова народилась.

З якою Любов'ю і повагою звучать ці слова.

Не менш цікавими в цій книзі є етюди. Невеличкі твори про дивовижні картини природи заворожують читачів. „Зечорова пісня“, „Вірячи у весну“, „На Різдво“, „Ковток вічності“ - все це назви цих захоплюючих творів. „Епілог осені“ - етюд, який з великою пристрасною описує дощ: „...Краплинка до краплинки збиралась вода, мов у мисочках, в опалому листі. Малесенькі калюжі-озерця блимали мутними сірими очима, немов океани, серед золотавих берегів стежки...“

Кожен із творів, що увійшов до одного із циклів збірки - чи то „...Мов

пахнуть яблука під осінь...", чи „...Так вже було до мене і до тебе...", чи то „...З туману й пуху вечорів..." - примушує читача здивитись у навколишній світ і полюбити його, задуматися над сутністю свого єства.

Ось так продовжувала працювати Оксана Радущинська. І ще через один рік виходить п'ята збірка письменниці „Сповідь дощу”.

Найчудовіші твори знайшли місце у цій книзі. Та найбільше виспіває тут Оксана Петрівна дощ:

Наспівайте стиха мені дощ Без громів і блискавок - повільний Як старенький вальс в люстерках площ, Чи як танець лебедів весільний. —

пише письменниця, і вологе, тривке дихання дощу, наповнене солодом мокрої землі і важких похилених квітів, проникаючи крізь шпарини думок, обіймає душу. А що ж відбувається в нашій душі? Це питання яскраво висвітлила Оксана Радущинська у етюді „В кублі душі”.

„Гілочка до гілочки звивають птахи свої гнізда. Слово до слова будуємо ми кубла своїх душ, наповнюючи їх смерканнями і досвітками, сміхом, турботами, radoщами та негараздами...”

образ дощу - символічний у збірці. Кожна краплина - як прожитий день. Одна освіжає, інша - вгамовує спрагу, а ще від якоїсь стає холодно... Як же кожен із нас живе? З яких днів складаємо дорогу своєї долі? Що залишаємо собі і людям від прожитого дня? Над такими питаннями роздумуємо, читаючи дану збірку.

30 вересня 2004 року, в теплу осінню днину, в потоках натхнення юності О. Радущинської пройшов, вже вкотре, творчий вечір-презентація нової збірки, народженої для щастя „Навпіл із долею”.

З кожним наступним рядком зі збірки поступово потопаєш у захоплюючому світі мрій поетеси. Крізь її погляди й думки переживаєш океан відчуттів - спокій, терпкість хвилювання, безмежне щастя. Серед великого кола друзів, шанувальників та гостей, які зібрались на цьому святі, не залишилось жодного байдужого, адже у вихорі слів, поєднаних талантом і любов'ю, заплутались ромашкові пахощі вільних думок...

Навпіл із долею будем платити

І за світанки, й за тихії речі.

За всеє злото, що в осінь палити

Будуть сусідські діти під вечір. Ось як просто й доступно для кожного з нас розпочинає цю збірку Оксана

Петрівна. Та не менш цікаво продовжує цю тему письменниця у етюді, який „...Десятками коромисел зачерпнули веселки річкових туманів. І, натягнувши попід небом сріблінки не розтлумачених снів, почепив на них досвіток поволоку завтрашньої осені, намотаної пряжею відквітлого тополиного пуху. Тисячами. Сотнями. Десятками. І лише надвоє, навпіл поділив Всевишній наші життя, розкроївши їх із долею...” Твори, вміщені у збірці, пройняті урочистим філософським пафосом - люди повинні жити для добра. Вони — неповторні. Свідченням цього стає і крилатий вислів із етюду „Криниці”: „Люди - немов криниці. Глибокі і мілкі, солоні і холодні, цілющі і ніякі...”

Багато різних антологій вмістили в себе вірші талановитої поетеси. Так у 2001 році товариством „Евріка”, що у місті Хмельницькому було видано збірку її творів письменників Хмельниччини „Осик осінній сон”. Майже 15 поезій Оксани Радущинської було вміщено в цій книзі. Розкрила вона тут і тему вічного кохання:

Впала ніч у високу траву,

З полину собі пряла сорочку

Ти любов виглядала своєю —

Там, за дальнім селом на горбочку, і тому нещасного життя:

.. Вже й поле вкривалось стернею,

Вечірня лягла тихо тінь.

Иде жінка життям, а за нею

Плететься біда, наче кінь. Не менш цікаві вірші поетеси були вміщені у антології сучасної поезії Старокостянтинівщини „Мелодії древнього міста”, створеної до 440-річчя з дня заснування славетного

міста Старокостянтинова. В цій книзі Оксана Петрівна виступила і редактором-упорядником.

Її невелика поезія „Долисковий край” звеличує рідні простори:

Чи є щось святіше від рідного краю?

Чи є щось чистіше за джерельце води?

Пожовклого листя, весняного раю...

Того, що з колиски у серці завжди? Зуміла Радущинська викрити у своєму вірші „Людські страхи”:

Ми боїмося темряви і грому,

Ми боїмося стуку серед ночі,

Лякають нас цигани біля дому.

Хоча слова бувають їх пророчі.

... До смерті боїмось щось не зробити

І щось зробити також: боїмось. У 2002 році виходить збірка Хмельницької обласної організації Національної Спілки письменників України „Автограф”, який також вмістив твори Оксани Радущинської. Всього п'ять віршів, але таке захоплення. Адже так яскраво показати почуття кохання зможе не кожен: *Я чекала, чекала тебе Може вічність, а може лиш мить? Все розвіє, розтане, спливе, Відпече і, мабуть відболить.* Через рік у місті Хмельницькому товариством „ЕврІка” випускається художньо-публіцистичний альманах „Творче Поділля. Ювілей”. Книга створена до десятиріччя заснування Хмельницької літературної спілки „Поділля”. Тут вміщені твори письменниці на різні теми: кохання, любові до природи...

А вже у цьому році у місті Каневі видавництвом „Склянка Часу” вийшла антологія сучасної новелістики та лірики України. Шість найбільш чудових віршів письменниці надруковано в цій книзі, які задаровують своїм змістом.

Василь Іванович Кравчук - письменник, композитор, Заслужений працівник культури і просто хороша Людина, після спілкування з якою не можна не замислитися над сенсом людського життя, не відчувати серцем і душею доброти і людяності письменника.

Біографія Василя Івановича Кравчука подібна до біографії його ровесників, дитинство яких припало на важки роки сталінізму, та все ж зринає у пам'яті найсвітлішими спогадами. "Коли тобі за сімдесят, то, звичайно ж, хочеться оглянутись назад та й хоч у думках своїх зустрітись із роками свого дитинства та юності, побувати бодай подумки у тій царині життя", - так писав Василь Іванович Кравчук у своїй автобіографічній статті "А почалося з Кіндратки".

Народився Василь Іванович 8 червня 1929 року в мальовничій Кіндраті Ізяславського району Хмельницької області. Батько, Кравчук Іван Васильович, безмежно зрадив, що народився в сім'ї хлопчик, бо до нього вже росло дві помічниці - Ліда та Ганна.

Став він рости - виростати. Перші враження з прозорого дитинства - це клекіт лелек на їхній хаті. Малий Василько вилітав з хати, мов метелик, і постійно задирав голову, дивлячись, як хазяйновито ладнують своє житло дзюбаті красені. Лелеки

для хлопця стали символом щастя. Проте небагато того щастя було в їхній родині. Коли прийшов голодний 1933-ій рік, то від смерті їх врятувала лише худа, мов тертка, корова. Проте не дивлячись на те, що постійно хотілося їсти, світ був гарний, різнобарвний та привітний, - дуже хотілося жити. Василь заслуховувався жайворонковими піснями, перегукуваннями іволг на високих деревах біля річки. Шукав на землі краси.

У 1936 році молодого Василька батько привів у перший клас. Письменник згадує: "На все життя в серце своє записав я першу свою вчительку. Вона була для нас, голодних і обдертих дітлахів, другою матір'ю, - згадує Василь Іванович свої шкільні роки. - Та найбільше запам'ятались мені екскурсії до природи. Для мене далекий різнокольоровий ліс ставав казковою країною, у якій живуть чарівні істоти. А коли над лісом у синьому передосінньому небі пливли журавлині ключі, я слухав їхні печальні мелодії". І ті дитячі враження назавжди залишилися у серці поета.

В той довоєнний час всі хлопчаки любили гратись у війну. Можливо, вони своїм дитячим серцем відчували, що незабаром почнеться найстрашніша справжня війна, яка забере батьків, з яких багатьох так і не відпустить додому^

У цій війні загинув і батько Василя Івановича Кравчука. На слабкій материні руки лишилось п'ятеро дітей. Пізніше поет розкаже про це у вірші "Батьківські пороги":

На плече звалила мамі ношу Повела на удовиний шлях Тільки роки сипали порошу Що сріблилась в маминих косах. Проте дитинство важко згадувати, бо воно було голодне і босе. Василю довелося і сіяти, і орати, і снопи возити, і заготівлю виконувати, бо все те зерно, яке вирощували на колгоспних полях, збиралося для держави. Василь Іванович разом з матір'ю був нагороджений медаллю „За доблесну працю" за те, що вони трудилися, не покладаючи рук.

У 1947 році Василь Іванович Кравчук вступив на перший курс Острозького педучилища. Він до цього часу пам'ятає, як було незручно ходити босими ногами через ліс, а ще по кахельних плитках, викладених біля училища.

Але як би там не було, жевріла надія на краще. Саме в цей час Василь Кравчук став писати свої перші вірші. А ще йому дуже хотілося навчитися грати на будь-якому інструменті. Про граматику він міг тільки мріяти, першим музичним інструментом стала балалайка.

Отож, ще в педучилищі Василь Іванович самотужки навчився грати на акордеоні, що належав училищу. Тут же він почав освоювати і фортепіано. Перші свої вірші Василь Кравчук друкував у стінній газеті, а потім вони почали

пробиватися до місцевих газет. Після закінчення Острозького педучилища Василь Іванович навчався в Рівненському педагогічному інституті, після закінчення якого вступив у Житомирське музичне училище. Народжуючи в своєму серці музику та поезію, Василь Іванович передавав їх і своїм вихованцям у Ріпківській середній школі Ізяславського району, де працював учителем.

У 1959 році В.Кравчука було переведено на посаду директора в Ізяславську І музичну школу. Тут він працював 30 років аж до виходу на заслужений і відпочинок.

Література і музика завжди були покликанням душі В.І.Кравчука. То ж І починаючи з 1960 року, Василь Кравчук почав друкуватися в республіканській

пресі - газетах, журналах, альманахах, колективних збірках. Першою особистою і книгою була збірка для дітей "Павук і муха", яку було видано в 1979 році. Потім книги стали виходити одна за одною в різних видавництвах. Це - „За власним бажанням" ("Каменярь" 1985р.), "Золотиста нитка в'ється" ("Веселка" 1985р.), "Номенклатурна лічилка" ("Радянська Україна" 1987р.), "Не такі вже ми й старі" ("Каменярь" 1988р.), "Квокче квочка в холодочку" ("Веселка" 1989р.), "Ціна любові" ("Український письменник" 1990р.). У 1996 році вийшла нова книга § В.Кравчука "Любов і біль землі моєї". Цю кйигу він писав до 900-річчя Ізяслава, міста в якому живе, де найк\$аще його знають як Людину, поета, письменника, де наймилозвучніше розливаються його пісні, де живуть герої його прози і поезії.

В.І.Кравчук написав понад сто пісень на власні тексти та на тексти різних поетів. У 1985 році йому було присвоєне звання "Заслужений працівник культури України". В 1986 році за книжку "За власним бажанням" було присвоєно літературну премію імені Микити Годованця. А в 1992 році Василь Іванович став лауреатом літературної премії імені Степана Олійника.

Багато віршів, гуморесок та байок В.Кравчука перекладено російською, білоруською, болгарською та іншими мовами. Він і на зустрічах охоче декларує ці твори у перекладах своїх зарубіжних друзів.

Його друзями є учні та вихованці дитячих садків Ізяславщини, які щомісяця читають "Калинову сопілку" діда Василя.

Багатогранний талант Василя Кравчука. Сьогодні його письменницька діяльність відзначається виходом у світ багатьох книг: "Павук і муха" (1979 рік) - збірка байок; "За власним бажанням" (1985 рік) - збірка гуморесок. У цьому ж році вийшла збірка гуморесок "Золотиста нитка в'ється". Збірки творів "Номенклатурна лічилка" і "Не такі вже ми й старі" вийшли одна за одною у 1987 та 1988 роках. "Останній візит душогуба" був написаний у 1993 році. Книги "Фарбування і кохання", "Жайворонкова школа" вийшли у 1994 році, збірки творів для дітей "Йшов грибочок на горбочок" у 1995 році. У цьому році вийшла книжка "Вибране", куди увійшли кращі твори письменника, через рік виходить

збірка "Веселі Василині". "Втеча від погибелі" вийшла 1997 році, і в 1999 році збірка "Третя місячна ніч". В.І.Кравчук - автор багатьох пісень, публікацій у періодичних виданнях та колективних збірках. В Одесі була видана книжка українських письменників під назвою "Смішинки". Це - збірка гумористичних мініатюр. Тут вміщені гуморески й В.Кравчука "Спритні виконавці", "Замочили", "Любить народ", "Сила любові", "Грішник", "Похвалився", загалом, понад два десятки гуморесок та сатиричних мініатюр. Дотепність, непідробний гумор, лаконічність - головна риса гумористичних творів письменника.

*Замовив Федір для дружини Тепленьку шубу в ательє. Цілу зиму шубу шили,
/ ось на літо шуба є, - пише В.Кравчук у творі-мініатюрі.*

У 1991 році вийшла збірка гумористичних творів авторів Хмельниччини. Серед 20 авторів у цій збірці є й ім'я В.Кравчука. Цікаво те, що цю збірку названо "Гоп, кума, не журися!". Це однойменна назва його гуморески, вміщеної у цій збірці. 16 прозових творів В.Кравчука надруковано тут. Серед них - "Голова голові", "Оказія",

"Прославився", "Дипломатія", "Співуча душа". Упорядником цієї книжки є А.Ненцінський, член СПУ. У передмові до збірки він пише: "Отож, скільки не збіднів наш край ні на лихе, ні на смішне, ні на тих, хто все це вміє і побачити, і почути, і пером описати виникла серйозна думка: зібрати всіх полемістів, гумористів, сатириків Хмельниччини, які нині здрастують, під одним дахом, тобто між двох палітурок однієї книжки ...". У цій книжці подільських авторів є належне місце творчості В.Кравчука.

А ще раніше, у 1973 році у видавництві "Радянський письменник" вийшла збірка гумористично-сатиричних творів "Веселим пером". Тут надруковані й твори В.Кравчука "Лектор", "Сторожі", "Різні погляди", "Бочка", "Манія", "Ідеалісти", "Адам і Єва". У 1992 році Хмельницький редакційно-видавничий відділ видає збірку "Хмельниччина література", в якій представлені і твори | В.Кравчука під рубрикою "Веселий приціл". Іскрометним гумором характеризуються його твори.

Забігла сусідка у хату Секлети

- *Позичте мені макогона, кума!*

- *Е ні! Зачекайте! Пізніше прийде. Бо й мого Івана ще дома нема,* -

пише В.І.Кравчук у гуморесці "Теж потрібен". Львівське видавництво "Каменярь" у 1988 році видало збірку творів "Гуморески". І знову понад 10 творів В.Кравчука | вміщено у цій збірці. Серед них і прозові твори "А почалося зі шланга", "Міняю і квартиру", "Лисиця", "Співуча душа", "Прийомний день".

Твори В.І.Кравчука перекладались й іншими мовами світу. Держава, народ високо оцінили творчість В.Кравчука. Він, заслужений працівник культури України, адже робить великий вклад у розвиток музичного, театрального, культурного її розвитку. Сам майстерно володіє грою на акордеоні, струнних інструментах, навчав цьому й людей, вчив їх української пісні. Василь Кравчук керує вокальним квінтетом ветеранів, які часто виступають у концертних залах району міста. В.Кравчук лауреат літературних премій імені Степана Руданського, Микити Годованця, Степана Олійника, Наталі Забіли, премії Якова Гальчевського "За подвижництво у державотворенні". Усе своє життя письменник плекає українську мову, любить свою землю і народ.

Мар'ян Іванович Красуцький народився 5 січня 1943 року в селі Воскодавинцях Красилівського району на Хмельниччині. Тут пройшло його дитинство. Свято несе у серці крізь роки М. І . Красуцький образ рідної вулиці Зарічки, на якій проживав , односельців, яких згадує добрим словом і які приходять у його сні. Не забуває Мар'ян Іванович і батьківської оселі своєї малої Батьківщини. Запам'ятався йому також і вересень 1950 року. У цей сонячний день, коли над струнками тополями пливло бабине літо, матуся повела Мар'яна у перший клас. Коли хлопчик переступив поріг школи, для нього відкрився новий світ. Цей світ був повен знань. Мар'ян Іванович був старанним учнем. У його серці спалахнув вогник невмирущої любові до книги. Він любив українську мову та літературу, багато читав українських та зарубіжних письменників, а через те і добре їх знав. Десь у 5 - 6 класах перечитав усі книги сільської бібліотеки, тому і ходив до районної, а вона знаходилася за 8 км. від Воскодавинців.

Мар'ян Іванович згадує, як у бібліотеці йому якось відмовили: не повірили, що малолітній хлопчина може читати. Йому порадили прийти пізніше. Коли ж Мар'ян прийшов із довідкою Чепелівської 8 - річної школи, то зміг отримати потрібні йому книжки. З тих пір і став шанованим читачем у районі. Тепер, коли письменник заходить у цю бібліотеку, бачить на стіні свій портрет. Мар'ян Іванович дуже цікавився історією, любив Ії, особливо вчив і добре знав усіх гетьманів і полководців з історії України. Якось вчитель Мар'яна сказав його

батькові: „Ваш син розумніший, ніж я!". У 6 - му класі Мар'ян Іванович почав писати вірші. Деякі з них пізніше були надруковані у районних газетах. Але все ж тяжів до прози. Навчаючись у 6-му класі, почав писати повість, яку так і не закінчив.

Після закінчення сільської 8 -річної школи продовжував навчання у середній школі № 1 міста Красилова, де навчався два роки. Пізніше працював на Донбасі. Тут закінчив технічне училище при металургійному заводі.

Потім вступив до державного університету у місті Ростові - на - Дону . Згодом повернувся у рідні місця (с.Воскодавинці Красилівського р-ну), де почав працювати і писати. Після закінчення Вінницького педагогічного інституту} працював журналістом у газетах. Однією з таких газет була багатотиражка, у якій він розповідав про роботу людей на побудові Ладжинської теплової електростанції. Усі 25 000 чоловік, які будували електростанцію, проживали у селищі над Бугом, тут проживав і Мар'ян Іванович. Коли електростанція була здана в експлуатацію,

М. І. Красуцький був переведений в Ямпільський район, де працював заступником головного редактора, а потім власним кореспондентом обласної газети «Вінницька правда».Багато пише, друкує свої оповідання, новели.

У 1978 р. прозаїк переїжджає в місто Кам'янець - Подільський, де редагує регіональну газету „Край Кам'янецький".

З того часу Мар'ян Іванович є шанованим людьми редактором. Публіцистичні матеріали прозаїка на пульсі сьогодення у газеті „Край Кам'янецький". Редакція стала ніби другою домівкою письменника, а люди, з

якими він працює, - другою сім'єю. Самі ж колеги Мар'яна Івановича надзвичайно вдячні долі за те, що вона подарувала їм такого прекрасного головного редактора і взагалі добру Людину. Член Національної Спілки журналістів України - Микола Марунчак сказав: „Мар'ян Іванович - людина високого інтелекту, надзвичайно начитана і професіонал високого лету на письменницькій роботі. Дуже сильно володіє засобами красного письменства. Мар'яну Красуцькому притаманні сильні людські якості: добропорядність, чесність, доброзичливе ставлення до підлеглих та взагалі до людей”.

На даний час Мар'ян Іванович випустив понад 20 книг: 4 романи, 6 повістей, більше 200 оповідань. Прозаїк розповідає, що дуже інтенсивно працює останні 10 років. За всю літературну діяльність Мар'ян Іванович Красуцький неодноразово був відзначений різними преміями, відзнаками та дипломами. Серед них усіх одне з найпочесніших місць належить премії імені видатного українського прозаїка та драматурга Юрія Івановича Яновського, яку письменник отримав у 1997 році за кращі новелістичні твори.

Чи не результат це великої любові та важкої, але такої натхненної праці над словом. Закономірність чи збіг обставин? Адже Ю. Яновський - один з улюблених письменників М. І. Красуцького. Мар'ян Іванович захоплюється і високо цінує його творчість.

Також на полиці шафи Мар'яна Красуцького знаходиться премія М.Годованця - видатного українського поета - байкаря, якою він був нагороджений 1997 року. У 1990 році удостоївся найвищої журналістської відзнаки України - республіканської премії імені Я. Галана за цикл творів з журналістики і публіцистики про „білі плями” вітчизняної історії.

Мар'ян Іванович Красуцький - дорогий і люблячий турботливий і мудрий дідусь. Син Олег, якому він присвятив свою збірку „Судний день”, на даний час є почесним викладачем аграрно - технічного університету у м. Кам'янці - Подільському. Дуже любить Мар'ян Іванович свого онука Олександра, який є старанним учнем - семикласником.

Мар'ян Красуцький - член Національної Спілки письменників України.

Автор романів „Довга дорога вночі" (1998), „Павутиння" (2000), „Крик білої ворони" (2001), повістей „За Колимою сонце сходить" (2001), „Цей неприборканий Яхіїв" (1995), „Березневий грім" (1996), „На білому коні світання" (1997), „Гаряче літо у Воскодавинцях" (1988), „Голубі берети" (1999), збірок оповідань та новел „Покаяння" (1991), „В чеканні весни" (1992), „Острів любові" (1996) та інших.

Лауреат всеукраїнської літературної премії імені Юрія Яновського (1997), імені Володимира Булаєнка (2000) та імені Григорія Костюка (2004).

Заслужений журналіст України (1994), лауреат премії Національної Спілки журналістів України - „Золоте перо" (2001), нагороджений орденом „За заслуги"

III ступеня (2001).

Літературна карта Хмельниччини називатиме нам все нові і нові імена, на книжкових полицях з'являтимуться нові твори, отже тематика літератури рідного краю - невичерпна. Вона набиратиметься сили із нашого повсякденного життя. Художнє слово письменників Подільського краю допоможе відродженню багатостраждальної української держави, а тому вивчати літературу рідного краю у школі - першочергова потреба.

Твори письменників-земляків, їхні неповторні особистості сприяють навчально-пізнавальній діяльності школярів, розвитку їх творчих здібностей, вихованню любові до рідної землі, до людей праці, що живуть на цій землі: виховують у душах учнів почуття патріотизму і обов'язку перед самим собою і перед своїм народом. Вони допомагають вчитися самому здобувати знання і застосовувати їх на практиці, сприяють тому, аби учень міг милуватися і насолоджуватися літературним мистецтвом, розмірковувати над ним і збагачуватися на красу, мудрість і натхнення; кличуть творити найкращі справи у повсякденному житті.

Література рідного краю - цілюще джерело, з якого читач черпає любов до ближнього свого і до всього навколишнього світу.